

GYERMEKTANULMÁNYI KÖNYVTÁR.

Szerkeszti: NÓGRÁDY LÁSZLÓ dr.

NÓGRÁDY LÁSZLÓ D^R.

A MESE

* *

KIADJA
A MAGYAR GYERMEKTANULMÁNYI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1917.

NYOMATOTT PRITZ ÁRMIN KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
VIII., Nap-utca 13.

GYERMEKTANULMÁNYIKÖNYVTÁR

A MESE

Írta

NÓGRÁDY LÁSZLÓ D^R.

I. KÖTET.

A GYERMEKMESE.

BUDAPEST, 1917.

*Beöthy Zsoltnak,
a nagy magyar tanárnak
hálás szívvel ajánlja e kötetét*

volt tanítványa.

TARTALOM.

	Oldal.
I. <i>A mese általában</i>	1
A mese emlékek. A mese erkölcsi érték, A mese, az ő-, az egyszerű ember s a gyermek. A mesét elhanyagolták.	
II. <i>A mese eredete</i>	10
A Grimm-testvérek, a Benfey s a Lang-Tylor elmélete. A pszichológiai nézőpont. Leyen elmélete. Freud. A biológiai korát élő ember lelki fejlődése. Obermeyer felfogása az ősember művészkedéséről. Az ősember s a gyermek. A totem kultúra. A totem mítosz s a mese. Új elemek a mesében. A mese-eredet biológiai elmélete.	
III. <i>A mese motívumai</i>	28
A biológiai mese-eredet elmélet a legtermészetesebb. A mesék kettős eleme. A mese közös motívumai. Mese-szimbolizmus. A mese sexualis elemei. Az álom; a varázslás; a lélek mese-motívumai. Az állat-totem, a kívánság motívum; a természet s vilóság motívumok. A mese motívumok vándorlása. A mese az emberi szellem közös alkotása.	
IV. <i>A mese esztetikai szempontból</i>	39
A mese s a primitív ember. A mese, mint az irodalmi műfajok őse. Lirai jellege. A mese s a dráma, a regény s az eposz. A monda s az eposz mese-motívumai. A mese és az eposz csodás eleme. Különbség a mese s az eposz között. A népeposz s a mese utánzóí. A mesét nehéz utánozni. Ennek oka. A nép s a mese. Mese-hitel. A népmese s műmese. Nemzeti sajátosság a népmesékben. Katoná a magyar népmeséről. A mese meghatározása. Brandes véleménye. A tanító mese. Az első magyar meseíró a tanítómeséről. Nisard. A tanítómese művészi lényege,	
V. <i>Mesekönyvek</i>	55
Az ind mese, Az Ezeregy-éjszaka s fordítói. Magyar át-	

dolgozók. Az Ezeregyéjszaka meséinek értéke. Más idegen mesekönyvek. Wieland véleménye a meséről. Herder. Musäus meséi. A Grimm-testvérek meséi s magyar átdolgozói. Magyar népmese gyűjtemények. A mű-mese; a pedagógiai mese. Benedek Elek meséi és más mese-írók, Aesopus meséinek magyar átdolgozol. Féy András. Lafontaine. Andersen. A mítosz; a monda; az elbeszélés.

VI. *A mese értéke a nevelésben* 76

I. A mese értékének felismerése. Mese-délutánok. A mese ellenzői: Rousseau, Kant. Ellenvetések a mese ellen. Biedenkapp. A mese ellen emelt vádak bírálata. Tülfeszíti-e a mese a gyermek képzeletét? A mese története nem izgató. A mese csodálatos eleme fejleszti a gyermek képzelő erejét. A mesével indul meg a gyermek esztetikai nevelése. Egy Biedenkapp mese. A gyermek a mese-világ útján érti meg a való világot. A gyermekből a mese ösztönt nem szabad kiirtani. A gyermek romantika élvezete, ennek veszedelmes következményei. Ezért a mesét felelőssé nem tehetjük. Elfordítja-e a mese a gyermeket az olvasástól? Kifogás a mese morálja ellen. Cáfolata annak, hogy a mese előítéleteket kelt a gyermekben, hogy durvasághoz szoktatja, babonássá teszi. A mese félelmes elemei. A mese jótékony hatása.

II. A mese értékelése. Miért oly nagy a mese hatása a gyermekre? A gyermek mindenhatóság érzése. A hallucinátorikus-kor. Az animisztikus-kor. A mese szerepe a gyermek valóság-ézésének fejlődésében. A mese morálissá fejleszti a gyermek önző akaratát. A mese szerepe a gyermek tapasztalatszerzésében. A mese hatása a gyermek értelmi fejlődésére. A mese a nemzeti, az egyetemes ethikai érzés alapját veti meg. A mese hatása a gyermek ízlésére. A mese szerepe az ember kultúrájának kiépítésében

VII. *A mese hatása a gyermekre* 106

1. A Magyar Gyermektanulmányi Társaság adatgyűjtése; az adatgyűjtés kérdései s módja. Az adatok feldolgozása.

2. *A mese hatása a 3-6 éves gyermekre.* A gyermek mese szeretete biológiai szükség a gyermekre. Nem egészséges a gyermek, ha nem szereti a mesét. A kisgyermek az enni-

valóról s az állatokról szóló mesékre emlékezik legjobban. Ennek oka, A mese kultúrhatása a gyermekre. Milyen meséket szeret legjobban a kis gyermek. A kis gyermek ft tündérmesét még nem érti meg. A kis gyermek tetszésének primitív megnyilatkozása biológiai természetű. A gyermek a játék motívumait látja a mesében. Milyen meséket nem szeret a kis gyermek? A kis gyermek mese félelme s ennek motívumai. Felvilágosítsuk-e a gyermeket, hogy a mese nom igaz? A mese hatása a gyermek aktivitására. A mese eljátszás haszna. Milyen meséket szeret a gyermek elmondani s miért? 3. *A mese hatása a fejlettebb gyermeke.* A fiúk s leányok mese szeretete. A mese hívesből kiábrándulás nem semmisíti meg a mese kedvelését. A mese zavar-talan élvezetének korhatár». Milyen mesét szeret a nagyobb gyermek legjobban s miért A szeretett mesék főtípusai. A tündérmese a legkedvesebb; ennek oka. A mese szeretet motívumai. A gyermek eszthetikai érdeklődésének ébredése. A fiúk s leányok egyéniségének megnyilvánulása a mese-szeretet motívumaiban. Melyik mesét nem szereti a nagyobb gyermek? Az ijesztő mese. Melyek a mese félelmes elemei? A gyermek félelme biológiai. Ez beidegzetté válhat. A félelem káros hatása. A mese hatása a gyermek játék tevékenységére s a gyermek mesekonponálására. A mese hatása a gyermek erkölcsi fogalmainak kialakulására. Tanulságok.

VIII. *Egy gyermekkori meseemlék lélektani elemzése* 156

A Genovéva meséje legkedvesebb mese emlékem. A mese megmaradt részletei s aktusai. A mese jelentős részei maradtak meg; az aprólékos részletek nem érdeklik a gyermeket. A gyermek mesében való gyönyörködésének oka, a gyermek "képzelteti tevékenységének kiegészítő munkássága. A mese természet-képei. Miért ép a Genovéve meséje lett legkedvesebb mesém? Erkölcsi tekintetben volt-e reám hatással e mese. A mese megmaradt részeinek egybevetése a teljes mesével. Mely részletek mentek feledésbe? Miért? A gyermeknek nemcsak irodalom, de *más* irodalom kell. Arany Toldija. Mi maradt meg a régi mese emlékből, mikor újra elolvastam a Genovéva történetét?

- A mese az iskolában*..... 183
- I. A mese pedagógiájának kérdése még tisztázva nincs. Egy-egy mese különösen alkalmas arra, hogy vele speciális hatást érvünk el. A gyermek fejlődési fokozatai szerint milyen mesék a legmegfelelőbbek. A 4-6 éves gyermek meséi. A tündérmesék kora. A hős-mondák kora. A forrongás kora, a regény-mese. Az iskola sok rossz mesét használ; magyar mondáinkat gyarló feldolgozásokban olvastatja a gyermekkel. II. A mese s az óvodás gyermek, Az óvodában a nevelés legtermészetesebb eszközeit kell használni. A mese hatása a kis gyermek érzelmére. A mesével veszi kezdetét az erkölcsi fogalmakra nevelés. Előbb az erkölcsi jó példáit állítsuk a gyermek elé a mesével. A mese-társadalom kialakítása s ennek szerepe a gyermek nevelésében. A gyermek nagyon intenzíven éli át a mesetörténetét, mellőzni kell tehát a félelmes mesét. A farkas és a bárány meséje. A testi erőt magasztaló mesék. A mese hatása a gyermek értelmi fejlődésére. III. A mese s a gyermek esztetikai nevelése. A mese gyarapítja a gyermek szókincsét, neveli stílus érzékét. Az irodalmi ízlésre nevelés és a mese. Az esztetikai nevelés fogyatékoságának következménye. A mese és a történelem: a gyermeket közelebb viszi a történet szellemének megértéséhez. A mese s a természettudományok: a gyermek elé vezeti a természet életét.
- A mese a családban*..... 208
- A család használhatja fel legjobban a mesét a gyermek nevelésére. A mese s a különböző gyermek-típusok. A megfelelő mesék alkalmazása. A gyermek művészi s értelmi hajlandóságait is erősíti a mese. A mesét nagyobb figyelembe részesíthetné a család. Meséljen gyermekének az anya, ezzel erősödik a gyermek s szülő közti kapocs. Fontos ez a benső kapcsolat a gyermek karakterfejlődés-miatt is. Ab anyja meséje nagy erkölcsi erő forrása. Nem jó szülő az, aki nem mesél gyermekének.
- A mese előadása*..... 317
- Az adatok azt bizonyítják, hogy a gyermeknek keveset mesélnek. A mesemondás nem könnyű. Mikor lenne leg-

hatásosabb a mesélés? Kellő tanulmány s gyakorlat nélkül aincs jó mesélő. Mindenekelőtt sok mesét kell ismerni a mesemondónak. Bele kell hatolnia a népepika szellemébe, meg kell ismernie a nép lelkét. A mesemondó a nemzeti lélek közlője. Járatosnak kell lennie a mesemondónak a világirodalom rnesekincsében; ismernie kell a mese nyelvét s a gyermek egyéniségét, ízlését, eszthetikáját. A gyermek eszthetikája természetes; a gyermek előtt minden *egyformán* fontos. A gyermek nagyon szenzitív. A mesemondónak témáját át kell élnie belsőleg; előadásának eszköze az elbeszélő hangja. A jó mesemondás hatása. – Régi mese emlékek. A nép sohasem *adta elő* a mesét, mindig csak mesélte. A mesemondó ne színészkedjék. A mesejáték, mesetémás mozi. A mesekép illusztrációk. A jó kép a gyermeket gondolkozásra készíti, ízlését finomítja. Meseképek az iskolákban.

XII A gyermek szórakoztatása. *Befejezés*..... 228

A mese a gyermek szórakoztatása miatt is a legfontosabb nevelési eszköz. A szórakozás fontossága a gyermek életében. Ez morális kérdés. Milyen legyen a gyermek szórakoztatása? Dickens szatírája. Nem szabad a gyermeket elvonni a szórakozástól. A mese a legkiválóbb szórakoztató eszköz. Miért? A mese szerepe a gyermek-mentés szociális munkájában. A Meseház. Az élet boldogsága a gyermekkori emlékektől függ.

XIII. *Függelék* ..... I-XXXII.

A Gyermektanulmányi Társaság által gyűjtött adatok grafikonjai s táblázatai.

I. A mese általában. E könyv célja.

A mese! A mesék varázserejű füve jut eszembe, melynek hatására megnyílnak az ajtók, felpattannak a záruk s a mesehős beléphet az aranyvárba, tündérorra kincsek kincsét rejtő barlangokba. Ilyen varázsereje van ennek a szónak is: mese, úgy előttünk, mint a gyermek előtt. Felpattannak a múltunkat takaró erős vasajtók s mi belépünk gyermekkorunk elhagyott Tündérországaiba. Szárnyra vesznek az emlékek, képek rajzanak körül, boldog, mosolygó érzések fakadnak fel, városok, hegyek, mezők, emberek, hősök, csodálatos lények tolnak elénk, eseményeket látunk, melyek magukkal ragadnak. S mi oly szívesen megyünk. Vájjon van-e olyan felnőtt, aki, ha kezébe vesz egy mesekönyvet, ha gyermekének mesél, ha a gyermek meséjét hallgatja, el ne feledkezett volna arról, hogy már felnőtt, aki körül az élet viharzó hullámai csapkodnak. Azt hiszem, mindnyájan szívesen adjuk át magunkat annak az öröme s érzésnek, melyet a mese-emlékek fakasztanak bennünk.¹⁾

S ha a meséből egyéb hatás nem maradt volna

¹⁾ Nisard a „Francia irodalom története” c. munkájában pár ragyogó sort szentel a mesének s mondja: „ . . . Mikor betegség, kimerültség megtanított, hogy az életnek csak egy mértéke van; mikor eljutottunk odáig, hogy még reményeink-

meg, csak az, hogy időről-időre felújulva, időről-időre felragyogva, lelkünket a régi kedves gyermek érzések sugarával aranyozza be, teszi derüssé és meleggé, igen, ha csak ez maradt volna is meg belőle, a gyermekornak ez az esztetikai átérzése, látása és a benne való újbóli gyönyörködés, ha más hatása nem lenne, még akkor is el kellene ismernünk a mese nagy jelentőségét életünkre. Mindaz a kép, mindaz az emlék és érzés, mely most, annyi év után a feledés sírjából kikel, gondoljuk meg, benne élt gyermek lelkünkben. Benne élt, de nem a feledés ködétől elhomályosítva, mint most, hanem ragyogón, tisztán, élesen és dús színekkel pompázva.

Benne élt gyermek lelkünkben egy világ, melyben a mi lelkünk törvényei szerint igazodott minden; melynek minden köve, minden bokra, minden fűszála a mi szolgálatunkban állt, mihozzánk beszélt, minket gyönyörködtetett, kastélyok, emberek, állatok, sárkányok és a csodák egész sora úszott az események gyors fordulatainak árjában, az arany harmatcsöppekből ha-

ben is elvesztettük bizalmunkat; akkor vissza jő a meséíró, aki mindezt előre tudta, aki mindezt el is mondja neki s vigasztalja őt, nem új csalódásokkal, hanem azzal, hogy baját valódi színébe állítja elé s megmutatja, mit lehet letördelni töviseiből a mások bajjaival való összehasonlítás által. Megöregedve végre, s végére jutva a hosszú remények – s nagy eszméknek, a meséíró segít összegyűjteni emlékeinket. Visszaidézi életünket szemeink elé, a bánatot a múltnak hagyja, az örömek képével újra felmelegít, A megszámlált és kétes napok szűkre mért terére szorítva, mikor már az élet nem egyéb, mint az utolsó harc a halállal, eszünkbe juttatja annak kezdetét s elrejtjé előlünk a végét”. (Nisard. Franc. ir. tört. III. k. 129. 1.)

talmas folyammá dagadt hullámok elvittek minket is – és úsztunk a végtelen tengerek árjain, tündérek-vonta hajón. És ha akartuk, felpattantunk a táltos há-tára, vagy mint János vitéz, belekapaszzkodtunk a fel-legekbe s mentünk, lebegtünk, röplöttünk boldog ve-szélytelenséggel, kacagva, álmodva, oda menve, ahova éppen akartunk, Tündérországba, a törpékhez, a ka-ka-szlábon forgó várba! . . .

És visszaemlékezve most és látva most a felidéződött mesevilágot, valóban azt kell mondanunk: milyen sivár és kietlen lett volna gyermekkorunk, ha mese nincs, ha a mese nem hullatja sugarának aranyát, derűs egének harmatát lelkünkbe. És azt is kérdeznünk kell: vájjon mire emlékeznénk most, hisz a gyermekorból mi más maradt meg, mint mese és a mese világa.

De ez csak emlék, a mese értékét nem csak ebben kell keresnünk, A mesének egész életünkre, egész lelki fejlődésünkre nagy hatása van. A mese erkölcsi érték.

Igen, a mese erkölcsi érték, melyet reánk örök-ségül hagytak az elmúlt évezredek emberei. Büszkén mondhatjuk: a biológiai korát élő embertől kaptuk s ezek voltak a mi őseink.

Nagyszerű és felemelő érzés száll meg, mikor me-sét olvasok, hiszen ezek csodás világán át, ezek alak-jaiban, varázslásaiban, élet és természet nézetében az ősember isteni szabadságát élő lelkébe látok. S habár a mesét sokféleképp átította a fejlődő élet, habár a kul-túra sokféleképp elfödte az ősember nyomát, mégis a me-se egyszerű alapelemein megérezzük az ősember gyer-mekiesen bájos képzeletét, hitét s mindazt, ami őt jel-lemezte: hatalmas tevékenységét, dús erejét, gigászi

küzdelmét, bátor nyíltságát, gyermekies örömét és nagyszerű teremtő képességét. Megérezzük az embert, aki bár őserdőkben, barlangokban lakik, mint az állatok, mégis már fel tud szárnyalni lelkével, hitével s képi-zelete az ihléstől megittasodva, ragyogva röppen szét földtől éjig, áthatva, benépesítve minden zugát a természetnek. Ez az ősemberi, ez a természetesség, üdeség, mely megérződik a meséken, a primitívság utánozhatlan bája, igen, ez az, ami a meséknek egészen külön helyet jelöl ki a költészetben s ami jelentőségüket megadja. A mesében megmaradt mindaz, ami egyébként elveszett volna örökre számunkra: innen az ősember lelke szól hozzánk. A műveltség kezdetleges fokán álló embernemzedék beszéde ez, az ősmese. Az ősmese eredeti alakjában elveszett, de jel legközvetlenebb sarjában, a népmesében, mely sokat megőrzött abból, ami benne volt az ősmesében. És ez természetes is, mert a népmese a kultúra alacsonyabb fokán álló nép lelkében élt rengeteg időközön át s a nép ezen időn át korántsem tartott lépést művelődésben a fölötte álló társadalmi osztályokkal. Ha művelődött is, ez inkább csak a külsőre vonatkozott, a lelke mélyén alapjában a régi maradt s meséi, melyeket a képzelet s emlékezet játéka és megtartó ereje adott át egyik nemzedéktől a másiknak, a legjobban mutatják azt, hogy a nép valóban erősen konzervatív volt. E meséken a kultúra hatásának, a fejlődésnek alig észrevehető nyomai vannak. Csak a külsőségek ezek s a lényegét nem érintik. A barlangok mellett várak is szerepelnek, az igaz, de a ragyogó szép tündérpaloták korántsem a kultúra, mint inkább a képzelet alkotásai mézeskalácsból, gyémántból és üvegből. A kultúra azon elemeit, melyek alkal-

masak lettek volna arra, hogy a mese világnézetét megváltoztassák, nem találjuk meg; nyoma sincs a történelmi nagy események viharainak, ép így nem találjuk semmi nyomát a nagy felfedezéseknek, s csodálatos, hogy a nép még a maga szenvedéseit sem foglalta bele.

Meghagyta a mesét a valótlan világának, melyben a lélek igazán egészen mást talál, mint a való világban. Ebben a világban nincs semmi az élet nyomorúságából, sanyarúságából, nincsenek társadalmi korlátok: a szegény ember fia királykisasszonyt vesz el s a szegény leány király felesége lesz; hatalmas királyokon a szolgaleány vitézsége segít, óriásoknál, bűbajos varázslóknál hatalmasabb a szegény ember legkisebb fia. Itt nincs lehetetlenség, nincs akadály, minden sikerül, egészen olyan, mintha csak álmodná az ember. S ez az álomszerűség éppen az, ami értékét megadja a mesének.

A nép naivsága, az egyszerű ember lelkének, érzésének és felfogásának őszintesége ömlik el a mesén, A mese beszédében ez igen fontos. Ép e naivság és egyszerűség, őszinteség teszi a mesét értékessé a gyermek részére, A történet egyszerűsége, az életviszonyok primitív volta, a naivságon áttükrözött emberi jellemek, kik közelebb állanak a gyermekhez, mint a felnőttekhez, olyan világot tárnak elé, melyben a gyermek igen könnyen eligazodhat. Az az ismeretkőr, melyet aonese eléje tár, oly egyszerű, oly szűkre határolt, hogy a gyermeknek nem nehéz áttekinteni, A mese színtere, a mesealakok oly kevésé sokfélék s oly könnyen átvérthetők, kitapasztalhatók, hogy a gyermek magától is minden magyarázat nélkül is megérti, S még a kevés

is úgy van elmondva, hogy a mese magától épülve maga-magát magyarázva, egyetlen körülményt se hagy homályban, egyetlen dolog sem marad érthetetlen.

Ezen egyszerűség mellett a leghatalmasabb erők működnek, olyan erők, melyek a lehetetlenséget teljesen kizárják: a mindenhatóság. Ezen épül fel a mese egész világa. A mese az akarat-teljesülések korlátlan tere. A mese birodalmai olyan ismeretlen országok, melyek sohasem lesznek, sohasem voltak. Országok, emberek, állatok, események mozognak itt, a mesében csodálatos módon, egész könnyedén. E könnyű mozgáshoz mi sem hasonlít a való életben, hol minden nehézkes, minden rajta a mulandóság, az emberi verejték. Épp ezért, mi azt, hogy a mesében oly könnyen teljesedik minden, hihetetlennek tartjuk. Kérdés, hogy a gyermek hogy van a mese hihetetlen elemeivel. Az bizonyos, hogy a gyermek cselekvést kívánt. A *minden* lehető miatt a mesében könnyed a cselekvés s minden cselekvésaktust ez indokol.

Ezt a *cselekvést* kívánta a gyermek. Ez kellett neki, ez a könnyed, szökdelő, soha nem pihenő, mindig továsiető, időt, távolságot átteremtő cselekvés, mely fáradhatatlanul, minden okoskodás, pihenés nélkül viszi őt földön, levegőben, barlangok mélyében, Tündérországon, boszorkánykunyhókon, üveg- és gyémánthegyeken át, szóval mindenfelé. A gyermek olyan, mint a mese világa, lelke a mese elevensége: nem akar ő tapasztalni, tudni, gyönyörködni, ő csak *cselekedni akar*. S ez a gyönyörűsége.

A mese a cselekvés szuggesztíója alá hajtja. Ez az a biológiai szuggesztíó, mely nem engedi pihenni, mely örökké munkában tartja, mert a fejlődés, melynek ez

szolgálatában áll, maga sem szünetelhet soha. Folyik ez szüntelenül, mint a nagy folyamok, mint a hegyi patakok, melyeknek örökké csörgedezve beszélnek hullámai, S éppen az, hogy a mese a gyermek tevékenységének előmozdítója, adja meg a mesének a gyermek életében a nagy biológiai jelentőséget. Persze a mese biológiai hatása nem az izmok, hanem a lélek tevékenységén keresztül történik közvetlenül, közvetve csak annyiban, hogy a gyermek szereti eljátszani a mese szuggesztíója alatt a mese cselekvényét. Ez a testi mozgás, ez a külsőleg megnyilatkozó, látható, a többi rejtve marad s a lélek mélyén megy végbe s a mese típusa szerint sokféleképp változik.

Az öröm, mely a mese cselekvénye alatt eltölti a gyermek lelkét, legnagyobb tényezője a gyermek fejlődésének, mert minden öröm elősegíti a szervezet nyugodt fejlődését. Épp olyan fejlesztő tényező ez, mint az az öröm» mely a játékban nyer kifejezést,

„A népmesék egy darab egyszerű, de valódi költészetet adnak.”¹⁾ S ez az igazi poézis az, amely szintén szuggesztíója alá hajtja a gyermeket, ez az, amely felszántja az ő kicsi lelke ugarát, ez az a sugár, amely teleszórja arany záporával, mely beleviszi a világosság örömét lelke rejtett zugaiba, ez az a jótékony eső, melynek harmatsöppei lehetnek lelke mélyéig s ott életet fejlesztenek, ez a lenge szellő, amely végigsuhint kis lelke tükörsima vizén s ringásba hozza. Egész nyugodtan mondhatjuk, hogy a gyermek lelke képzésében a mese hatalmas segítő társa a nevelőnek, Egész nyugodtan állíthatjuk, hogy a gyermek ízlése, morális fel fogása a mese hatása alatt fejlődik.

¹⁾ Kerschensteiner; Die Erziehung in d. Kinderstuhe

Az a biológiai élvezet, mely csak azért volt élvezet, mert a gyermek cselekedni akarásának ösztönzést adva, a cselekvést előmozdította, mihamar érzelmi (morális), izlésbeli (esztetikai) és értelmi tényezővé válik. A biológiai szerep, mely annál fontosabb, mert a lehető legtermészetesebb, a gyermek által legjobban megértett és a legszebb nyelven, az igazi költészet nyelvéen szól hozzá. Az a költészet, mely a jó mesében benne van, az a morál, mely ezen költészet által megnyilvánul, azok az életkörülmények, melyeken a mese cselekvénye tova gördül, neveli a gyermeket: az igaz költészet, az esztetikai, a szép élvezetének, megérzésének képességét fejleszti ki benne: a mese morálját, habár szavakban nincs is kifejezve, a gyermek megérzi s lelkében ez a megérzés megértéssé szilárdul; és az a sok életkörülmény, mely habár a valótlanág szárnyain repül, mégis a valóságból sok van benne, ismeretét bővíti s tapasztalásra sarkalja,

Csodás erővel dolgozik a mese bent a gyermek lelkében. Már az ó-kor két nagy szelleme ismerte fontosságát,¹⁾ De a mesét nem a lángelmék tekintélye, nem pedagógusok, iskolák véleménye tartotta fenn, hanem a család s maga a gyermek. Maga a gyermek kívánta mindig, szerette s kedvesnek tartotta a mesét; nélküle nem élhetett és nem engedte, hogy a meséről elfeledkezzenek otthonában. A mese mindig is kedves, énekes madara volt a családnak, bár az iskola nagyon kevésbé becsülte. Idézzem Partridge szavait:²⁾ „a mesemondás régi mulattató és tanító eszköz, de újabban elhanya-

¹⁾ Aristoteles: Polit. VII. 15. 5.; Plato: Resp. II. 378.

²⁾ E. N. a, G. E. Partridge; Story-Telling in School and Home. Newyork 1913,

goltuk”. – Ezen szavak igazak s mégis azt kell mondanunk: a mesét kezdjük megint észrevenni, kezdjük fontosságát belátni. De nagy jelentőségét és szerepét a gyermek életében még egészen s gyermektanulmányt alapon nem ismerjük. Nem ismerjük sokféle hatásának s a gyermek nagy meseszeretetének okát sem.

Alább minderről szó lesz, mert célom az, hogy felöleljem azon kérdéseket, melyek szükségesek a mese teljesebb megértéséhez, nagy jelentőségének értékeléséhez úgy az emberi kultúra, mint a gyermeknevelés szempontjából. Hogy ezen célokat lehetőleg megközelítsem, szükséges volt többoldalról szólanom a meséről. Aki tehát csak nevelési vonatkozásokat keres könyvemben, többet fog találni, aki azonban folkrollisztikus vagy bővebb esztetikai fejtegetéseket, csalódni fog. A mesekultúra szempontjából szükséges volt, hogy témámat ne csak nevelési vonatkozásban tárgyaljam, de ez nem terjedhetett bizonyos határon túl. Viszont a mese pedagógiai értékelésében se akartam e szép témát szárazságig menő aprólékossággal tárgyalni. Nisard mondja, hogy a mese legalább ment maradhatott volna az elméletektől. Nisardnak igaza van; de az is igaz, hogy a műveltségnek bizonyos mértéke szükséges ahhoz, hogy a mese minden szépségét élvezhessük. Célom volt e műveltséghez hozzájárulni. S könyvemmel így, amint van, talán még az is sikerült, hogy egy lépéssel előbbre vigyem a mese ügyét azon az-úton, mely a mese igaz megbecsülésére vezet.

II. A mese eredete.

Hosszú évszázadok Hamupipókéjét, a népmesét, a Grimm testvérek vezették be az irodalomba. Mese-gyűjtemények jelentek meg már előttük is,¹⁾ de ezek nem voltak népmesék, mert íróik csak az anyagot vették a néptől, melyet aztán átdolgoztak s ezzel kivették a mesét eredetiségéből. A Grimm testvérek nagy érdeme, hogy meghagyták a mesét eredeti mi-voltában; kétkötetes munkájukban (Kinder- und Haus-märchen 1812-14²⁾) népmeséket gyűjtöttek össze. Fel-ismerik a nagy költészeti értéket, a művészi kincset, mely a népmesékben rejlik, megtörik a varázserőt, mely eddig a meséket homályba verte, megcáfolják a XVIII. század felfogását, mely általában a népmesék lebecsülését jelentette, hogy nem egyebek, mint locso-gás, vagy amint Fontenelle kifejezte, hogy termékei a képzelettől ösztönzött tudatlanságnak.

A népmese kincses ragyogásával napfényre ke-rült, a Hamupipókéből tündérkirályné lett. Valóban az: a gyermekek tündérországának királynője. Megjelent s az új jövevény felé fordult az irodalmi érdeklődés. Ez érdeklődés felkeltésében is a főérdem a meséket egybe-gyűjtő Grimm testvéreké. Már Herder megállapítja, hogy a mese a nép felfogásának, nézetének, erejének s

¹⁾ A Musäus, Wieland, Vulpius meséi.

²⁾ Újabban a „Die Märchen der Weltliteratur”-ban. Jubi-läumsauegabe T. v, Leyentől, 1912.

hitének maradványa, a Grimm testvérek továbbmennek s a mesét a régiség nemzeti szent kódéval veszi körül, Véleményük az, hogy a német népmese a német nép isten- s hősmondáinak maradványa.

A romanticismus korában különös erővel hangzott ez a vélemény. A szent múlt, a nép, a nemzet kódbeveszett ideje izgatta a lelkeket. A tudós magyarázók szava a nemzeti múlt kincses maradványává avatta a népmesét. A régmúlt isten s hős világát keresték és találták meg benne. A népmese e mythologiai elméletét nagyon megrázta Benfey 1859-ben megjelent *Pantsatantra* című könyve, melyben azt mondja, hogy a mesék ősforrása nem a nemzeti múlt, hanem India s hogy innen terjedtek el vándorlás útján az egész világra. A mesevándorlás; ez elméletét a mythologiai elmélettel Wemberrsockféle ok támogatja. Legfőbb az, hogy a legkülönbözőbb népek meséiben nagy hasonlóságok, egyezések vannak, melyek semmiképp sem magyarázhatók a népek hasonló körülményeiből, nem lehetnek tehát a mesék egy nép nemzeti hős- és istenmítoszának maradványai. A meseegyezések csak úgy magyarázhatók meg, ha feltételezzük azt, hogy egy közös forrásból származtak s ez a közös forrás Benfey szerint a Buddhismus, a mesék legdúsabban termő földje, India, A vallásos képzelet termékei a mesék, céljuk pedig az, hogy a nép lelkéhez közelebb férközhessenek a vallás morális tanításai, Benfey úgy véli, hogy a buddhista papoktól hallotta a nép s a keresztes hadjáratok idején, a keresztes vitézek útján terjedtek el aztán mindenfelé.

Ez a vélemény széttépte a meséket fedő szent fátyolt, elűzte a misztikus ködöt, melybe a Grimm test-

vérek elmélete burkolta s egy mozdulattal irodalmi kérdéssé tette. Benfey reális felfogása nem támadta meg a mesék belső értékét, csak titokzatosságukból vetkőztette ki. Aféle buddhista evangéliumi példának tekintti a meséket s éles elmével bizonyítja állítását.

Elméletét a darvinizmusban gyökerező angol anthropologiai iskola hívei, Lang¹⁾ s Tylor támadták meg, kik egész másképp világították frîég a meséket. Tagadják a mesék indiai eredetét s azt mondják, hogy a mesék hasonlósága abból magyarázható, hogy a legkülönbélebb népeknek a legrégebb időkben egyazon véleménye volt a test és lélek életéről a halál után a szellemekről, a varázslókról, az egészségről, betegségről, az állatokról s a természetről. Az anthropologiai iskola véleményét nagyon megerősítette az a tapasztalat, hogy a kultúrnépek eszmélete a primitív népekre vezethető vissza s hogy ezek közül sok él még ma is a társadalom minden rétegében vagy mint való vagy mint babonás hiedelem.

E három meseelmélet jelzi a mese körüli tudományos vizsgálódás haladását, látjuk, hogy mind szélesebb körét öleli fel a mese ismeretének s min d mélyebben hatol a mese lényegébe. – Az első a Grimm-féle elmélet a romanticizmus légköréből kelt ki s a legszűkebb körű, tisztán nemzeti, hazafias alapon áll. A Benfey elmélete már kiszélesíti a mesekutatás körét azzal, hogy kelet felé irányítja, felöleli a gazdag ind mesekincset; keresi a különböző mesék közötti kapcsolatot s ezt meg is találja. Észrevevessük, hogy a Pan-

¹⁾ A Grimm Benfey-Lang meseelmélet bővebb ism. t. Katona I. Irod. Tan. II. köt. s Leyen: Das Märchen. 1911. – Koester: Geschichte d. Deutsch. Jugendliteratur, I. r. 139-150 l.

statantra fordítója a szűk körre határoló nemzeti keretet kiszélesíti, a mesét mintegy nemzetközivé teszi s ezzel megteremti a mese egyetemes vizsgálatának lehetőségét. Az így tisztán irodalmivá tett mese vizsgálatába még mélyebben hatol a Lang-Tylor-elmélet, mely már pszichológiai alapon áll. Ez az alap nagyon termékenyítőn hatott s habár a mese eredetkérdését teljesen nem is tisztázza, mégis közelebb visz a mese eredetének s ezzel a mese lényegének megértéséhez.

A pszichológiai nézőpont az egyetlen, mely a helyes útra irányít, mely kivezet a romantikus mese-létkörből, de megcáfolja azt a nem kevésbé szűk felfogást is, hogy a mesét egy nép találta fel, még ha azok az indek is, kiknek igen csodálatos hajlama és képessége van a meséléshez és a mese feltalálására. Helyesen mondja Riklín, (Wünscherfüllung und Symbolik in Märchen) hogy a mesék legnagyobb része különböző helyen, különböző s meghatározatlan időben állott elő s szülőhelyét nehéz kinyomozni. – Magunk is úgy gondoljuk, mert ha ez pontosan kinyomozható lenne, akkor megoldanók azt a problémát is, hogy az ősember műveltsége fejlődésében hogyan történtek az első lépések, pedig erről Darwin is azt mondja, hogy egyelőre még nagyon nehéz. Nagyon nehéz, de a pszichológiai alapon való vizsgálódás bizonyos sejtesekhez vezet, bizonyos észleletekhez, melyek mind szélesebb körét világítják meg annak a homálynak, amely az ősember lelki életét fedi.

Ezen alapon érdekesen fejtegeti a mesét Ley en (Das Märchen, 1911), ki a mese motívumaiból arra következtet, hogy a mese az álom, ébrenlét, az alvás és halál fölötti legrégebbi képzelődésből eredt. Bőséges

adattal bizonyítja véleményét s felöleli mindazt, ami a mese-motívumokból kihámozható, annak tanúságára, hogy a mese forrása az álomképekben, ezeknek s az ébrenlét, az alvás és a halál három jelenségének egymásra vonatkoztatott magyarázatából ered. A Leyen elmélete nem egészen új, mert már Laister is rámutat arra (*Die Rätzel der Sphinx* 1899), hogy mily fontos az álom, a mithosz, a mese, a mondák s legendák létrejöttére. A Leyen elméletében a fontos az, hogy pszichológiai alapon a Lange-Tylor-elmélet nagy kört felölelő területén már konkrét tényekre mutat rá. De ezen konkrét megjelölések ismét közelebb visznek az ősember psziché megértéséhez.

Tehát az ősember álmait fejezte ki a mesékkel. Az álmodás e csodás tudatonkívüli eseményátélés nagy kérdést vet fel: a lélek s a halál kérdését, melynek közbülső állapota az alvás. Magyarázni igyekszik s e fölötti töprengése rávezeti a lélek fogalmára. Úgy hiszi, hogy a lélek az ébrenlét állapotában benne van a testben, az alvót már csak körüllebegi, a holt testből pedig kiszáll. Ez elmélkedés tarka képekbe öltöztetett motivációját találjuk meg a mesékben.

Valóban, a mesék tele vannak álomban látott s átélt képekkel s eseményekkel, sok bennök a lélekre vonatkozó motívum is és bár ez mind nagyon érdekes és való ténynek vehető igazság, mégse nyugodhatunk meg abban, hogy ez a mesék igazi forrása.

Mikor az ősember a Leyen által felvetett észleletekre eszmélhetett, már nagyon fejlett kultúrfokon állt. Hosszú idő telt el, a fejlődés sok-sok lépcsőjén kellett felkapaszkodnia már ezelőtt is. Valamelyes hite, meggyőződése, észlelete már előbb is kellett hogy legyen s

ez a sejtés arra ösztönöz, hogy a mesék eredetét még későbbi időkre tegyük s más forrásokra vezessük vissza.

A Laister említett csodálatos könyvének végső következtetése, hogy a történelem kezdete álom, nagy tévedés. Az ember nem aludta át fejlődése idejét, nem áfömből ébredt az élet valóságára, mint kész ember, hanem fáradtságos fejlődési utat tett meg, melynek élményekben gazdag története, sok szenvedése, öröme lehetett, hisz az embernek, ha nem is fejlett, de mégis emberi értelme volt mindig, mert ember volt már a fejlődés legelső lépcsőjén is. Kérdések sokfélesége semmiesetre se izgatta, érdeklődése se volt gazdag, de egy főkérdés, mely még ma is fő-főkérdése az embernek, mindenesetre már tudatában élt még akkor is, ha ezt ösztön tudatnak vesszük. *Ez pedig a megélhetés, a táplálkozás csupasz és önző, de a létfentartásának annyira fontos kérdése volt.*

Ebbe az irányba viszi a meseeredet kérdését Freud, ki a mesét kívánság-álmoknak minősíti. Valóban, a mese a kívánságok beteljesedésének nagyszerű kifejezője. Lehetetlen ezt nem a mese főmotívumának tartam. Ez az éltető levegője, mozgatója, ez a spiritus fabularum. Freud ez elméletével még pszichológiai alapon áll, mint Leyen, de már csak félig. Állítása egy másik sejtést szuggerál ő úgy gondolja el az ősebert, mint a gyermeket, kinek kívánságai vannak s e kívánságok beteljesedését kívánja mindennél erősebben és ezek beteljesedésében leli örömét. Kívánság, gondolatok, vágyak rabja a gyermek – de nemcsak a gyermek: az ember is. Ebben a gyermek s az ember oly egyformák, csak a kívánságvágyak tárgya más az egyiknél és a másiknál s abban különböznek, hogy az

ember jobban tud (de nem mindig) uralkodni vágyain. A gyermek vágya, kívánsága szűk körben mozog, erősen egocentrikus és egészen a biológiai cél szolgálatában áll. Gondolatvilágát a biológiai jellegű önzés irányítja s fejlődési fokozata körülbelül így jelölhető: evés, majd evés és mozgás, (játék) később evés, mozgás, mese. És ezzel elért a kultúra küszöbére, a mesevágy már ezt jelzi. Ne gondoljuk azonban, hogy a mesét ezen fejlődési fokán másért, mint önző célból, szereti. Szereti, mert ennivalóról van benne szó s mert kedvérevaló történik benne. (Lásd A gyermek 1914, 445. 1.) A kedvérevaló mindesetre nem eszthetikai élvezetet jelent, hanem biológiai önző ok a motívuma: a korábbi intrauterin állapota visszakívánásának kivetítődése.¹⁾ Ez a mesében találja meg kielégülését, melyben az akarat mindenhatósága az uralkodó. Az „akarom” mindenhatóság érzését a gyermek születésével kapja s ösztönszerű, önző. Ilyen a gyermek s ilyen az ember, még inkább ilyennek kellett lennie a biológiai korát élő ősembernek. A mese gyökerei az ősember ez idejébe nyúlhatnak vissza. Úgy gondoljuk, hogy a mese az ember azon fejlődési korából ered, melyben már felcsillant az értelem emberibb fénye.

Erről az időről keveset tudunk, mégis a sokféle kutatás és az előkerült adatok segítségével valamenynyire beláthatunk az ősember lelkébe. Nagyon helyes az a megjegyzés,²⁾ hogy „manapság egész másképp gondolkozunk a kezdetleges állapotban élő emberről,

²⁾ Lásd Ferenczi S.: Ideges tünetek, értekezések a psychoanalízis köréből, 65. sk, lap.

³⁾ Scott Eliot: A primitív ember hajdan és most. I. 1.

mint ahogy csak száz évvel ezelőtt is gondolkoztak". Ma már tudjuk azt, hogy az ősember nem élt olyan nyíra kétségbeejtően sötét állapotban; Mindenesetre volt egy kezdetleges kor, mint ahogy a gyermek életében is, van olyan rövid szakasz, melyben közelebb áll az állathoz, mint az emberhez. De ennek mihamar vége s nagyszerű fejlődése kezdetét veszi, E fejlődés első megnyilatkozási aktusai rögtön elárulják a szellemi kiválóságot, a mérhetetlen emberi fölényt.

Nincs okunk kételkedni abban, hogy a fejlődés fokain haladó ember, míg elérte az emberrélevés határát, átélte ugyan azt az állapotot, melyet átél a csecsemő, míg nem megmozdult, aktivitásba lépett az első agysejt, mely az ember-szellem tevékenységének első aktusát téteti a gyermekkel is. Ez aktus legszorosabb kapcsolatban áll a gyermek biológiai életével! s egészen egyéni jellegű: a táplálkozásra vonatkozik. Még komor, mert mosoly, öröm nem színezi.

Az ősember ez első aktusa szintén a táplálkozással állt kapcsolatban és teljesen egyéni jellegű volt: a védekezés. Előbb az első; a táplálkozás, aztán csak a második, a védekezési ok. E biológiai, külső és belső kényszer hat az ősemberre s ez irányítja az ősember egész fejlődését. A durva kőből is csak azért formál eszközt, hogy vele élelmét könnyebben megkereshesse és hogy önmagát jobban védhesse. A művelődés ezen fokára az állatok közül csak kevés emelkedett. Az ősember azonban tovább fejlődött, mint ahogy a gyermek is továbbfejlődik s nem marad meg az első artikulátlan játékmozgásoknál. Ez is jellemző az emberi fajra: továbbfejlődik, rombol és újra épít. A kőkorszakbeli ember sem elégedett meg azzal, hogy megfor-

málta a durva követ, hogy élt csinált neki, hogy alkalmasabbá tette a maga használatára, hanem továbbment. Azt olvassuk,¹⁾ hogy a kőkorszakbeli ember már rajzolgatott, az ősbárlanglakó ember szenvedélyes festő volt. A napvilágra került bárlangok falán megtalálták a biológiai ember művészetének emlékeit; a spanyolországi altamirai bárlang festményei és a francia Vesere-völgyi bárlangok híresek e művészi emlékekről.

A biológiai korát élő ember tehát már művészkedett is, miként a gyermek is művészkedik mihamar, gyermekkora hajnalán, A gyermektanulmányi kiállítás²⁾ erre fölösen szolgáltatott példát, S már most az a kérdés, hogy milyen pszichológiai alapon fejlődött ki az ősember művészi érzéke. A meseeredet kérdésével ez is összefügg.

Az ősember művészkedésének kérdésében Oberinayerhez csatlakozom, aki gyakorlati szempontból magyarázza s véleményének foglalátja ez:³⁾ „A test díszítése első alapjában külső hatások elleni védekezés, az eszközökre vésett díszítmények és alakok tulajdonjelek vagy emlékeztető jelvények, a falifestmények az ősember vallásos kultuszához tartoznak, mivel a művészet első megjelenésében sohasem öncél, hanem mindig valami gyakorlati cél segítő eszköze, melytől a művészet csak később függetleníti magát.”

Ez a magyarázat egyenes és világos. Nincs tehát

¹⁾ Lenhossek M: A jégkorszakbeli ember culturája, Term. tud. közl. XLIV. k.

²⁾ Az Első Magyar Gyermektan. Kongresszus Naplója. 329. lap.

³⁾ V. ö. Lenhossek id. közl. u. o. 378. 1.

arra semmi szükség, hogy a művészi tevékenységet az ősember veleszületett tevékenységének tartsuk. A természetben ok nélkül nincs semmi. Egy helyen¹⁾ rámutattam arra, hogy a gyermek képzelő tevékenységének fejlődése a gyermek biológiai fejlődésével kapcsolatos és hogy a képzelő tevékenység épp akkor a legerősebb, a 9-14 éves korhatáron, mikor a gyermek fejlődésének legválságosabb idejét éli, mikor tehát legszükségesebb a fejlődés minden oldalról támogatása, így foglaltam össze a képzelő tevékenység szerepét: „A gyermek képzelő tevékenységében, mint jellemzőt, az erős intenzitással fellépő érzelmeket látjuk s nem a teremtő tevékenységet s a gyermekben e képzelő tevékenységet nem tehetségnek tartjuk, hanem olyan biológiai jelenségnek, mely a gyermek fizikai fejlődését szolgálja elsősorban”.

A képzelő tevékenységet az ősemberben szintén biológiai okok fejlesztették ki s tisztán biológiai célokat is szolgált. A kezdet kezdetén tisztán csak ezt s aztán mind több olyan motívum került bele, mely szellemibb volt s jobban összeszövődött az érzéssel. Ez feltevés csak és feltevésünket egyébbel nem tudjuk támogatni, mint azzal, ha a mai primitív fokon álló népek és a gyermek egyéniségét párhuzamba állítjuk az ősemberrel.

Az ősember és a gyermek egyformán fejletlen agypályákkal állt szemben az őt körülvevő természettel s az ősember épp úgy, mint a gyermekcsecsemő, fejlődése bölcsőkorában tudomást nem vett arról, ami körülötte volt s érzései a legprimitívebb biológiai érzések voltak, épp úgy, mint a csecsemőnél. S éppen úgy,

¹⁾ A gyermek és a játék. II. kiad. 141. 1.

mint a gyermek sem jut tudatára annak, hogy körülötte élet van, hanem a fejlődő agysejtekben lassan, mintegy alkalmas diszpozíció rakódik le a környezet észrehevésére, Az ősemberrel is így történhetett, A két fejlődés közt csak az a különbség, hogy a csecsemőnél hónapok alatt megy végbe a fejlődés, az ősebernél azonban nagyon hosszú idő kellett hozzá, Évezredek tapasztalata lassú hatásának fejlesztő munkája, mely az átöröklés útján mind fejlettebb s tökéletesebb agyú generációt hozott létre. Ez az útja a fejlődésnek, művelődésnek. örökre titok, ennek nyomait nem őrizte meg semmiféle barlang. A barlangok az ősebert már a fejlődés magas fokán mutatják, kinek agypályája a fejlődés gyorsabb tempójára képes. S mi a fejlődé? ezen gyorsabb útjának nyomait látjuk, az ősember pszichéjének érdekes megnyilatkozásait azokban az emlékekben, mondjuk azokban a művészkedésekben, melyeket a barlangok mélyei, az örök sötétség őrzött meg számunkra abban a frissességben, mellyel az ősember keze alól kikerültek.

Ezeket a művészkedéseket Dechelette a gyermek első mosolyához hasonlítja. Ezek első jelei az emberi mî voltanak s ezeken már az érzés és képzelet nyomát is észrevehetjük, E látható jelek, a barlangok falára vésett állatalakok azonban már egy nagyon hosszú fejlődés fordulóját jelzik, ezek már egy relative nagyon magas kultúra tanúságai, épp úgy, mint a gyermek fejlődésben is nagy haladás jele már az, mikor a gyermek látható jellel is kifejezi s nemcsak kifejezi, hanem érthetővé is teszi azt, amit elgondolt, elképzelt, egy jellel, vagy más alakban. Ténykedése már arra vall, hogy tudatában nem kusza és határozatlan vonások vannak,

hanem hogy már ezek összerendeződtek, megformálódtak, kialakultak s jelentőséget kaptak; arra vall, hogy tudata a megmaradt emlékekből az összetartozó részeket egybekapcsolta, szóval, hogy megalkotott egy képet.

Az ősember is előbb emlékeket szerzett arról, ami őt körülvette, tapasztalatokat gyűjtött arról, ami élete fentartásában neki a legfontosabb. Ez az állat volt, ellenfele és táplálója, hatalmas ellensége és segítője, Az ősember családdá alakulását a biológiai cél segíti elő, ebből fakadnak a fejlődésének lendületet adó erők, ebből fakad művészkedése, vallási kultusza— Az állat nem ember, nem, ő, ez kivülről álló más valami hatalom, ezt tapasztalta s az ember, a felsőbbrendű lény, mert tapasztalata a szűk határon túl nem terjedt, az állatban találta meg istenét. Ez az elképzelés egyben mutatja az ember egész egyéniségét: gyarlóságát és szellemi erejét, mert az, hogy maga fölé helyezi az állatot, gyarlóság, de hogy ezt a felsőbbrendűt el tudja képzelni, már szellemi kiválóság s erre csak ő képes, az ember. Gyarlóság az, hogy szükségét érzi a felsőbbrendű lénynek, de hogy ezt érezni tudja, hogy ennek fogalmát megalkotja, már szellemi erő. Szellemi erejének újabb megnyilatkozása, a fejlődés újabb foka az, hogy ezt a fogalmat ki is fejezi,

Á kifejezés e lényegét a gyermeknél is tapasztaljuk játékkalkotásaiban. Amit a gyermek készít, kukoriczabélből, sárból, sokszor alig hasonlítanak valamely valóban létezőhöz; csak jelek, melyekkel tudatvilágának való tartalmát fejezi ki s ő ezekben ezt a tartalmat látja, A valósnak halvány képei ezek, melyeknek jelentőséget a belső elgondolás ad épp úgy, mint adott

az ősembernél is az állatnak a rávonatkoztatott elgondolás.

Ez elgondolásokból alakul ki az ősember vallási kultusza, egy képzelt sajátos világ, mely a gyermeknél is kialakul. Az ősember vallási formáját az ethnológusok totemizmusnak mondják, lényege az, hogy a család, vagy egy egész törzs védszentet választ magának, egy istent, aki védi s aki neki megadja azt, amire megélhetési okból szüksége van. Ez az isten egy nagyobb, hatalmasabb állat. A maga erejéből, fejlődésének ezen fokán, ilyen kifejezésre jutott az ember; ilyen vallási kifejezés, kultúra ma is él még Ausztrália őslakossága között.¹⁾ A gyermeket elgondolásainak naiv kifejezéseiből az őt környező fejlődött világ, ennek tapasztalása, a tanítás, nevelés segíti át gyorsan a mai kultúra világába, ennek nézeteire. Ezért műveltebb most egy ötéves gyermek, mint volt egy legműveltebb ősember.

A biológiai ember kultúrája vallási felfogásában tetőződik. Kultúrájának minden szála ehhez fonódik, gondolkozásának, képzeletének minden megnyilatkozását ez tölti be; érzélemvilága ennek szuggesziója alatt hullámszik: örömét e totem-állatnak köszöni és bánatában ehhez fordul vigasztalásért és veszteségei pótlását ettől reméli. Ez biológiai vallás és valamenynyire ehhez hasonló lehet a gyermek első istenfelfogása is. Mindenesetre a gyermek e felfogása jobban hasonlít az ősember totemizmusához, mint a kultúra emberének vallási kultuszához. A gyermek a szerzett tapasztalatok elgondolásaira a szülőt állítja totemnek,

¹⁾ V. ö. az egyiptomi apiscultust. (Sebestyén; A regösök, 341. sk. 1.)

ettől kap mindent, ez a hatalom felette. Ezen hitből s ezen át jut a leghatalmasabb, az Isten fogalmára. Ide eljutva, a szülők totemizmusa megszűnik, ezt a mithoszt egy másik váltja fel, a szülőknek a gyermeki szeretet, tisztelet s hálaérzése marad meg. De előbb totem volt a szülő a gyermeknek, mint totem volt az állat is az ősebernek, mindkét totemet önző egocentrikus tapasztalások hozták létre s ugyanilyen érzések éltették. Az életmódból fejlődött ki a totem. Természetesnek kell tartanunk, hogy az életmód változásával együtt változott, alakult a totem is: minél színeesebbé, fejlettebbé lett az ember életmódja, annál színeesebbé és fejlettebbé vált vallási kultusza is. A totemből totemek lettek¹⁾ s a hatalmas állat-totem mellé egész más sereg totem társult; a segítő totem mellett kialakul az ellenséges totem is. Az egyiknek köszön minden örömet, minden sikert, a másiknak minden szomorúságot, minden bajt. Így vetítődik le biológiai okból a való élet a maga körülményeivel s egész tartalmával egy szellem-fogalomvilágba, így alakul ki a reális élet mellett egy nem látható lét, melyet aztán a tradíciók szuggesztiója éltet, az ember érzésétől ösztökélt képzetet mind színeesebbé, gyöngesége, örökös küzdelme pedig mind szükségesebbé tesz.

A fejlődés természetes következménye az lett, hogy egyik totem-valláskultúrát felváltotta a másik, a fejlettebb. Az egyik totem-mithoszt kiszorította a másik, megbontotta, széttörte, de a mithosz eltöredezett részei nem veszték el, csak hitelüket veszítették. Hitüket vesztve is tovább éltek, de már nem mint valóság-

¹⁾ V. ö. Wundt: Völkerpsychologie, III. 350. 1.

hívesek, hanem mini a képzelet játéka, mint mesék. A mítoszok eltoredezett részeiből lettek a mesék, „melyek aztán lassanként a művészet ékességeinek varázsával övezték fel magukat.”¹⁾

A mese megjelenése tehát az ősember életében egy bizonyos fejlődési fokot jelent. Ilyen fejlődési fokot találunk a gyermek éleiben is, ki egy ideig hisz a mese valóságában, ránézve a mese valóság, de elérkezik az az idő, mikor hite meging a mesében. Még hisz ugyan, de már nem mindent, majd a mese teljesen hitelét veszti.

Amint a gyermeknél nem választódik szét egyszerre a mesének az az eleme, melyet még elhisz a gyermek, ama meselelemtől, amelyeket már nem hisz, épp így lehetett az ősebernél is. A mítoszi és a meselelemek csak akkor váltak teljesen el, mikor az ősember egyik életmódját felváltotta a másik, mikor tehát az erdei, a barlanglakó emberből mezőnlakó lett.

A mező világossága és szélesebb horizontja világosabbá és szélesebben látóvá tette értelmét is. Jobban elkülönült az állatoktól, függetlenebbé is vált. Egy más erő, más totem alakul: a természet erejét érzi, ettől válik függővé. Az állat-totemet detronizálja a természet-totem; amazt már csak a tradíció által ösztönzött képzelet, majd a tradíció ereje vesztével, csak a képzelet élteti.

A mezőlakó ember kultúrája már gyorsabb ütemben halad, fejlődését nagyban elősegíti a változott életmód; mindinkább az egymással érintkezés hatása alá kerül. Ez a kölcsönös hatás, az egymással való barátságos vagy ellenséges érintkezés a fejlődés hatalmas

¹⁾ Faguet: A XVIII. század, 82. 1.

tényezőjévé lesz. Előbb csak az állattal harcolt, most már az emberrel is s a harcok, küzdelmek új elemet visznek az emberi kultúrába: a kiváló emberét. Még előbb csak az állatban, majd a természetben látta a kiválóság megnyilatkozását, míg előbb hitét s képzeletét csak ez izgatta, most már ösztönzőjévé válik a kiváló ember is, A gyermek életében is megjelölhetjük azt a fejlődési időt, mikor már az ember hatása alá kerül, A játékkutatás adatai arra vallanak, hogy a gyermek hároméves korában olyan játékokat játszik túlnyomóan, mellyel a felnőtteket utánozza,¹⁾ A felnőtt a gyermeknek az, ami a kiváló ember lehetett az ősembernek, szuggeráló hatása éppen felsőbbségében, illetőleg kiválóságában rejlik.

Az ember szuggerációja alá kerülve az ősember, mítosza is az ember-totem szerint alakul. Istenei emberalakot öltenek, emberek, de hatalmasak, erősek, bennük mindaz a kiválóság együtt van, ami a kiváló emberben külön-külön van csak meg.

Már ez a fejlődés túljár azon a területen, amelynek talajából a mese terebélyes fájának gyökerei eredtek, Mire az ember ideért, a biológiai ösztön-emberből gondolkozó ember lett. Fejlődése útjának régi-régi szent emlékei a mesék, már többé nem egyebek, mint képzelet-játékok. Új isten-világ ege borul az ember fölé, szebb, mint a régi. Ennek csillagai széttörték s mint a meteorok, elégték; elmúlásuk fényes útja a képzelet világába vész el; azt, ahonnan jöttek, örök sötétség takarja s elfödi az új istenvilág kápráztató ragyogása.

¹⁾ Nógrády L. dr.; A gyermek és a játék. II. kiadás, 47. lap.

De az új isten-mítosz is elavul s elemei lassan át-szűrődnek már mesévé vált régi mítosz meselemeibe; a képzelet játéka összekeveri, átalakítja. Épp úgy tesz vele, mint a gyermek játékaival. És ez a mesefejlődés egyre továbbfolyik: mindaz, ami elveszti hitelét, a mese talajába hull, anyagává válik a képzeletnek, amely kénye-kedve szerint bánik vele. A képzelet forró szele idők szakadatlanságán hordja, keveri, felkapja meg elejti, alakítja, formálja szeszélye szerint. Ki ismer rá a régre? Mi maradt belőle? Motívumok s ezek közt a mese egyik éltetője a csodás, a valónak teljes ellentéte, a hihetetlen. Egyes ősmotívumok még felismerhetők s könnyen elválaszthatók az újabb motívumoktól, melyeket a mese árja csak később sodort magával az emberiség fejlődésének mezőiről, melyek a fejlődéssel mind szélesebbekké váltak. Így a mese csodálatos állattípusai, melyek között leghatalmasabb a hétfejű sárkány,¹⁾ az őstotem-mítosz maradványai; épp így a csodálatos embertípusok, a vasgyúró óriás, az embertotem-mítosz emléke. A meshős puszta kézzel fojtja meg a barlangban lakó félelmes sárkányt. Ki ne ismerné fel ebben ama küzdelmek emlékét, amit az őseMBER vívott az állatokkal, melyben nem egyszer valóban puszta kézzel fojtotta meg hatalmas állatellenfelét. De a mese azt is mondja, hogy a hős karddal vágja le a sárkány fejét. Ez már a fejlettebb kultúrából került bele. Így vegyül a mesében régi és új, csodás és való, szegény szabólegény és emberevő óriás, szellemek, varázslók, angyalok, ördögök, állatok s emberek, szegények és gazdagok, jók, rosszak színes egyvelegben.

¹⁾ Ethnographia, 1911. évi 129. 1.

Freud a meséket kívánság-álmoknak mondja. Jó nyomon jár, mert biológiai okból származtatja, csak abban téved, hogy álmoknak jelzi. Nem álmok, hanem az ébrenlét valóságából fakadó kívánságok, melyeknek forrása önző, mint a gyermek kívánsága, az én fentartására vonatkoznak. A mesék nem a már magas kultúra állapotában élő nép nemzeti, hős és vallási mítosza maradványai, nem a buddhizmus erkölcsi tanításai, nem az élet s halál misztériumának magyarázata, nem kívánság-álmok; a mese nem egy nemzet, nép alkotása, hanem az egész emberiségé, a legnemzetközibb alkotás, mely a legjobban mutatja az egész emberiség testvéri közösségét, nem a buddhizmus ringatta, de az is és bár nem filozófiája a bölcsőkorát élő embernek, mégis benne a világ bölcsessége, nem kívánság-álmok, mégis a legmerészebb álmok szövedéke. *A mese eredete biológiai okokra vezethető vissza.* A mesemotívumok magja ez, a többi az ember fejlődésének útján szövődött bele; mindent magába vett, együtt haladt, fejlődött a fejlődés vándorútján haladó, küzdő emberrel. Nem egy kor, nem egy korszak, hanem a korok és korszakok egész mozzanatának, kultúrájának képe nyomódott bele. Gyökere az ősember lelke, vele nő, izmosodik, terebélyesedik az egész világot beborító, hatalmas lombú fává, melynek koronája az ég végtelenségébe vész. Az emberi szellem első gyöngye leijejete alkotta a mesét s az emberiség hatalmas szelme élte, növelte.

III. A mese motívumai.

A Freud nézetének útmutatására jutottunk el a totenizmus hit kapcsán a mese eredetének tisztán biológiai nézetéhez, A Leyen-féle meseeredet magyarázatnál kézenfekvőbb a biológiai eredet feltevése, mert a lélek fogalmára később juthatott az ősember, mint a totem fogalmára, minthogy az előbbi kikövetkeztetése elmélyedést, elvont gondolkodást kíván, mit a pusztá eszmélkedés inspirál; az utóbbi pedig oly reális okokból magyarázható, melyek az ember életkörülményeiből következnek s ennek szükségszerűségéből erednek. Továbbá a Leyen feltevésével bármennyire könnyű is megokolni a mese csodás motívumait, mégis sok oly motívum magyarázatlanul marad, melyek pedig a mesék legrégebbi s így alapmotívumainak látszanak. Ilyenek különösen azok, melyek az állatokra vonatkoznak. De a Freud nézete se elégíthetett ki, mert ez bár a biológiai ösztönzéseket jelöli meg indító motívumoknak, még sem adja természetes magyarázatát annak, hogy miért kellett ezen az alapon a meséknek létrejönni, miért fejezte ki magát az ősember olyan formában, mely vagy pathologikus vagy művészkedés. A pathologikus jelleget elejthetjük, ennek pszichológiai feltételei az ősebernél hiányzanak. A művészkedés az Obermayer véleménye szerint is biológiai célú s bizonyos, hogy a kívánság-vágy hatalmas ösztönzője a képzeteknek, épp ezért természetesebbnek látszik az, ha a

mesék eredetét sem úgy fogjuk fel, mint pusztán ezen vágy játékos képzelet kifejezéseit, hanem kapcsolatba hozva a totemizmussal. Ez szintén a biológiai érzések hatása alatt fejlődött s mint ilyen foglalatja lett az ősember hitének, felfogásának, minden vágyának s állandó táplálója, munkára serkentője képzeletének, A felvetett művészkedési képzelet játéknál – hisz az állatrajzok az ősbárlangok falán se művészkedések – természetesebbnek kell tartanunk azt, hogy a totem-hit szétért elemei váltak a mese magjává.

Ilyenféle mesealakulási folyamatra példánk van a naiv eposzok keletkezésében, melyek a nép valóság-hiedelméből, a mítoszokból s mondákból keletkeztek s bennök egybeszővődött a vallási és totem-hit és egyideig így éltek, majd később hitelüket veszítve, a pusztá képzelt-alkotások, a „mesék” színvonalára estek.

A meséknek kettős eleme van: egy őseredeti, mely valamikor valóság-hiedelem volt, mely aztán hitelét veszítette s költeménnyé vált. Ennek helyébe újabb valóság-hiedelem lépett, mely idővel ismét hitelét veszítette s a mese talajába hullott. Így a mese folytonos réteges lerakódásából áll annak, ami az ősember lelkében mint világnézet, vallási és életfelfogás élt. Ez az egyik elem, A másik az, amit később a nép alakító képzelete rakott rá. Ez a játszó képzelet, mely a már megkopott nagyságokat, divatját múlta véleményeket a kultúra új neveivel s alakjaival helyettesítette és belevitte mindazt a mese világába, amin játékos kedvét foglalkoztatta.

Ha a meséket elemezzük, e kétféle elemet motívumai közt megtaláljuk. A motívumok oly sokfélék, hogy szinte áttekinthetetlenek; sokféleképp kap-

csolódtak, színeződtek s ez okozta variálódásukat. Egy-egy motívum mégis közös minden mesével; ilyen közös, alapotívum például a hármasszám; három feladatot kell megoldani, három kérdésre megfelelni, három királyságon vándorolnak keresztül, három testvér van; ilyen az ellentét a jó és a rossz, a hű és áruló, a vitéz és gyáva, stb. közt. A mesemotívumok közt sok a szimbolikus jellegű, így a hármasszám is szent szám, valamit megszemélyesít. A mesék szimbolizmusa is olyanféle, mint a mitológiáé: a szimbólum azon erőket személyesíti, melyek az emberre hatnak. Aztán egy-egy – erkölcsi igazságot fejeznek ki naivan, de mély értelemmel, például az igaz szerelem mindenben győzedelmeskedik. A képletességet, a szimbolizmust bátran nevezhetjük primitív kifejezésmódnak, s bizonyos, hogy úgy a mesékben, mint a mitológiában is, az ember vágyait, érzelmeit s gondolatait fejezi ki vele.

Riklin érdekes munkájában¹⁾ alapos vizsgálat alá vetve a meséket, a legkülönbözőbb mesemotívumoknak tulajdonít szimbolikus jelleget. Bár Riklin nem egyszerűtárságba viszi teoriáját s ott is szimbolizmust lát, ahol másképp is megmagyarázhatjuk a dolgot, abban mégis igaza van, hogy az állatok közül különösen a kígyónak a legtöbb esetben szexuális szimbolikus jelentése van. Jellemző erre az Oda és a kígyó című mese tárgyalása. Oda atyja a vásárra megy s leányaitól azt kérdi, mit hozzon. Oda azt mondja: hozza el azt, amit kocsija alatt talál hazatérőben. Atyja egy kígyót hoz neki. Az állattal Oda szívesen bán, beereszti a házba, sőt könnyörgésére a kígyót ágyba teszi. Erre a kígyó herceggé

¹⁾ Riklin: Wünschertüllung a. Symb. in Märchen.

változik (mert el volt varázsolva) s Ódát jószívúségeért, mellyel visszaadta neki emberi alakját, feleségül veszi.

Igaz, hogy ezt a mesét is lehetne másképp is magva-rázm, de a kígyónak ilyen szereplése általános a mitológiában s a sexuális motívum biológiai szempontból is nagyon érthető. Riklin ilyen szimbolikus jellegűnek tart még egynéhány állatot, mint a békát, medvét, tücsköt, oroszlánt, stb. S ez annál könnyebben érthető, mert hiszen általános felfogása volt a régieknek az, hogy a lélek a test halála után elhagyja a testet s valamely állat alakját veszi fel²⁾ s így mi sem természetesebb, mint az, ha az állat szerepel mint sexuális szimbólum.

A már említett biológiai okból is bőven van sexuális motívum minden szimbolizmus nélkül a mesékben, így a mostoha, mesék egy része is ilyen értelmű; vagy hogy az apa feleségül akarja venni leányát; vagy hogy a hősnőért többen versenyeznek, stb. Ezen ős biológiai érzés ma is legfőbb motívuma a szépirodalomnak, semmi különös nincs tehát abban, hogy a mesék jelentős részének motívuma is ez, annál inkább is, mert a régi emberben ezen érzésnek hatalmasnak kellett lenni, hogy sokfelől veszélyeztetett faját fenn tudja tartani. Ezen érzés hatalmára vallanak a naiv eposzok is. Úgy az lilásban, mint az Odysseában az események főmotívuma ezen érzés, ép így a Nibelungenliedben is. S ha van valami különbség a kettő között, akkor ez csak annyi, hogy míg a mesében egyszerű történetek könnyed játsziságába szövődik bele, addig az eposzokban

¹⁾ Mogk: Germanische Mythologie.

hatalmas történelmi események okává válik s nagyfontosságú eseményekbe csattan ki. Paris szerelme hazájára végveszedelmet hoz, Achilles haragja az elvett Briseis miatt majdnem pusztulásba viszi a görög sereget. Odysseus esete a legérdekesebb, az egész eposzt a szerelmi érzés mozgatja: Kalypso szerelme Odysseus hazatérését igyekszik megakadályozni, de Odysseus felesége után vágyódik, kit bár a kérők egész serege ostromol, mégis hű marad férjéhez, A hű szerelem, a mindenben győzedelmeskedő szerelem, mely oly kedves témája a meséknek, egészen „meseszerű” az Odysseában s nem kevésbé a Nibelungenliedben is,

A mesék másik fontos motívuma az *álom*. Az álomnak sokat köszönhet az emberiség, sok ösztönző erőt kapott a gondolkozásra az álomtól és sokat köszönhet neki a művészet is. Mindenesetre jó időnek kellett eltelni, míg az ősember ráeszmélt erre a csodára s gondolkodni kezdett azon, hogy mi az álom. Valami rendkívülinek tekintette, de nem is lehetett másként, hiszen lélektani magyarázatát nem tudta adni s valljuk be, az álom még ma is érdekes lélektani probléma.

Az álom rendkívüli jelenségét a maguk részére lefoglalták a varázslók, hogy ezzel is erősíthessék befolyásukat híveik fölött, A varázslók, ezek a szellemi arisztokraták, az álmot isteni megnyilatkozásnak állíthatta, mellyel valamit tudatni akar az emberrel. így olvassuk a babyloni Izdubar Nimród mesében, hogy az ember sorsát isten álom útján jelenti ki. Ezen ősmese után egész sereg olyan mesét találunk, melyben álom útján jut bizonyos megismeréshez a mesehős.

Persze az álmot a varázslók maguk magyarázták, fejtegették s a kiválóbb, az ügyesebb álomfejtők emléke

a babyioniak, az egyiptomiak, a zsidók történetében is – fennmaradt. Hatalmuknak, bölcsességüknek késői emlékei az álmos könyvek, melyek még ma sem veszítették el egészen tekintélyüket még a műveltebb egyének előtt sem.

Az álom-magyarázat a varázslók útján a jóslás tekintélyére emelkedett, s annyira jutott, hogy már nem elégedtek meg a természetes álommal, hanem mű-álmokat, illetőleg álomhoz hasonló állapotot is igyekeztek teremteni, hogy az ilyen körülmények közé jutott egyén látását jóvendómondásra fordíthassák. Az álomhoz hasonló állapotot különböző módon értek el egyes egyének: bőjtöléssel, testi szenvedésekkel, pusztán vagy erdőségben hosszú ideig való tartózkodással, sőt hasis evéssel is, A hasis evők egész másként láttak mindent, mint az ép lelkiállapotú egyének; egy kis követ egész sziklának, kispatakot nagy folyónak, az emberi hangot mennydörgésnek hitték s azt vélték, hogy szárnyaik vannak s repülni tudnak.

A mesében a természetes és a műálmokból származó jelenségek egész a pathologikus természetűekig megtalálhatók. Ilyen meseálom-motívumok: fut, de el nem éri célját, ki akar valamit mosni, de sohasem lesz tiszta, el akar indulni, de nem bír megmozdulni; le kell vágni egy erdőt, ki kell inni egy egész tengert, mindenféle akadályon át kell menni, mint a levegőn; ilyen a hallgatás motívuma, mikor beszélne, de a hallgatással tudja megmenteni például testvérét; ilyen maga az alvás, mikor 10-100 évig is alszik egy-egy mesealak.

Az álom jelentőséget nyert a lélekre való felfogással is, mely úgy szólt, hogy míg ébren vagyunk, a lélek bele van zárva a testbe, ha alszunk elhagyja a testet

s csak körül röpködi (ez az álom), a halál alkalmával hagyja csak el végkép a testet s száll vagy a világba, vagy egy más testbe, esetleg állatba, fába, A primitív embernek a lélekről sajátos felfogásuk volt. Gondolták röpködő madárnak, tehát úgy vélték, hogy még a fára is rászállhat; gondolták fürge egérnek, hogy mint ez a lyukon, úgy a lélek is kiszalad az alvó száján; gondolták kígyónak, lehetnek, árnyéknak. S a léleknek a legkülönbélebb tartózkodási helyet tulajdonítottak. A régi egyiptomi mesék motívumai szerint a lélek lakhat a szívben, a vérben, de lakhat a hajban, csontban, ruhában stb. A lélek illetően felfogásából magyarázhatók meg az olyan mese-felfogások, hogy ha valakinek elveszik három szál haját, akkor az illető elveszti erejét, valamint az is, hogy az egyes emberek állatalkatot tudnak felvenni (a boszorkányok, varázslók); vagy az, hogy egy tárgy birtoka biztosítja egy más egyén fölött a hatalmát. Különösen a képnek, tükörnek, a névnek tulajdonít a mese ilyen erőt, mert ebben is lakhat a lélek. Innen van ereje a varázsigéknek. (Szem nyíl fel!)¹⁾

Nagyon fontos szerep jut a mesében az állatoknak, hiszen a primitív ember az állatot istenként tisztelte, totem volt. Úgy találjuk, hogy állatot a mesében keveset ölnek meg, ha ölnek is, csak azokat, amelyek veszedelmesek (sárkányok). A jó állat totemtől s ezeknek szaporaságától függött az ősember élete; azt kívánták, hogy minél jobban szaporodjék s hogy így más-más embertörzsnek szolgálhasson táplálékul (Fraser

¹⁾ A külső lélek hit szinonimáit a népmesében érdekesen tárgyalja az Ethnographia 1915. évf. 299. lap.

elmélete,¹⁾ Az állatok a legkülönbözőbb motívumokat adják a mesének s nem egy mesének az állatfia a hőse. Különös motívum az, melyben a megrágalmazott személy állatot szül, kit aztán állatok táplálnak s nővelnek fel, A ló, a medve, a tehén, de egy egér vagy egy madár, légy, nem egyszer főintézője a mese menetének.

Tele van a mese varázslással, A varázsló a szellem ura, ura egyszersmint ezzel a rendkívüli cselekedeteknek is, a betegségnek, az életnek, A varázslók értenek ahhoz, hogy kell az embert átváltoztatni állattá, fává, kövé, hogy kell elzárni, rá betegséget hozni (a szemmel verés babonája); a varázsló eldob egy darabka fát s erdő lesz belőle, egy darab kőből egész hegy, egy csöpp vízből egy tenger. De el tudják magukat is rejteni fába, állatba, tojásba, stb. El tudják küldeni az ember lelkét, ahová s amibe akarják, A varázslás a mese életető levegője, gyakran a gonosznak, félelmesnek megtestesítője (vasorrú bába, boszorkány). Egy-egy olyan alaknak adott ez a mese-motívum életet, akik az egyszerű ember előtt a valóság erejével éltek sok-sok hosszú századokon át (boszorkány, garabonciás) s még ma sem tudtak egészen tőle megszabadulni (babona).

Egy másik motívum a Kívánság, Amennyire csodások, természetfölöttiek az előbbieket, annyira emberi a kívánság-motívum, A mese boldog mezején járó gondolat, akarat elé nem tornyosult semmiféle akadály, lehetett bármit kívánni, mert bizonyosan beteljesedett. Az egyszerű ember egyszerű lelkét tárják fel ezek a

¹⁾ L. Huszadik Század 1914. 694. l., s Freud Totem u. Tabu 1913.

kívánságok, mutatják a gyermekéhez hasonló egyéniségét, egyszerűségét, romlatlanságát, sokszor játsszi humorát, jókedvét, de nem egyszer feltörekvő lelke komoly vágyát is. A sokszorosan elnyomott nép lelke itt, a mese-országban szabad volt, korlátok nem álltak előtte, a képzelet szárnyas paripáján kedve szerint száguldhatott, amerre akart, A mese nagyon jelentős motívuma a kívánság. Ezzel teremti meg Eldorádó országát, mely annyira kedves a gyermeknek is, hol minden jót megtalál, mint a terülj-terülj asztalkám. Kincs, vagyon bőven ömlik (az aranyat tojó állatok), ha kell, övé lesz az egész ország, ha akar, király is lehet. Szóval minden s mindent elérhet, megkaphat.

A mesének sok motívuma a természethez fűződik s nem egyet a néptermészet magyarázatának tekinthetünk. Mi varázsolja elő a természet szépségét s hogyan enyészik el? A természet nagy megfigyelője, az egyszerű ember, korán feltehetette ezt a kérdést. S erre a kérdésre felel meg egy-egy mese, sokszor szimbolikus képekbe, történetekbe burkolva a gondolatot, mint Ovidius is tette Metamorf ózon című munkájában. Ilyen fajták a Rózsa Piroska s a vele rokon tartalmú mesék.

De egyébként is a természettel együtt él az egyszerű ember, jóbarátja, résztvevője, vigasztalója, segítője. A természet élővé válik előtte, beszélnek a fák, a virágok, még a hegyek is, a sziklák is. Ezért oly elestven a mesékben a természet s azért nincs a mesékben úgynevezett színező természetleírás, mert hiszen a természet maga is élő szereplője a mesék történeteinek. A most említetteken kívül a mesék motívumaira szinte beláthatatlan gazdag forrás a való élet, a különböző szokások, esetek, stb. Az efféle motívumokból szó-

vődik a mesékben a reális valóságnak megfelelő elem, gyakran azonban ezen motívumok is átcsapnak a fantasztikusba, szimbolikusba. Lássunk néhány ilyen *egyéb* motívumot.

Gyönyörű motívumot ad a meséknek az anyai szeretet, a meghalt anya vissza-visszatér gyermekeihez, védi, oltalmazza, gondozza őket; az anya sírjából fa női arany-ezüst gyümölcscsel; sok kedves motívumot ad a testvéri szeretet is, de a visszáját is megtaláljuk. A szeretet, a ragaszkodás motívumai azok is, amelyek a szülő faluhoz, városhoz, a családhoz ragaszkodásról szólnak. Vannak mesék, melyeknek hősei híres rablók, utazó hajósok, vitézek, szökött katonák, lovagok, pásztorok; gonosz mostohák, jó tündérek, váltott, kicserélt, kitett gyermekek. Gyakran tréfa, gyakran borzalmas büntetések motiválják a mesét. Szereti a mese a nagyon ostoba, a nagyon erős, bátor (félteni nem tudó), nagyon jószívű, hűséges hőst szerepeltetni; kedvenc hőse a cingár szabó legény, az árva gyerek, a legkisebb királyfi s az obsitos.

A motívumok gazdagságát, melyet a való s a képzelet országa egyformán ad a mesének, még fokozza az, hogy a mesemotívumok vándoroltak, kicserélődtek, egymásba átolvadtak; innen van a rengeteg meseváltozat. Régi s új mesemotívumok egybekeveredtek, ezért a nagy hasonlóság, amit a mesékben találunk, de ugyan ez okozza a mesekincs gazdagságát is. Mondhatjuk, egyik mese szülte a másikat, úgy, hogy egy-egy mesének számos variánsa van. A mese valóban „proteusi alak^{4*}”, a többször megismétlődő motívumok egészen újszerűkké válnak a más-más összekapcsolással, A mesék újszerűsége ennél fogva nem az új motívumok-

tói, hanem ezek új kapcsolatától van. Mi oka lehet ennek? Talán a néplélek leleménye szegény? Inkább csak viszonyait mondhatjuk szűkösnek. De még ez se lehet az igazi ok. Ha megfigyeljük azt, hogy mely mese-motívumok ismétlődnek többször, azt találjuk, hogy csak egyes motívumok, s hogy nem minden mesének van újjá született variánsa. Ebből arra következtethetünk, hogy vannak kedves motívumok. Tehát a kedvelt, szeretett mesékhez tér vissza-vissza a mesealkotó képzelet s általuk megihletve alkot újabb s újabb meséket a kedvelt mese vagy mesék motívumából. Akár a gyermek: ennek is vannak kedvelt játékaik s kedvelt meséi. Akár a naiv eposzok, ezeknek is vannak kedvelt alakjaik, fordulataik, helyzeteik. A meséket bátran hasonlíthatjuk a természethez, mely minden hasonló motívuma ellenére is mindig új, mindig más és érezkül, hogy ereje, változatossága kimeríthetetlen.

A mese egészen sajátos alkotás, egyetlen egy irodalmi műfaj se hasonlítható hozzá, mert egyetlen irodalmi alkotás se annyira az emberiség közös szellemi munkájának eredménye, mint a mese. Ez vándorolva keletről nyugatra, északról délre s megfordítva a legkülönbözőbb népek, nézetek, kultúrák, intézmények hatása alá kerülve, mindezekből valamit magába vett s csodálatos, hogy mindez anélkül történt, hogy a mese lényege megváltozott volna. A mese mese maradt mindenütt, még a kultúra se ártott neki: ma is mese és a mesealakuiás, ha lassabban is, de ma is folyik szakadatlanul. E mesefolyam árja meg nem szakadt soha, mióta forrásának első csöppje kibuggyant az ősemler sötét barlangjának s ébredező értelmének talajából.

IV. A mese eszthetikai szempontból.

I.

A mese rámutat arra a kapcsolatra, amiben az ember a költészettel van, mutatja azt, hogy a művészet s az ember szorosan összetartoztak mindig, már az emberiség legrégebb korszakában is; de rámutat arra is, hogy az ember s a természet, az ember s az összes élők, az ember s ember mily szoros közösségben vannak egymással. A mese elvisz bennünket az ember fejlődésének eredetéig, a primitív emberig; látjuk milyen volt s miként alakult az emberi felfogás, hogyan kapcsolódott bele az őt körülvevő mindenségbe, hogyan, eszmélt a saját s a létezők lételére s ennek kapcsán hogyan alakult ki nézete a láthatatlan szellemi világról. Megismerjük az ember szellemi erőinek fejlődését, mely lassú és nehézkes szárnymozdulatok után erősödött, botorkálva járt, de energiája diadalmaskodik, mint a mesék pelikánja, önvéréből táplálkozik. Áttöri a sötétség korlátait s felrepül a képzelet napsugaras egébe, A mesékben az ember szárnyra kapott, már röpködni tudó szabad képzeletének játékát is tanulmányozhatjuk. Tanulmányozhatjuk a kialakult emberi én színes megnyilatkozásait: értelmi s akarat világát, naivságát s bölcsességét, szabadjára eresztett játékos jókedvét s komolyságát.

Az egészen primitív ember vetítődik le a mesékbe s ez teszi a mesét minden irodalmi műfaj ősvé. Nem-

csak minden epika öse a mese, hanem minden irodalmi megnyilatkozása, a líráé, a drámáé is. A mese adja a legelső példát a művészi kifejezés módjára, legrégebb formája az irodalmi művészeknek úgy stílusban, mint tartalomban, szerkezetben; a mese adja a legelső szabályt, hogyan kell érzelmeket kifejezni, történetet elmondani; jellemeket alkotni s a mese ad példát az erkölcsi igazságszolgáltatás művészi formáira is.

A mese tárgya történet, de ki tagadhatná meg tőle a lírai jelleget¹⁾ hiszen történetének forrása az érzelmtől hevített képzelet, a kezdet kezdetén is ez és mindvégig az marad. A mese egész belső motivációja érzelem, líra. Ez a líra adja meg közvetlenségét, a naivitásig menő őszinteséget; ez a belső lírai hevület gyökere dúsan meglombosodott fájának, ezer színű történeteinek, folyton s folyton megisméltendő, előbukkanó alakjainak; ez variálja csattogó dalát, mely egyszerű s mégis szárnyaló, hol megható, hol örömmre fakaszt, hol gondolkozóba ejt; egyszer himnusz, máskor dévaj nóta, egyszer megrázóan félelmes, máskor gyermekiesen gyöngéd. A mese kiinduló alapmotívuma is mindig bizonyos érzelem; szeretet vagy harag, öröm vagy szomorúság s ugyancsak az érzelem az, ami tova hajtja hömpölygő áráját történeteinek. A mese ezt a lírát eredetével hozta magával; a primitív ember életének vallomása s ez a lírai jellege aztán is megmarad.

De a mese dráma is, ennek legősibb formája; az erős érzelmtől táplált akarat, mely mindenben keresztül tör, mindent legyőz, mindenben diadalmaskodik, történeteinek tárgya. S ha bár cselekvése csodás, ez még

¹⁾ V. ö. Benedetto Croce: Az esztétika alapelemei. 40, 1.

inkább megmutatja, hogy az akarat mily hatalmas, mily erős. Nincs egyetlen mese se, melyben a véletlen, a csodás nem az erős akarat mellé szegődnek: az akaratnak szolgálja ez is. Nem a csodás viszi az akaratot, hanem az akarat ereje, deréksége, kiválósága hajtja maga felé a csodás erőket. A mese a félelmet, akadályt nem ismerő akarat költeménye és mindig csak az akaraté, mely hegyeken teremti át hősét, eget, alvilágot bejárat vele. tengereket lából át, sárkányokkal, ördögökkel vív meg s diadalmaskodik a természet erőin, még a halálon is. Az akarat ezerféle formában s színezéssel, furcsábbnál-furcsább motívumok közt, felölelve valót s valótlant, széttörve minden lehetetlenség bilincsét, jelenik meg a mesékben, oly erős ez az akarat, hogy nem egyszer a lélek pathologikus határáig ér. Ezért idézi Freud nézetét Riklin,¹⁾ hogy a mese az álom, a hisztéria, az örülség világával van szoros rokoni viszonyban. És a mese hősei diadalmaskodnak s elbuknak úgy, hogy a diadal teljes, valamint az elbukás is, miként a drámában látjuk. Akarat, akaratnak szegülve csap össze s a jó diadalmaskodik, a rossz elbukik. Dráma ez, mely egyszer a tragikum, máskor a komikum, a bohózat talaján mozog. És a jellemnek hányféle árnyalatát mutatja, a jónak s rossznak, az erősnek s gyöngének, a szeretetnek s a bős indulatnak, az együgyűnek s okosnak, a hatalmasnak s a közönséges sorsúnak, a bojtár gyerektől a királyig mennyi változatot, mennyi árnyalatot találunk!

A mese eseménye pedig, mely hordozója ennyi

¹⁾ L. Riklin; Wünscherfüllung u. Symbolik im March. c. munkája bevezetési

jellemnek, bár csodálatos, mégis egyszerű, mint a drámáé, előre siető, eleven, helyzetről-helyzetre gyorsan haladó, meg nem akasztják terpeszkedő színező leírások, színes természeti képek, csupa cselekvés, csupa mozgás, csupa esemény, mindig emelkedő vonalban halad egész a vég kifejletig, ahol egyszerre megoldódva a bonyodalom csomó, a hős küzdelmét befejezve, célt érve, hirtelen egy csattanással véget ér, mint a dráma. Említsem-e nyelvezetét, mely minden nyelvnél egyszerűbb; szűkszavú, mindig a cselekvést fedő, egészen drámai; az élő beszéd nyelve ez, minden fölösleges kielégés, cicoma nélkül, mint a drámáé. Igaz, hogy minden mese egy kis dráma.¹⁾

És ha tovább megyünk, azt hiszem, azt is állíthatjuk, hogy a regény közelebbi rokona a mese. A regény is a mesétől tanulhatta a romantikát inkább, mint az eposztól. S ha az ókor regényszerű történeteit nézzük, ugyanazt a meseszerűséget találjuk, mint az újabb kor lovag s mint a legújabb kor romantikus regényeiben.²⁾ Bizonyára a romantikus eposz mintája is a mese, ép úgy, mint ahogy az eposz őse is a mese. Egy bizonyos, hogy a mese nagy hatással volt az irodalom romantikus fejlődésére, a regény sokat köszönhet a mese hatásának. A mese motívumai ép úgy megtalálhatók a romantikus regényben is, mint az eposzban. Ki ne ismerne rá ezen hatásra a romantikus regény annyi meseszerű fogásában, a titkos várak, földalatti folyosók, a rendkívüli jellemek, esetek alkalmazásában. S Jókai regényei mennyire édes testvérei e meséknek és ha eltérnek valamiben, ez csak annyi, hogy a mese gyermeke-

¹⁾ H. Koester; Geschichte d deutschen Jugendhí. I. 153. I.

²⁾ L, R Benz. Märchendichtung d. Romantiker.

sebb, egyszerűbb s a valót gyakran teljesen kizáró alakjai (boszorkányok), szervei (varázs eszközök, szavak) helyett valószerűbbeket alkalmaz, de a lényeg marad ugyanaz. A mi Jókaink regényei valóban a legtökéletesebben mutatják a mese átvitelét a regénybe s ami Jókaink valóban minden idők egyik legnagyobb mesélője.

Úgy véljük, hogy a regény a mesétől vette, mert hisz az eposztói nem is vehette, azt, hogy a történet hősei a legegyszerűbb egyének is lehetnek, s mindenféle alakjai s viszonyai, helyzetei az életnek. Innen vehette azt a művészi útmutatást, hogy a történetet nem a szereplők arisztokratikus volta teszi érdekessé, nem is az esemény történelmi kapcsolata, hanem a mesélő képessége, a képzelet színező, kigondoló ereje, mely fel tudja kelteni a bojtár legény iránt is az érdeklődést. Az életet, az embert, a mindenfélét, a közönségeseri demokratikust a regénynek a mese fedezi fel. Ott a mese világában már készen talált a regény mindent: embereket, helyzeteket, történeteket, formát s előadást s ami még a regényhez kellett; a többi a fejlődés, illetőleg a műfaj fejlesztésének dolga volt. Egy lépést kellett csak tenni a valóságba, hogy megtalálja a regény a való életet, mit a mesében a csodálatossal egybekeverve talált vagy azzal szoros összefüggésben, mint az ind mesékben, melyekbe a mesemondó mindent bele vitt, való életet s csodást, komoly bölcsességet és játékos tréfát. De hiszen minden mese ilyen. Goethe is azt akarta megmutatni meséivel, hogy a mese nem ész nélküli kalandozás, csak meg kell érteni s ha nem értjük meg, akkor nem a mesében, hanem a mese hallgatójában a hiba.

A meséhez, eredetét tekintve, mégis legközelebb az eposz áll. Legelőször az eposz tanult tőle, A naiv eposz csak fejlettebb kor meséje s az Odyssea is csak nagy mese, az álom, a varázslás, az utazási, az alvilági, a rabló mesemotívumok összetétele.

Igen könnyű úgy a már *kész* naiv eposzokban, mint a még monda, mítosz alakját élő epikában fellelni a mese-motívumokat, A már említetteken kívül az Odyssea bőséges példákat ad erre, de a mi magyar naiv eposszá nem sűrűsödhetett mondaköltészetünk is, akár a hun, akár a honfoglalás, akár a király mondakör, A hun mondakörben a két testvér, Buda és Atilla, (majd ennek ismétlődése, Aladár és Csaba) viszálya, kik közül a mese szabálya szerint a fiatalabbik, a derekabb, a kiválóbb. Atillának jut a világ fölötti uralom az isten kardjával. Mint a mesében is: ha *valami* hatalmában van a hősnek, akkor ezzel hatalma van a többi fölött, A mondában azonban a mese-motívum epikaivá szélesül, mert az isten kardja az egész világ fölötti uralmat adja Atillának. Ilyen meseszerű motívumokkal átszőtt a catalauni csata, Atilla látomása Róma előtt, Atilla temetése. Az Atilla hármaskoporsója a keleti mesék kedvelt skatulya rendszerére emlékeztet. (Egy egyiptomi mesében a varázskönyv eperfa ládában, az elefántcsontban, az ezüstben, az ezüst aranyban van.) A magyar mondakör Emese álma, Álmos eltűnése, a fehérítő regéje, Botond; a király mondakörből Szí, István s az orgyilkos, Korona és kard, Szt. Lászlóról több történet, Salamon, hogy csak így röviden említsem, mind át van szöve mese-motívumokkal.

Úgy vélem a mondák, naiv eposzok világa egyező a mesékével azzal a különbséggel, hogy előbbiektől törté-

nete, személye helyhez s időhöz kötött, utóbbiaké azonban nem.¹⁾

És mikor azt állítjuk, hogy a mesék alakulására a legrégebb, a totem hit és a legrégebb, még a naiv eposzok korát is megelőző emberi kultúra adta a motívumot, ugyanazon az úton járunk, melyen a naiv eposzok művészi magyarázata.

Az eposzok már a kulturáltabb fokon élő ember alkotásai, mégis éltető eleme ugyanaz, ami a meséé. Mind a mesének, mind az eposznak éltetője a csodás, a hihetetlen. Bármelyik naiv eposzt vesszük is, ugyanazt tapasztaljuk, hogy oly viszonyok kifejezői, oly nézetek szövedékei, melyek ép oly fantasztikusak, ép oly különösszerűek, mint a meséké. Eposz és mese között ebben jóformán nincs különbség. Ami különbség, az a csodás lényegét nem érinti, hogy a mesék csodás eleme a varázslásból táplálkozik, míg az eposzoké egy rendszeresebb vallási nézet míthoszából; hogy a mesék csodás világában a természetnek s az állatoknak nagyobb rész jut, mint az eposzban. Ez érthető, mert az eposzok a fejlettebb társadalomban alakultak, míg a mesék, habár sokfélekép meg is változtak, sok új elemet szedtek magukra, mégis a régi motívumok alapelemei s keretei megmaradtak.

Az eposzok eseményeit már a történelmi valóság szálai szövik össze s éppen ez a történelmi valóság, történelmi tudat, mi az emberben annál erősebb lett,

¹⁾ V. ö. Arany László: Tanulmányai I. r. 110-112. I. s. Dr. Sebestyén Gyula: A magyar honfoglalás mondái II. k. – A német mese és német hősmonda kapcsolatát bőséges megvilágítja Dr. Böhm Dezső a Grimm mesék c. tanulmányában (I. a Budp. ág. ev. főgimnázium értesítője 1911-12. év. 3-25. l.)

minél fejlettebb kultúra fokára emelkedett, kapcsolta össze az eposz részeit, majd egy kiváltságos elme a történelmi szálak nyomán egybefoglalta s a részeknek az egységes művészi alkatot megadva, lehetetlenné tette ezek másítását s a részek elkallódását vagy újabb pótlását; a mesében ilyen egységesítő erőt nem találunk. A mesében a történelmi valóság, a történelmi tudat hiányzott, mert sokkal kezdetlegesebb kultúrában fogamzott, semhogy ilyen történelmi tudat kifejlődhetett volna és sokkal kisebb embercsoportok töredékeinek, – mondjuk világnézetét fejezte ki alakulása első periódusában, mind az eposz s nem is támaszkodhatott egy közösségben élő nagyobb embertársadatomra s ezért nem is alakulhatott egységessé.

A mese ama régi, kezdetleges formájában a kultúra küszöbe előtt bolygó ember epikája volt, mikor az emberben még nem alakult ki a művészi kifejezés képessége, az eposz azonban már a kultúra emberének alkotása. Innen a különbség a kettő között. Az eposz kikerekített, megcsinált egész, mit a történelmi érzék egy-egy néphez köt, a művészi kifejezés pedig változhatatlanná teszi, a mesét semmi ilyen nem korlátozta, nem kötötte. Az emberi lélek szabad madara, ide-oda röpköd a gondolat, a képzelet szárnyán; futó szellő, mely minden mezőn átsuhanhat; világ vándora, kit mindenütt szívesen látnak; szabad világpolgár, ki mindenütt otthon van.

De nem látok oly nagy különbséget a mese és az eposz hőse között sem. Hősei mindkettőnek csodásak, isteni, nagy erők, hatalmak kegyeltjei, diadalmaskodók minden akadályon s célt érnek. Igaz, hogy az eposz hősei a társadalmi arisztokratizmus em-

bérei, nagyjai, míg a mese hőse vegyesen mindenki, a királyfítól a vándorló legényig. Persze a mese demokratikus, az eposz arisztokratikus. Az eposz felső tízezre csinálta a történelmet, a mese népe csak a mese „történetet”; egyiké volt a való világ egész bősége, a másiké a képzelet világa; az egyik hősei a nagy tettek valóságában büszkélkedhetett, a másikénak csak a vágy volt hatalmában. Az akarat energiája tettekben valósággá válhatott az egyiknél, a másikonál e vágyak energiája mind csak a mesék hőseinek tetteiben pattanhatott ki.

A különbség a két műfaj között csak fejlődésbeli, lényegükben annyira egyezők, hogy szinte egyek. - Egyek még abban is, hogy a naiv eposz ép úgy, mint a mese annyira sajátos művészetté csontosodott, hogy úgy az egyik, mint a másik utolérhetetlen s még a legnagyobb író művészek is csak éppen hogy megközelítik. Értem a mi Aranyunk Buda halálát s Andersen meséit. S ennek oka úgy a mesében, mint az eposzban ugyan egy. Nem éppen a naivság, nem éppen az egyszerűség, hanem mindakét műfajnak egészében rejlő sajátossága, az a szellem, mely áthatja úgy a nyelvet, mint a belső tartalmat. Éreznünk kell, hogy ez a művészi sajátosság egy közös népi alkotó munkából árad, mely hosszú idő-kön át érlelte, csiszolgatta, formálta s alakította a maga ízléséhez szabva minden kis porcikáját, minden szavát, s történetét, alakját.

II.

Mind az eposz, mind a mese megtalálta utánzóját, egyik a műeposzban, másik a mű vagy irodalmi mesében s azt kell mondanunk, hogy a naiv eposzból sze-

rencsésebb költői kezek alkották meg a műeposzt, mint a népmeséből az irodalmi mesét. Egyik oka ennek mindenestre az, hogy a költői érdeklődés inkább fordult régebben az eposz, mint a nép száján pőrén élő mesék felé. A mese félreismerve, meg nem becsülve, ott maradt, ahol született, a nép között és pusztán ennek igényeit szolgálta. Nem kedvezett az idők, az emberek felfogása, mely örökös harcok, küzdelmek lármájával volt tele. Míg a levegő eposzi, addig a mese hamupipóke marad. A héroszok csodálói, harcok intézői, hogy gyönyörködhetnének gyermekmesékben? Észre kellett tehát előbb venni az egyszerűbb életviszonyokat, a hősi ragyogó égből le kellett szállni a földre, a néphez, -a gyermekhez. A világ nagy nézetváltozása bukkantja ki a mesét s ez teszi lehetővé, hogy egy Andersen költői művészete a kellő művészi formát, a mesealkotást megtalálja. Ez időtől szólhatunk irodalmi meséről, mely ma már bő termést mutat, igaz, csak ritkán alkotva szerencsésebb meseműveket. Miért?

Már előbb kiemeltük a népiest, melytől az alkotás sajátságosága való, hallgassuk meg most a mesék kiváló kutatóját,¹⁾ hogy mit mond a népköltésről, mert hiszen a mese is népköltészet:

„A népköltés termékei is egy-egy emberi elme kohójában születnek, csak abban térnek el nagyon jellemzően a műköltés szülőitől, hogy ennél rendszeren megtudjuk a születési, helyi, időbeli s egyéb körülményeit állapítani, míg a népköltés gyümölcseit illetőleg ezek iránt sokszor a legnagyobb bizonytalanságban maradunk s kivált a szerzőt csak a legkivételesebb esetben

¹⁾ Katona Lajos: Irodalmi tanulmányok. I. k. 127. rk. lap.

ismerjük; mert hiszen ha ismernők, akkor bátran a műköltés rovatában is könyvelhetnök szülöttéi.”

Valami másban keli tehát keresni azt a sajátsgot, ami elválasztja a népmeséi az irodalmi mesétől. Mit mond tovább Katona: „Csalódnék, aki azt hinné, hogy ezzel a magában helyes meghatározással a népköltés jellemző vonásai közül olyant emelt ki, ami azt a műköltéstői lényeges különbséggel választja el. . . . Alig csalódunk, ha azt a népiesség azon elemeinek erős ki-domborításában keressük, amelyeket a műköltés is ki-emelhet több vagy kevesebb erővel, de ezt mindig tudatoson és szánt-szándékkal teszi, míg ellenben a népköltésben ez a tudatosság, ez a szándékosság alig van meg, vagy csak oly csekély mértékben, hogy már az ösztönszerűségnek és a tudatlan biztosságnak szinte elemi erejével működik. Ami tovább a népköltést a műköltéstől lényegében megkülönbözteti, még az a hagyományok rajta jelentkező alakító és átalakító ereje.” Tehát a hagyományok „alakító és átalakító ereje”, amit mese-hitelnek nevezhetünk, ez az, amit a műköltés nem vagy csak csinálva, tudatosan kieszelve adhat. A műmeséből hiányzik a mese igazsága, meg-érződik rajta, hogy kitalált s a primitívség, ami a népmesékben annyi egyszerű s mégis tökéletes művészet-tel, költőiséggel párosul, a műmesékben erőszakolt és csak ritkán sikerül az írónak a természetesség. Rende-sen meglátszik az eltanult mesefogás, a kölcsönvett s nem egyszer bosszantóan ügyefogyott mese-motívum. Mese nyelv, mese szerkezet dolgában is más a műmese és népmese. A műmese szerkezete laza, mert meséje nem egyfolytában haladó, hanem szeszélyes epizódok-kal tarkított, magyarázgató; nyelvének terpeszkedő jel-

zőin, mesterséges színezésén pedig megérezzük, hogy nem elmondva, hanem írásközben termett.

A népmese egyszerű s tökéletes művészetén kívül utánozhatlan a népmesékben jelentkező népies nemezed sajátosság. Mert minden népiesen rajta van a nép ízlése s benne a nép lelke, szíve, vágya s így ha át is vett más népektől valamely költési terméket, azt a maga felfogása szerint alakította, formálta. Elhagyta azt, ami nem felelt meg ízlésének s hozzátette azt, ami az ő hagyományában, ízlésében, szokásában s felfogásában gyökerezett. S éppen azért a meséknek egyező sajátosságuk mellett van még egy különös sajátosságuk, az, mit az a nép vitt bele, mely a saját maga kincsébe olvasztotta bele az átvett mesét. Katona felsorolva a magyar népmeséről szóló irodalmat,¹⁾ ezt mondja a magyar népmeséről: „a magyar népmeséknek nem gondolatviláguk anyagában, mely alig mutat eltérést más népekéitől, hanem az előadás, szóval a külső és belső elrendezés, a meseszöveg, a stílus, a fordulatok és stereotíp kezdő és záró formákban keresendő a nemzeti színezet.” És talán még hozzá tehetnők a tréfa, a humor más a mi meséinkben,²⁾ mint másutt.

A magyar népmese tehát a magyar nép művészetével, lelkével és beszédével szól s úgy irodalmi, mint nevelési szempontból épen ez teszi rendkívül értékessé.

III.

Előbb kapcsolatba hoztam a különböző irodalmi műfajokkal, határozzuk meg most már a mesét. Talán

¹⁾ L. Katona Lajos: Irodalmi tanulmányok. I. sz. 182. 1.

²⁾ Imre Sándor: Néphumor a magyar irodalomban.

leg jobb, ha ismét a Katona szavait idézem: „A mese az epikai költészet azon műfaja, mely az eposzban is jogosultan szereplő csodálatos elemet nem csak megtűri, de annyira megköveteli, hogy ilyen csodálatos elem nélkül nem is képzelhető, sőt tovább menve, a csodálatost, a természet tapasztalati úton megismert rendjén kívül állót, nem is mintilyent, hanem mint természettest tünteti fel.”

Katona a csodálatos elemet tartja a mese legfőbb elemének s mint *irodalmi műfajt* ennek alapján határozza meg. Meghatározását elfogadhatjuk s belenyugodhatunk. Hogy pedig az irodalomban milyen helyet foglal el, erre vonatkozólag Brandessel tartunk, ki úgy vélekedik,¹⁾ hogy az irodalmi műfajokat nem szabad doktriner módra osztályozni, mint Hegel tette. Minden írói műfaj annyit ér, amennyit az író tehetsége kölcsönzött neki. Helytelen volna a legmagasabb írói műfajnak tartani a drámát. Az író egyénisége, tehetsége az, ami értékessé teszi irodalmi szempontból az írói művet.

Nem szabad tehát a mesét sem inferiorisabb irodalmi műfajnak tekinteni, s azok, akik, mint Fontenelle is, dajka locsogásnak tartották, nem értették meg. Sokáig nem értették meg nyugaton a mesét s míg Keleten már Krisztus előtt nagy mesegyűjtemények alakulnak, addig nyugaton a mese alig száz esztendőös múltra tekinthet vissza. Csak a legújabb kor, melyben a nép, majd a gyermek felé erősebben fordul a figyelem, fedezi igazán fel a mese értékét s adja meg neki azt a megbecsülést, amit úgy is mint költői alkotás, úgy is,

¹⁾ Brandes: *Moderne Geister* 318. 1.

mint a néplélek, nyelv megbecsülhetetlen kincsés bánya
nyája s mint gyermek-olvasmány méltán megérdemel,

*

Fentebbiek a népmesére, a tündérmesére vonatkoznak. A mese széles birodalmába tartoznak azonban azon mesék is, melyeknek határozott célja a tanítás¹⁾ Bár költött művek ezek is, mégis különböznek a népmesétől. Történeteik soványak, kevés bennök a képzelet játéka, a történet nem színes. Úgy látszik, hogy inkább az értelem, mint a képzelet művei. Mégsem tartunk azokkal, kik Aristotelesre támaszkodva, *egészen* kirekeszti a költői művek sorából. Művészi alkotásoknak kell tekintenünk ezeket is, mert a tanításon kívül gyönyörködtetnek is. Igaz, nem minden oktató mese művészi, de ugyanezt elmondhatjuk a minden költői művészet nélkül szükölködő mű-tündérmesék egész seregéről is.

A legnagyobb oktató mesekönyv a Pancsatantra, az ind Vismusarmen, vagy az arab Bidpai meséi (Kr. e. a II. és Kr. u. a VI. század.). E csodálatos könyvnél régibbek a görög Aisopus állatmeséi (Kr. e. VI. század.). Meséiben népies életbölcesség nyilvánul és ezt – amint Pesti Gábor mondja²⁾ – a parasztok és tapasztalatlanok szívesen hallgatják és élvezve, szórazva szívesebben fogadják az azokban kifejezett igaz-

¹⁾ L. Koltai Virgil: Az oktató mese és szemelvények a magyar meséirokból. E kis könyv iskolai használatra készült s tanulságos összefoglalást ad az oktató meséről. Fölöslegesnek tartottam, hogy az oktató meséről szóló elméletekről szóljak; az érdeklődőknek e kis mű elolvasását ajánlom.

²⁾ Az első magyar meseirő. Aisopus fordítása 1536-ban jelent meg.

ságokat. Az első magyar meseíró ezen megjegyzése nagyon találó és megjelöli az oktató mese fontosságát a gyermekmesék között. Az oktató mese lényegébe mélyebben hatol Nisard, ki La Fontainról szólva azt mondja, hogy az oktató mese nem a tanulságával hat, hanem az állatokban feltüntetett jellemek és sajátosságok különféleségével – szóval a mesemondó művészetével. A népmesék színes, csodás világa~Bár az^olk^tató mesében hiányzik, csodálatos elem azonban ebben is van: az állatok beszélnek s úgy cselekszenek, mintha emberek lennének. Ez a csodálatos azonban oly merész szökeléseket, oly színes és annyira fordultatos változatokat nem mutat, mint a népmese. Az oktató mesében hűvösebb, egyszerűbb, realisabb, logikusabb minden; a történet hatalmas lendületeket nem vesz, a képzelet nem kever össze játszva földet s eget, lehető s lehetlent. E kis történetek epigrammai rövideggyel peregnek le, erősen drámai világításba állítva szereplőiket.

Nem is a történet színessége, a képzelet játéka e mesék művészi lényege, hanem az az érzés, mely az író egy gondolatnak, egy igazságnak költői kifejezésére készíti. Az író subjektivitása adja meg ezen alkotások művészi értékét, E nélkül száraz gondolatok, melyeknek a költészethez s a gyermekmeséhez semmi köze. Aisopus, Phedrus, Lessing, La Fontaine oktatómeséiben nem azt látjuk, hogy az író igazságot akar mondani, hanem azt, hogy az igazságtalanságot, az emberi gyarlóságot, gonoszságot, a haszonlesést, ravaszságot hol a satíra, hol a tréfa, a gúny, a humor művészi kifejező módjával jellemzi. E néha pár soros mesékben egyszer tragédia, máskor komédia vagy bo-

hozat játszódik le: a bűnös, bűnhődik, elbukik, keservesen meglakol, felsül, nevetségessé válik. És a hallgató, az olvasó felnevet, vagy gondolkodóba esik. De akár így, akár úgy tesz, az író művészetén át mindig élesen megérzi a történet igazságát, velejét. Az igazság a művészet útján mélyen benyomul a lélekbe. - Igen, a művészet útján s nem a száraz kifejtés vagy oktatás által.

Így fogva fel az oktató mesét, nagyon is irodalomhoz tartozó műfajnak kell tekintenünk ezt is. És már most mellékes, hogy a Lessing, vagy a francia, vagy a svájci iskola elméletét fogadják-e el az oktató meséről; mellékes az is, hogy a Lessing vagy a La Fontaine oktató meséit tartjuk-e helyesebb irányúnak, mert fő az, hogy *gyermekmesék közé csak az olyan oktató meséket vegyük fel, amelyeknek művészi értékük van, amelyek az írói művészet alkotásai.*

V. Mesekönyvek.

A mese igazi hazája, az emberiség bölcsője: India. Az első nagy mesegyűjtemények itt jöttek létre. Krisztus után az első három századból három nagy mesegyűjteményt ismerünk. Ezek közül legnevezetesebb a Pancsatantra, melyet sokfélekép fordítottak s adtak ki. De már e meséket is megelőzték a babiloni s egyiptomi népek meséi, kiknek sok meséjük volt. E mesék motívumait megtalálhatjuk a Bibliában s még inkább az ind mesegyűjteményekben.

Az európai mesekincsre a gazdag leleményű ind mesék nagy hatással voltak, E mesék nemcsak azért, mert az ind nép jellemét tükrözik nagyszerűen, hanem művészi értékük miatt is csodálatra méltó alkotások. Az ind mesékben gazdag leleményt, sok gondolatmélységet, éleselméjű fejtegetést találunk az élet s az istenség titkairól. Csodálatos mesélő könnyűségük s rendkívül gazdag mesemotívumuk; izgató borzalmakat, szenvedéseket halmoznak egymásra, valóságot, álmyszerűt, rendkívülit, vallást s filozófiát kevernek össze,

Európa felé Észak-Ázsián s a mai Oroszországon, a Törökbirodalmon s Észak-Afrikán át Spanyolországon keresztül jutottak. A Pancsatantrát már a középkorban lefordították több nyelvre. A zsidó nyelvből Capuai János latinra fordította s ezt használták Európában a többi fordítók. E fordítások népkönyvekké

váltak, olvasták, mesélték s ezen az úton sok ind mese-motívum keveredett az európai mesekincsbe.

Az európai mesekincsre nagy hatással voltak még az *Ezeregy éjszaka* meséi, melyben az ind s arab mesekincs csodás gazdagsággal kivirágzott. Az *Ezeregy éjszaka* mesekönyvbe, mint egy hatalmas tengerbe ömlött bele mindaz, amit Kelet képzelete, leleménye teremtet. Kelet vallása, bölcsellete, hite s élete, kelet népeinek lelke, egyénisége szólal meg e csodálatos mesékben, melyek az Omajádák, a szultánok, kalifák, Damaskus, Bagdad fényét, pompáját tükrözik vissza. Egymással ölelkezik itt a való élet és a csodás, a mese, a regény, monda, a történelem; anekdoták, utazások, borzalmas történetek, kedves szerelmi kalandok változnak. A kalifák, szultánok, nagy urak, polgárok, rab-szolgák, kuruzslók, csalók, rablók, a szerelem boldogjai s szenvedői, kelet iparosai, kalmárai, fanatikusai szereplői e meséknek, melyek hű tükrei azon csodás világnak, mely az arab életet jellemezte. Ezer pompázó, változó képben vonul előttünk el kelet gazdagsága, fénye, hatalma, s különböző foglalkozások közt élő tarka társadalma.

Az araboknak sajátos tehetségük volt arra, hogy mindazt a meseanyagot, amit átvettek, beolvasszák a maguk mesekincsébe s hasonlíthatatlan mesélő művészettel adják elő s gyarapítsák. Az *Ezeregy éjszaka* meséiben egyesül az arab elbeszélő művészettel az indék mese találékonysága; ezzel az elbeszélő művészettel tették az egyszerűbb, tompább színű ind mesekincset oly ragyogókká s oly elbűvölően csodálatos szépségüekké. Az arab lélekben kivirágoznak az ind mesék, a történetek rohanó árként törnek előre, a végkifejlésig

lankadatlanul feszültségben tartva a hallgató lelkét. A nagyszerű természetfestések ezer ragyogása, az elbeszélésnek, a stílusnak pompája, gazdagsága utolérhetetlen. Végnélküli sorozatban, örökké változatosan vonul el előttünk, mint egy csodálatos álmokép, a paloták, kertek, városok, titkos barlangok leírása; a keleti érzékiség, kényelem, pompa, festői néptömege elbűvöl, elkábít.

A költészet e csodáját eredetileg a 950 körül élő Hasar Afsának írhatta össze s az ő elveszett gyűjteményének átdolgozása az Ezeregyéjszaka. Első európai nyelvre fordítója Galand,¹⁾ az ő munkáján alapulnak a többi fordítások. Németre Habicht,²⁾ Weil,³⁾ s Hennig⁴⁾ fordítja le. Az angol irodalomban 1839-ben jelenik meg Lane jegyzetes kiadása s legteljesebb a Burton tizenliatkötetes fordítása (1888.). Magyar nyelvre az Ezeregy éj meséiből legelőször Vörösmarty fordít (1829-34.) Arab regék címen.⁵⁾ A legteljesebb magyar kiadás 1885-ben jelent meg „Ezeregy éjszaka, arab regék Galland, Habicht, Vörösmarty és többek kiadásai után” címen. E kiadás háromszáztíz meseelbeszélést foglal magában négy kötetben.

Az Ezeregy éj meséi érzéki és borzalmas tartalmuk miatt nem valók eredeti foglatatukban gyermekeknek. A bennük rejlő csodálatos költészet azonban

¹⁾ Les mille et une nuits. 12 k, Paris, 1704. Legteljesebb francia kiadás a Mardrus-féle 16 kötetes. (Paris, 1904.)

²⁾ Habicht-Hayen-Scholl 15 k. Boroszló, 1824.

³⁾ 1839. négy kötet, majd 1866.

⁴⁾ 1895. a Reclam Universal Biblioth.

⁵⁾ Érdemes fordítás még a Hofmann-Hohenauer Ezer egy éj c. 2 köt. munkája. Pest, 1863.

mégis ajánlatossá teszi, hogy a gyermekek is elolvassák, de átdolgozásban. Ilyen gyermekeknek szánt átdolgozások irodalmunkban: *Kemény György, Radó Antal s a Baróti Lajosé.*¹⁾

Kelet meséit még korántsem aknázták ki eléggé a gyermekek részére, E csodás mesekincs mint egy sohasem hervadó virágos mező terül el a meseírók előtt, s csak ki kell válogatni a mesevirágokat, amelyek gyermeknek valók. Az életviszonyok tarkasága, az emberek sokfélesége, az arab műveltség káprázatos képei nemcsak szórakoztatók, hanem tanulságosan, lélekemelően is hatnak a gyermekekre, A mesék tündéri költészete pedig a gyermek művészi nevelésében válhat fontos tényezővé.

Galand Az ezeregy éjszaka meséi nagy gyűjteményét már megelőzte az olasz Straparola (1550-54.) két meseköteie, melyben részint óitáliai novellák átdolgozását, részint eredeti népmeséket *Le piacevoli Notti* (Mulatságos éjszakák) címen ad; 1637-ben Giambattista Basile ad ki *Pentamerone* címen ötven mesét tartalmazó kötetet (német fordítása F. Lieberechttől 1846.); továbbá a francia Perrault 1637-ben adja ki mesegyűjteményét, melyben megtartja a mese gyermekded naivságát s még ma is „utól nem ért mintakép” a franciáknál, Aulnoy grófnő tündér meséi 1700-ban jelennek meg, (Mindkettő németül 1780-ban ily címen jelent meg: *Einige Feenmärchen für Kinder.*

¹⁾ Itt említjük meg Vámbéri Ármin *Indiai tündérmesék* c, 2 k, s Benedek Elek *Kék mesekönyve* kötetét, melyben a *Pan-csatantra* 3 könyvének átdolgozását adja.

Magyar fordítása: „Perrault, d'Aulnoy grófnő, Leprince de Beuamonte után ford. Harasztiné Pécsi Jolán” címen.) Legújabbán gyönyörűen illusztrálva jelent francia eredetiben az Aulnoy grófnő mesekönyve. (A csinos kiállítású könyv címe: Contes de Madame D'Aulnoy p. Fitzgerald, ill Th. Derrick.) Illusztrációi elsőrangúak. A D'Aulnoy mesekönyvében már megvan a Csipke Rózsika, a Hamupipőke kedves meséje is.

Mindezek csak jelenségek, mert a mesét komolyan nem tekintették még, csak kevesen vették észre költői s a gyermekre vonatkozó nagy értékét. A tizennyolcadik század se kedvez a meséknek, hiszen még Wieland is azt tartja (1788.), hogy kinyomtatni a meséket nem érdemes, mégis a meséknek bölcsőjét ez a század ringatta. A népköltészet kiváló kutatója, Herder egészen másképp vélekedik. Az ő könyvének (Stimmen der Völker in Liedern) hatására vezethető vissza a népmesék iránt a melegebb érdeklődés. Herder kiemeli a népköltészet nagy irodalmi értékét s ezzel megnyitja az irodalom kapuit előtte. A népmese kiváló értékelője Musäus is. A Volksmärchen d. Deutschen c. művének 1782-ben kiadott első kötete már a népköltészet nagy megbecsülésére vall: értékesnek tartja a mese anyagát, melyet ő vizsgál először a néplélek szempontjából. Meséi két kötetének legújabb kiadásában érdekes leírását olvassuk annak, hogy gyűjtötte meséi anyagát.¹⁾ Musäusnál a mese még nem marad meg eredeti formá-

¹⁾ Die Märchen d. Weltliteratur: Musäus Volksmärchen d. Deutschen. L. Richter fametszetű képeivel, kiadja O. Zauner 1912. I-II. k.

jában, meséit népmondákká alakítja, szélesíti ki és a felnőtt társadalomra vonatkoztatott különös tanító célja is van velük. A régi ideális világot akarja megmutatni kortársainak, kik francia konyhával és szellemmel és rossz könyvekkel rontják el a jó német vért és az egészséges nézeteket s érzést. Mindenesetre megvan az a nagy érdeme Musäusnak, hogy először mutatta be a német mesét, habár a mesét nem is hagyta meg eredeti mivoltában.

A mesét igazi formájukban s tartalmukkal először a Grimm testvérek adják.¹⁾ A mesék karakterét megtartják, nyelvét nem változtatják, s csodálatos képességük van arra, hogy a hallott mesét hűen visszaadják. A Grimm testvérek a mesét szent hagyománynak tartják, melyben a német nép legrégebb mítosza tükröződik s munkásságukat csak arra korlátozzák, hogy a meséket kiválasztják, rendezik s egybe foglalják.

A mesére, a mese eredetére vonatkozó nézetüket a haladó tudomány megcáfolta, de érdemüket a mesegyűjtés terén csak öregbítette: ők mutatták meg először, hogyan kell úgy összegyűjteni a népmeséket, hogy a bennök rejlő művészi és néplélekre vonatkozó nagy érték el ne kallódjék, hanem a maga hamisíttatlan mivoltában kerüljön az irodalomba.

A Grimm testvérek által gyűjtött mesék két kötete egészében nem való gyermek kezébe, ezek közt is válogatni kell. A meseírók meg is tették ezt s németben több kiadás jelent meg a Grimm testvérek válo-

¹⁾ Brüder Grimm: Kinder u. Hausmärchen. I. k. 1812, II. k. 1815, újabban Die March. Weltl.-ban, két köt. jub. kiadás Fr. v. Leyen-től, 1912.

gatott meséiből gyermekek részére. Nálunk is több átdolgozás van forgalomban. Ezek közül megemlítem a Benedek Elek (Grimm testvérek összegyűjtött meséi s a Grimm testvérek válogatott meséi) s a Mikes Lajos (Legszebb Grimm mesék) átdolgozásait. Más mesegyűjteményt fel se említünk,¹⁾ sem az átdolgozásukat, mert oly egyetemes hatást nem tettek a magyar gyermekekre, mint a Grimm mesék. Ezen mesék kedves olvasmányai voltak a magyar gyermeknek s ma is azok. Kívánatos, hogy teljesebb Grimm mese átdolgozásunk legyen magyarban, mert a meglévők még hiányosak. Kívánatos lenne az is, hogy a világ értékes meséiből minél több jó átdolgozásunk legyen. Ezt akarja megvalósítani legszorgalmasabb s legjobb mesemondónk Benedek Elek. A világmese tündérkertjéből válogatja azon meséit, melyeket „Csuda lámpa” közös címen ad. Az eddig megjelent kötetek²⁾ után, reméljük, következnek a többi kötetek, melyek lehetővé fogják tenni, hogy a magyar gyermek meseszeretete a világ legszebb meséiből is meríthessen.

*

A világ népmese hatalmas mezejéhez tartozik a magyar népmese. Bátran oda állíthatjuk a mi meséinket a világ népeinek meséi mellé. A mi népünk mindig szerette a mesét, lelke bőven buzgó forrása volt a mesének. Erre vallanak az eddig kiadott népmesegyűjtemény kötetek s az újabb és legújabb gyűjte-

¹⁾ L. Koester: Gesch. d. Deutschen Jugendlitteratur I. r. 2. kiad., 165. köv. 1.

²⁾ Benedek Elek: Kék mesekönyv, 1911. – Ezüst mesekönyv, 1914. (ismertettet« a Gyermek 1916. évf, 610. lap.)

menyek nyilvános bizonyítékai annak, hogy népmese-kincsünkben még mindig sok ismeretlen-Népmeséink felé a múlt század első felében a Grimm testvérek mesegyűjtésének s a romantikus szellemű felfogás irányítja figyelmét egy-egy literátus egyénnek. Nem a magyar közönséghez szól a két népmesegyűjtő Gaál György¹⁾ s Majláth János gr.²⁾ mert hiszen nálunk még erre közönség nem volt, hanem a némethez s így németül adják ki egy-egy kötetre menő népmese-gyűjtésünket.

E szerény kezdet folytatása az Erdélyi János³⁾ két sorozatos gyűjtésének (1846-48), melyet a Kisfaludy-Társaság égisze alatt gyűjtött s adott ki más népköltészeti termékkel együtt. Nagy értékű gyűjtésünk még a Kis János Vad rózsák (1863), a Merényi László⁴⁾ (1861-63), Arany László⁵⁾ (1862), Pap Gyula⁶⁾ (1860-90), Kálmány Lajos⁷⁾ (1867-1891), az Arany László, Gyulai Pál,⁸⁾ Vargha Gyula (1872-1910) mesegyűjtésének, továbbá a Pintér Sán-

¹⁾ Gaál: Märchen der Magyaren, Wien, 1822. (Magyarul kiadta Kazinczy G. és Toldy F. 1857-60.)

²⁾ Majláth; Magyarischen Sagen u. Märchen. 1825. (Magyarul: Magyar regék, mondák és mesék. M. J. után Kazinczy Fer. Kiadta Kazinczy Gábor 1864.)

³⁾ E. Népdalok és mondák, 3 k., 1846-48. s Magyar népmesék 1855.

⁴⁾ M. Eredeti népmesék 1861, a Sajó völgyi er. népmesék 1862., u. a. Dunamelléki er. Népmesék 1863-64.

⁵⁾ A. Eredeti népmesék, 1862.

⁶⁾ P. Palóc népköltészetek, 1865.

⁷⁾ K. Koszorúk az Alföld vadvirágaiából, 1877. u. a. Szeged népe, 1881-82.

⁸⁾ A. Gy. Magy. népk. gyűjt., 3 k. 1872-82.

dor¹⁾ (1891), az Istvánffy Gyula²⁾ (1890) mesegyűjteményei és az egyes folyóiratokban, különösen a Neylvör s az Ethnographiában megjelent mesék. A mesegyűjtés körül legnagyobb érdemet szerzett a Kisfaludy-Társaság, gyűjtése még most is folyik (szerkeszti Vargha Gyula). Külön említjük meg Arany László munkái negyedik kötetének meséit.³⁾ Ebben a jeles mesegyűjtő összes meséi megvannak s különösen figyelmet érdemelnek a kisebb gyermek szempontjából az itt közölt apróbb mesék.

II.

Mesekincsünk termékei ha nem is teljesen, de már annyira együtt vannak, hogy a meseírónak, ki a gyermekek részére akar belőlük meríten, bőséges forrás áll rendelkezésére. Nagyon kár, hogy a népmesék kiemeríthetetlen kincséhez kevesen fordulnak. Egy-egy írónak nem ambíciója az, hogy ebből a páratlanul szép meseforrásból merítsen, hanem inkább maga teremtesét. A legnehezebb feladatot, a meseírást, a legkönnyebbnek véli. Sok a meseíró, de kevés a jó mese. A legképtelenebb termékek viselik ezt a címet: mese. Könyvek, füzetek jelennek meg, melyekben hol az anyuska, hol az apuska mesél, még pedig nagyon gyarlón. Az írói vergődés ezen írott termékein csak a verejték szaga érzik a művészet minden illata nélkül, e csinált virágok szirma zörög. Nincs bennök semmi a képzelet meleg s üdítő sugarából, könnyed játszáságá-

¹⁾ P. A népmesékről, 1891.

²⁾ J. Palóc mesék a fonóból, 1890.

³⁾ L. Gyulai előszavát Arany L. Magy. népm. gyűjt., 1901.

ból, a teremtés kész s igaz örömből, a humor aranyából. Nehézkes gyúrmák ezek, híjával a mesék könnyed alkatának, egyszerű s mégis művészi szerkezetének. Nyelvük dadogás, tele vásári cicoma val. Látszik, mennyire nem értik s mennyire félreismerik a mesék nyelvének élő beszédhez hasonló energiájú egyszerű s mégis költői, költői s mégse cicomás, keresetlen s mégis muzsikával tele nyelvezetét. E kieszt mesék alakjai, hősei az igaz meséktől elkapkodott ürességek, sokszor a bosszantásig menő ügyefogyott hihetlenségek. A tündérmesék ezen gyarló levonatai szájalomkeltők s hiába való erőlködések. Nem egyszer még azzal is tetézik hibájukat, hogy egyenest tanítási tendenciából írják.

A mese komponálása a legnehezebb s annyira sajátágosan művészi egyéniséget kíván, hogy a legnagyobbaknak művészete is csak megközelíti, de el nem éri. A mesét lealacsonyítják e mű-mesék s e napnélkül termett sápadt növények nemcsak a nagy nevelő értékű mesének hitelét rontják le s keltik ismét azt a véleményt, hogy nem egyebek dajka-locsogásnál, hanem megrontják a gyermek ízlését is.

Különösen szegény meseirodalmunk az olyan mesékben, melyek kisebb, 4-6 éves gyermekeknek valók. E kicsinyek száraz történeteket kapnak igaz mesék helyett, pedig a termelés ezen a téren elég bő. Nem egyebek ezek, mint *pedagógusok pedagógiai meséi pedagógiai célből*. A száraz tanítás nehéz csontvázára üres szókat rak a leleményre, a mese könnyedségére képtelen értelem. Azt hiszem, túlságos kevésre becsülik e meseírók a gyermeket, mikor a miliméterre kiszabott apró mesékkal kedveskednek nekik. Az igazi mese szárnyra

kapja s nem kell félni, hogy e szárny nem bírja el őket,

A felnőttbb gyermekek már szerencsésebbek, van néhány ügyes, hívatott író mesemondóknk. Ezek között elsősorban kell megemlíteni *Benedek Eleket*, a népmesék leghívatottabb, legkiválóbb feldolgozóját. Neki köszönhet legtöbbet a magyar ifjúsági meseirodalom-Régebbi s újabb meséinket egyaránt felhasználja szebb-nél-szebb meséi anyagául. Helyes művészi érzékkel meghagyja a népmesét eredeti mivoltában s nem akar csak azért, hogy eredetibb legyen, azon, ami jó, változtatni, de elhagyja mindazt, ami nem gyermeknek való. Számos mesekönyvében nem minden mese sikerült egyformán, de általában minden meséjén látszik a mesemondó művészi rátermettsége: a nyelv tisztasága, az előadás egyszerű, közvetlensége, a képzelet könnyű röpte s színező ereje. Nagy s értékes munkája az ötkötetes *Magyar mese- és mondavilág*¹⁾ című műve, melybe „ezerév” meseköltését öleli fel, mint maga is mondja. Valóban ami szépet s kedveset alkotott meseköltészetünk, benne van ezen öt testes kötetben, igazi kincses ház, melynek pazar gazdagságából bőven méríthet a gyermek. Ez az öt kötet a legértékesebb termés meseirodalmunkban s hozzáfogható gazdagabb irodalmú népeknél is alig akad. Ezen munkáján kívül Benedektől még egy csomó mesekönyv jelent meg. Megemlítjük ezek közül az *Athenaeum mesekönyvtára* címen közreadott könyveit, melyekben sok állat- s tündérmesét, mondát, regét dolgozott fel. Igen érté-

¹⁾ L. Arany László: Tanulmányok II. 406, a két első kötet-ről szóló bírálatát.

kes Magyar népmesék és mondák (1914.) kötete, melyben apróbb gyermekeknek való mese- és monda-feldolgozások vannak.¹⁾

Benedeken kívül megemlítjük még a következők könyveit, melyekben sikerültebb meséket találunk: Egri György: Igaz is nem is; Geguss Ida: Az én meséskönyvem; Gyarmathy Zsigáné: Erdélyország tündérország; Halász Ignác: Legszebb mesék; Herceg Ferenc: Mesék; Hermann Ottóné: Csitt-csatt, – Pittypalatty; Jókai Mór: Meséskönyv; Móric Zsigmond: Boldog világ (állatmesék); Pósa Lajosné: Ispilangi ispilang; Radó Antal: Magyar gyermek- és népmesék; Mikszáth Kámán: Tündérliget; Sebők Zsigmond: A legszebb mesék és Tarkamesék.

Ezen mesék a tündérmesék nyomán járnak. Legkiválóbb köztük a Jókai könyve, kinek képzelete annyira rokon a népmese képzeletével, hogy szinte egy. Meséinek témája a népmese kincséből való. Még e nagy mesékitaláló is ehhez az anyaghoz nyúlt, mikor gyermeknek akart történetet elmondani. Ezzel megmutatta az utat, melyen a meseírónak haladnia kell s rámutatott a forrásra, honnan tanulhat s honnan mérítheti mese-témáit.

Nincs gyermek, aki ne ismerné az ó-kor két meseírójának Aesopusnak és Phaedrusnak állatmeséit, mert e két író rövid meséi voltak első tanítói. Ezeknek szava fordította először a gyermek figyelmét az állatok felé

¹⁾ B. meséskönyveiből megemlítjük még a következőket: Apa mesél. – Virágos kert, – Elek apó meséi. – Kis mama könyve. – Mesék és történetek. – Székely tündérvilág. – Tréfás mesék.

s ezek kacagtatták meg, ezek ejtették először gondolkozóba, mikor a turpisság bűnhődését tapasztalta. E kis mesék képei élesen benyomódnak a gyermek emlékezetébe s ha beletekintünk a magunk lelkébe, csodálkozva vesszük észre, hogy mily élesen látjuk ma is egy-egy alakját e mesetársadalomnak s hogy mily elevenen emlékezünk e mesék történeteire. De észrevesszük azt is, hogy a felidézett meseképek nyomán jóleső derű kel lelkünkben: gyermek-emlékeink arany sugarának melege támad fel s telehinti fényel a múltba süllyedt gyermekéveket.

Nevezzék bár e két író meséit oktató mesének, az bizonyos, hogy a gyermek mesének tekinti, hogy úgy veszi, mint a mesét, s a történet, az állatok körül forgó esemény az, ami figyelmét leköti és ez az, ami e mesetörténeteket lelkében rögzíti. Minden oktató célja ellenére is e két ókori író gyermekmese-írónak kell tartanunk.

Aisopus Kr. e. a IV. sz.-ban élt, rabszolga volt. A hagyomány őt tartja a mese atyjának. Első magyar fordítója, Pesti Gábor; utána hamarosan akad fordítója még ugyanezen században Heltai Gáspár, kinek Száz fabula címen 1566-ban jelent meg munkája. A Heltai fordítása óta sok kiadást értek az aisopusi mesék, a másik állatmese-író, Phaëdrus meséivel együtt. Az állatmese kedvelté lett írónk előtt is, kik közül nem egy jelesünk írt önálló leleménnyel, de Aisopus-i szelvényben meséket, A jelesebbek közül felemlítjük Péczelyt,¹⁾ verses formában írta meséit; 1817-ben jelennek

¹⁾ Péczely József: Haszonnal mulattató meséi, 1788.

meg Vitkovics Mihály meséi, melyeket egészen Aisopus szellemében ír. Meséinek értékével kiemelkedik Czuczor Gergely (1800-1866), e minden ízében magyar költő. Meséinek tárgyát az állatvilágból veszi, mint Aisopus, A magyar gyermek nagyon kedves olvasmányai e mesék. Jeles meseírónk Greguss Ágoston is, A kisebb gyermekek számára írt meséit 1885-ben adta ki Képes mesék címen. A serdültebb ifjúság számára meséiből még 1878-ban adott ki egy kötetet.

Minden bizónnyal a legkiválóbb s önálló eredeti mesemondó tehetség Fáy András (1786-1864.), Mint a nagy francia Lafontaine, ő is a korabeli viszonyokat tartja szem előtt s „magyarán a magyaroknak szól”. Meséinek tárgya rendkívül változatos s szereplői tarka sorozatban vonulnak fel majd hétszáz kis történetében. E nagy változatosságban „csak egy marad mindig ugyanaz: a meseíró emberbaráti lelke, melyből nem a gúny mérgezett nyilai röpülnek ki, hanem a szeretet, jóakarát melege árad szét és alkotja azt a légkört, amelyben üdülünk, erősödünk”.¹⁾ Fáy maga mondja: „Mosolygom a kisebb bohókat, kacagom a nagyobbakat, ha fegyvert nem villogtatok, lehet-e tilos? Karcolások csekély sebek: halálos döféshez pedig sem epém, sem fegyverem.”

Bár Fáy meséi főképp a nemzet javítását célozták s bár a haladás útjára lépő, tenni vágyó nemzetnek adtak eszméket s jelöltek ki irányelveket, még sem mondhatjuk azt, hogy meséi elavultak. Az író gazdag élettapasztalatából merített igazság, mely „nemzetét forrón szerető szívéen” szűrődik át meséibe, mindig új

¹⁾ Koltai Virgil: Az oktató mese, 73. 1.

s mindig időszerű. Megérdemelné, hogy meséi új köntösben, új s a nagy oktató-meseíróhoz méltó köntösben jelenjenek meg a magyar ifjúság részére.

Az oktató mesének világirodalmi nagy alakja Lafontaine János (1621-1695). Meséi 1668. s 1694-ben jelentek meg. Száz fel vonású drámának nevezi meséit.¹⁾ Valóban minden műve cselekvényes elbeszélés s mesegyűjteménye olyan, mint a színpad, melyen a dráma minden faját látjuk a tragédiától a népszínműig. Nála minden él, zöldéi. Szeretettel foglalkozik a növények, állatok életével, egész drámák játszódnak le előttünk, mert bár meséinek szereplői növények, állatok, hőse mindig a gyarló ember; a korabeli társadalom egyénei: az igazságtalan hatalmasok, a róka udvaroncok, a kalandorok, a majom-módra hízelgők, a birka-módra türelmes nép, a macska ravaszságú hivatalnoksereg, a nehéz mozgású, de medve-módra morgó vidéki nemesség; a kényeskedők, a nagyképűek, a hamis tudósok, nevetséges kuruzslók, a tolakodók, szerelemlovagok. Egy egész világ az, amit Lafontaine megmozgat, mert éles szemét nem kerüli el semmi. Az embert vizsgálja s ha egy percre el is merül a maga szemlélésébe, csak azért teszi, hogy jobban beláthasson a mások szívébe. Bölcsesége szelid és vidám, szatírája mosolygó, nem sértő; szeliden arra biztat, hogy igyekezzünk becsületesek lenni. Szépen mondja Nisard: „ő az első gyermekévek tej-itala, az érettkorú házi kenyere s az agg utolsó tápláléka. Minden tűzhelynek ő a házi szelleme, megszeretteti velünk az életet. Nála népszerűbb könyv csak egy van: a biblia”.

¹⁾ L. Nisard: A francia irodalom története, III. 123. s köv. 1.

Lafontaine meséinek méltó kiadása magyarban nincs. Nem tudjuk megérteni, hogy miért. Igaz, hogy a legfranciább író verselő művészete nem kis feladat elé állítja a fordítót. De a feladat szépsége s értéke megérdemelve minden fáradságot s méltón ambíció tárgya lehet.

*

Most lépünk át a mese-mese hídon egy csodás mesevilágba! Ki ne olvasta volna a Császár új ruhája című mesét. A gyermek nevetett a két élelmes csirkefogón, kik oly ügyesen tudták felhasználni saját javukra az emberek hiúságát, gyöngeségét. Az emberi korlátoltság s vakság felhőjét végre is egy gyermek őszintesége oszlatja el, mert a gyermek megmeri azt mondani, ami igaz. Még őt nem korlátozzák bizonyos tekintetek. Nem fél attól, hogy ostobának s hivatalára nem méltónak fogják tartani, ha megmondja az igazat. S a gyermek nagyot fog kacagni gyermektársa igaz szaván, valamint azon is, hogy a király tovább is peckesen megy ruhátlanul, mert nem akarja, hogy megtudják, hogy ő tévedett. A gyermek jóízű nevetése mint eső hull lelke erkölcsi talajára azon önkénytelenül kikíváncozó tanulsággal, hogy hallgassunk a józan ész szavára s ne hagyjuk magunkat félrevezetni.

A felnőtt ezt az örök mesét mélyebb erkölcsi szempontból nézheti már. A mese társadalma, a néhány ember, az emberi társadalommá szélesedik s e társadalom képét csodálkozva szemléli a mesekirály városának emberei rajzában. így kiált fel: ilyenek vagyunk, ilyen a társadalom, ilyen vagyok én. Hiúságunk, önzésünk vakká és ostobává tesz. Egynéhány csepűrágó kiált valami olyant, ami hízeleg hiúságunknak s egy-

szerre igazsággá lesz, mondjuk társadalmi, művészeti divattá, mely ellen véteni senki se mer. Temérdek ilyen hóbortról kiáltják tele tudóvel, hogy ez az igaz, ez a helyes, ez a szép. És ha akad egy világos fej, amely azt mondja: ez nem egyéb, mint hóbort s becsapnak vele, azért csak tovább vallják, mert ostobaságukat röstellik bevallani. Ennyi tanúságot ad e kis mese, ez a nagyszerű szatíra!

Írója a világ legnagyobb gyermek-mese költője, Hans Christian Andersen (1805-1875) dán költő. Meséit magyarra először Szendrey Júlia fordította. Nincs gyermek, aki ne olvasná szeretettel e nagy gyermek-költői meséit, de nincs is költő, aki úgy tudott volna a gyermekeknek írni, mint Andersen, Művészetének kiinduló pontja a gyermek játéka,¹⁾ meséi oly eleven természetességgel peregnek le, mint a játék. Nyelve egészen különbözik a felnőttek nyelvétől, olyan, mint a gyermeké; inkább beszél, mint ír. Mindent az életből vesz. Mikor mesét olvassunk, olyan, mintha egy nagy virágos réten játszanánk, csupa szín, eleven gyönyörűség minden. Nem allegorizál szárazon soha, nála nincs üres fecsegés, sem pedagógiai cél, bár meséi rendszeren valamely életre való, sőt mély tanulságot rejtenek magukban (A rút kis kacsa, A harang, Az árnyék, A császár ruhái).²⁾ Kitűnően tudja megfigyelni a gyermeket s nagyszerű gyermekalakokat rajzol. Az ő kedves alakja az érzelmes gyermek, gyermekalakjai nem bohócok, nem szellemesek, nem pajkosak, hanem ártatlanok, kiknek az élet éden-kert s akik ártatlanságukkal bearányozzák az egész világot.

⁸⁾ Brandes: *Moderne Geister*, 279.

⁹⁾ *Egyetemes Irodalomtörténet*, III. 93. 1.

„Andersen naivsága a szívé s ez könnyeket fakaszt. A szívet teszi a legmagasabbra. Az érzelem nemeségét mindig kitünteti; nem szereti a keményszívűséget, a durvaságot. Komolysága nem az ítélkezőé, sem a szatirikusé. Komolyságának forrása a mély vallásos érzés. Képzetele játékos és rendkívül gazdag, dús színezésű, hol humoros, hol érzelmes, bizarr, fantasztikus, vidám, tréfás. E hatalmasan színező képzeletével meseárnyainak testet, életet ad,

Finom lelke kerüli az éles hangot, szatírája nem csípős, tele vidámsággal, humorral, kacagó jókedvvel, naiv bájjal. írói művészetének minden sugallata a gyermeké.

Meséit az egész világon olvassák, magyar nyelven is több fordítása van,¹⁾ Kár, hogy e fordítások nem adják az egész Andersent s nem is kifogástalan gondossággal készültek. Irodalmunk még adós a gyermeknek egy szép, egy teljes Andersennel,

*

A mesék körébe tartoznak a mondák és mítoszok is. Sajnos, a mi nemzeti mítoszunk elveszett s csak egy-egy foszlánya maradt meg. Mily nagy meseérték veszett el! Úgy véljük, hogy az egyszerű foglalkozások közt élő magyarság mítoszvilága nagyon alkalmas lett volna meseanyagnak, nem úgy, mint a görögé, mely a már fejlettebb életet élő nép vágyaiból, álmaiból eredt és sok benne az eszthetizálás, a szimbólum, mit csak felnőttek élvezhetnek kellőkép, A mi mítoszaink

¹⁾ Mikes Lajos: Andersen összes meséi (1904), – u. a. Újabb meséi (1904).

a természettel lehettek szoros kapcsolatban s ép ezért lettek volna alkalmasak gyermekmeséknek.

A megmaradt magyar mítosz-foszlányok is drága kincsek és kár, hogy mesélőink nem merítenek belőle.

Teljesebb mítoszanyagot találunk az éjszaki népeknél s a görögöknél. Egész teljességükben e mithoszok nem használhatók gyermekmesékül, csakis egyes részeik, melyek egyszerűek s mentek minden sexuális vonatkozástól.

Magyar mondáinkkal már valamivel szerencsésebbek vagyunk, de ezek is csak töredékek. E töredékekből értékes meséket csinált Benedek Elek. Minden stilizálás nélkül a mese nyelvén mondja el a mondaszöveget. Ép azért megérti a gyermek. Minden más kísérlet helytelen úton jár. Ezekben agyonstilizált a nyelv, mely a régiességet hajhássza s a szórendi inverziók, a keresett jelzők és kifejezések nehézkessé és élvezhetetlenné teszik már az előadás formáját is, melyből a tartalmat csak nagy ügyvel-bajjal tudja kihámozni a gyermek. Ismertető és segítő magyarázat nélkül még ezt se tudja megtenni. Az ilyen iskola-mondák értéktelenek, történetvázak minden költői báj nélkül. Nagy szerencsénk, hogy az Arany János hatalmas szelleme megalkotta a Buda halálát. E gyönyörű költeményt a maga egészében nem adhatjuk még oda a kisebb gyermeknek, de egyes részeit már olvashatják. Az egyszerű ember világnézete tárul eléje, melyből magyar fájának ideáljait megértheti. Ugyancsak alkalmas erre Vörösmarty, Czuczor eposzainak egy-egy részlete is s különösen értékesek Arany mondái tárgyú elbeszélő kisebb költeményei (Rege a csodaszarvas-

ról, Keveháza), továbbá Tompa népmondái, nép-regéi,

A világ monda-költészetének két hatalmas alkotása az Iliás és Odyssea. Mindkettőnek van már jó magyar fordítása (Kemenes József: Homeros Iliása és Baksay Sándor: Odyssea), A német Nibelungen Lied szemelvényes magyar fordítása is megvan (Gaal Mózes: Csontos Siegfried s a Niebelungok és Gedeon Alajos: Német hősmondák, mindkettő prózában). Felemlíteni még Cox Görög regék, a Nielbuhr Görög hősök története című könyveket. Nem azért, mintha mindezek alkalmasak lennének arra, hogy a gyermek végig olvassa, hanem azért, hogy a mesélő elolvassa, megismerje, mert helyesnek tartom s szükségesnek, hogy a mesélő minél több epikai történetet, ismerjen meg, hogy legyen miből merítenie, mit elmesélnie a gyermeknek.

A mondától már csak egy lépés és benne vagyunk a való életben, a mában. A ma meséi az elbeszélések, a regények, melyek valódi igazságot fejeznek ki s mintegy kiegészítik a tündérmese, a mítosz, a mondák világát. E könyvek célja már nemcsak a mese elmondása, hanem a való élet feltárása, a ma emberének megfestése. Témáját, alakjait megválogatja a ma meséinek írója s csak azt mondja el, ami nem női túl a gyermek értelmi s erkölcsi világán.

Egy-két nagyszerű könyvet említünk csak fel a való élet meséi közül, ilyen a Swift Gulliverje, a halhatatlan Robinson Cruose, Amicis A szív, Kipling A dsungel könyve, Történetek az őserdőből, a Verne regényei, Molnár a Pálutcai fiúk s a mi nagy mesélőnk, Jókai egy-egy regénye s elbeszélése.

E nem mesék körében kell felemlítenem az életraj-

zokat is, melyek egységes és drámai képét adják egy ember életének.

Mindezek a fejlettebb gyermek meséi már, a 12-15 éves gyermeké, ki mohó vággyal igyekszik betekinteni a reális világba, mert ösztönszerűen érzi, hogy neki e rengeteg lakóit, útjait meg kell ismernie; érzi, hogy ő is közéjük való, szét kell hát néznie azon a területen, hol ő is élni s állandóan tartózkodni fog, A mese ege leszáll a földre, a gyermek felserdült, szeme elöl oszladozik a köd. látja az élet színpadát. A mesebeli óriások helyett az élet óriásai érdeklík. Eldorádó helyett a való élet s ezen érdeklődését fogja kielégíteni a jó könyv, a fejlődése fokának megfelelő mesetörténet,¹⁾

¹⁾ A felnöttebb gyermek meséiről, az *ifjúsági irodalomról* majd e munka második kötetében lesz szó.

VI. A mese értéke a nevelésben.

I.

A mesét az irodalom már a múlt században felfedezte s műértékét méltányolta, a pedagógia azonban »okkal később kezdi értékelni, s csak ott, ahol a modern pedagógiai törekvések s eszközök iránt tudatosabb és őszintébb az érdeklődés, ahol a gyermeknevelés már gyakorlatibb irányt vett, mint Amerikában, hatalmas tényezője a mese valóban a nevelésnek— Az iskolák s az összes népkönyvtárak meghonosították a story-hour-t.¹⁾ A praktikus s józan felfogású amerikai a mesét sem hagyja kiaknázatlanul, mert belátja, hogy a mese nagy nevelői érték. Másutt is igyekeznek a mese nevelői értékét, nagy hatását gyümölcsözővé tenni a gyermekekre. Nálunk is történt valami. 1913. év nyarán egy lelkes művész ember s egyben okos pedagógus is, megcselekszi azt, amit a mi szegényes és különleges körülményeink közt megtehetett: mesedélutánokat tart a fővárosi állatkertben. Mesél ő, mesél más. A mese nem mindig igazán mese, se tartalomban, se formában nem művészi, nos, de mégis alkalmas arra, hogy megállítsa egy pillanatra az ögyelgő gyermekeket — és az ögyelgő, habozó pedagógiát és a mesével nem törődő szülőt.

¹⁾ V. ö. Új Élet 1914. IX. évf. 2. sz. Vajda: Mesedélutánok c. cikkét.

Inkább erre volt jó, inkább ennek szólt a Faragó Jenő kezdeményezése: mért nem meséltek, mért nem épült már meg az a régen várt Népház, hol igazán megtalálná a gyermekek serege a mesét; mért tiem meséltek az iskolában s az iskolai könyvtárak, mért csak adják a mesekönyvet, ahelyett, hogy mesélnének is benne; mért nem szóltok a gyermekhez mindenütt, nagyvárosban, kisvárosban, falukon a mese nyelvén, amit ő annyira szeret s ami annyira hozzá tud férközni lelki világához; mért nem teszitek kötelezővé bölcs pedagógusok a mesélést az iskolában? Valahogy így szólhatott a mesedélutánok meséje azokhoz, akiktől függ az, hogy a mese valóban elfoglalja méltó helyét a gyermeknevelés eszközei között.

Nem hinnők, hogy még ma is erős ellenzéke lenne a mesének, hogy még ma is azért nem avatnák a mesét a legkomolyabb nevelési eszközök közé, mert azt vélik, hogy a mese a gyermekre káros. Az újabb gyermeklélektani tanúságok s tapasztalatok a mese értékét eléggé tisztázták s a mesének nem árthat az, hogy Mohamed a koránban ellene szól. E nagy elmén kívül a mese ellenzői közé kell sorolnunk Rousseaut is, aki pedig igen sokat tett arra, hogy a mesét felfedezzék. Rousseau bizonyára természetes nevelési elvénél fogva ítéli el a mesét, mikor azt mondja, hogy a gyermeknek a száraz valóságot kell adni. A Rousseau, de még inkább a szigorú Kant véleményét követték azok,¹⁾ akik a mese ellen szóltak. Kant azt mondja, hogy a gyérül L. Curtmann: Lehrbuch d. Erziehung u. d. Unterrichts,

1866. – Schrader: Erziehungs. Unterrichtslehre, 1876. – Oppel: Buch d. Eltern. – Továbbá l. a Buchholz. Duboc, Prah, Biedenapp véleményét.

mek képzelő ereje eléggé erős és nincs szükség arra, hogy a meseelbeszélésekkel még feszítsük. A gyermeket nem a csalóka országba, hanem a valósba kell bevezetni; a valóságban is annyi sok van, ami érdeklődését és csodálkozását megragadhatja, hogy nem szükséges, hogy még a mese csodás világából is hozzá tegyünk.

Kant szűk szerepet szánt a meséknek, mikor arra korlátozta hatását, hogy csak a gyermek képzelő erejét feszíti; a mese ellenzéke mélyebben nyúlt bele a mese lényegébe s eléggé aprólékosan csoportosította kifogásait a mese ellen. Mindegy, a mese él s uralkodik a gyermeklelkek fölött s élt és uralkodott s fog is minden pedagógiai ellenvetések dacára is. És mikor ezt látjuk, talán mégis nem arra kellene törekedni, hogy a mesét félre dobjuk, hanem inkább arra, hogy a gyermeknek olyan meséket juttassunk, amelyek nem kifogásolhatók. Mert az bizonyos, hogy nem minden mese jó a gyermeknek. Ezt nem állítja senki! – A Grimm Jakob születésének száz éves fordulóján egy folyóirat a mesék ellen érveit így csoportosítja: a mese középkori időket fest babonáival, durvaságával és barbárságával. A leghihetlenebb borzalmasságokat festi, amit csak egy zseniális fej kigondolhat, így a kínpadra vonást, befalazást, zsákbavarrást, a gonosz mostohát, stb.; sok benne a drasztikus, a gúnyolódás, főhibája a meséknek, hogy morális alapjuk hiányzik.

Ezen ellenvetésekhez tegyük még hozzá a Biedenkappét.¹⁾ Biedenkapp azt mondja, hogy semmi olyat

¹⁾ Biedenkapp: Was erzähle ich meinem Sechsjährigen? 3. kiad. előszava.

el nem beszél gyermekeinek,¹⁾ ami össze nem egyeztethető a természet rendjével. Nem beszél el olyan történetet, melyben varázslás, természetfölötti, kísérteties, rémes van, sem olyant, amely a gyermek gyöngéd lelkét helytelen vágyakkal töltené meg. Nem mesél tehát a Csipke Rózsikáról, sem hasonló meséket. Nem mesél tündérmeséket, mert ezek a hihetetlen mesék megakadályozzák a gyermek helyes ítélőképességének egészséges kifejlődését. Az értelem dolga ugyanis, hogy az érzések labirintusában s tévedéseiben a gyermeket helyes útra irányítsa, így tehát arra kell törekedni, nehogy gondolkodó képessége helytelen irányba terelődjék. A tündérmesék pedig ezt tennék vele. Biedenkapp a gyermeki agyat az óra szerkezetéhez tartja hasonlónak, a pedagógust pedig óracsinálónak tekinti, az egészben az a fontos, hogy a csavarok a csavargyban legyenek, ha egy csavar nem jó, akkor az óra rosszul jár. Ha most már a gyermek értelmét elcsavarja az ártalmas meseélvezet úgy, hogy többé semmiféle lehetetlenséget nem vesz megütődéssel, ha megszokta a mese festette csalóka világban a varázslattal való, könnyű előremenést, akkor a gyermek lelkében valamit elkontárkodtunk, s ezt még férfi korára se tudja kiheverni.

A varázslat mesék után jönnek a romantikus élvezetek s azután a többi élvezet. így az ifjúság felfogása helytelen útra téved, nem csak ízlése, hanem erkölcsi felfogása is megromlik. Nem szabad a gyermek képzeletét olyan történetekkel megterhelni, me-

¹⁾ A Bied. hasonló kísérletet tett meséivel 1877-ben Wilh. Jordan az *Andachten* c. munkájában.

lyek a dolgok természetes rendjében fel nem találhatók. A mesék olyan időben keletkeztek, mikor még ismeret szomját a mesékkal ki lehetett elégíteni, ma már erre nincs szükség.

A mesék hatására a gyermek érzéketlen lesz a valóság iránt s az életet keménynek fogja találni. A mesék álomba ringatják a gyermeket, ebből pedig az ébredés nagyon fájdalmas és keserű lesz. Attól is félti a gyermeket, hogy a mese benne oly nézetátalakítást végez, hogy az élet gúny tárgya lesz. Félre tehát, mondja, a mesék rózsaszín s a remény zöld pápaszemeivel; engedjük a gyermeket a valóságba belépni, mert a gyermeknek férfikorban lesz még elég erőfölöslege arra, hogy a képzelet játékában gyönyörködjék, amit tőle gyermekségében, a saját jóvoltára megtagadtunk, így Biedenkapp!

A mese ellen tett el len vetéseket, így foglalhatjuk össze: 1. A gyermek képzeletét túlfeszíti. 2. Elfordítja a gyermek lelkét a reális élettől s ábrándozóvá teszi. 3. Ítéletét megrontja. 4. Értelmét helytelen irányba tereli. 5. A gyermek morális érzését megrontja. Babonássá teszi a régi előítéleteket támaszt. 7. Félelmet kelt a gyermekben. 8. Durvasághoz szoktatja. 9. Romantikus élvezet rabjává teszi a gyermeket.

Szóval érzelmi, értelmi világát megzavarja, elrontja s fizikai fejlődését is károsan befolyásolja. Ha a rémregények ellen hozták volna fel ezen vádakat, a dolog helyén lenne, így azonban kissé komikus s pedagógiai smokkszerű. Oly nagy tömegű a vád, hogy önsúlya alatt összeroskad: a mese a gyermek megrontója! – Lássuk a vádakat. Túlfeszítheti-e a mese a gyermek képzeletét? Mi feszíti túl a gyermek

képzületét? A csodás vagy az események érdekesítő kapcsolása? A mesék története *érdekes*, de nem igazán érdekesítő, csak a keleti mesékben találjuk meg az utóbbit. A mese történetének elmondása a legcsodálatosabban természetes; a mesemondó biztosan tudja, hogy szavait érdeklődéssel fogják hallgatni, de különben sem ért a raffináltsághoz, a népmesemondó nem eltanulta a mesemondást, hanem a tehetségében van: akkor mesél, mikor belső kényszer sugallja a történetet. Történeteink érdekessége nem az epizódokkal, raffinált beállítással, cselekvény akadályok által megszakított mesében van, hanem azért érdekes, mert mindig történik valami, egymásután. Ez a mindig történés tartja ébren az érdeklődést s nem túlfeszített várása annak, hogy mi fog történni egy-egy helyzet után. A mesetörténeteknek nem helyzet, hanem kinetikai energiájában rejlik érdekességük. Folyik, mint az élet, látjuk s élvezzük a pillanat mozgásait, de ez annyira lebilincsel, s annyira eleven, hogy arra nem is gondolunk, mi lesz azután. Magunk is benne vagyunk, belekerülünk a mese cselekedeteibe. Annál könnyebben megy ez a gyermeknél, mert hiszen a gyermek egész egyéniségét a játékos cselekvés jellemzi. Egész lényege csupa mozgás, elevenesség, tevékenység, értelme cselekvő, csapongó. Játéka megállás, reflexiók nélkül, mint cselekvés folyik állandóan; nem a fontolgatás, elmélkedés, mérlegelés, hanem a röpke ötletek viszik tova. Logikát hiába keresünk a gyermek játékos tevékenységében, mert nem az kapcsolja össze a játéktevékenység részeit, hanem az ötlet, az így akarom. Amit a játékban maga csinál a gyermek, ugyanazt találja meg a meséjében is, melyben logikát hiába

keresünk, helyette az ötlet, az így történt, úgy történt, mert így akarja, úgy akarja a mesehős. Ha a mese veszélyes a gyermek képzeletére, akkor a játék is az, sőt még veszélyesebb, mert a játéktevékenységet maga a gyermek gondolja ki, a mese azonban nem őt terheli, hisz készen kapja.

Dehát a mesében csodás, hihetetlen elem van, Tehát ez feszíti túl a gyermek képzeletét. Kérdem, váljon tudja-e a gyermek, mi az a csodás. Ha ezt tudja, azt is kell tudnia, mi a való. Mi tudjuk, de egy ideig a gyermek nem tudja. Egy ideig a gyermek előtt, mondjuk, minden csodás, de ép így mondhatjuk, hogy minden való, az az egy se, mert a dolgok lényegét nem érti, Látja az életet, az embereket, a napot, a csillagokat, az állatokat s érdeklődik, mert az érdeklődés benne ösztönszerű. Ép a mese az, ami érdeklődését kielégíti, kielégíti még akkor is, mikor már a gyermek különbséget tud tenni való és valótlan között. Ismét csak a gyermek játék tevékenységét nézzük, Nem történnek ebben csodás dolgok? Nem csodás az, hogy a kis fadarab királykisasszony, a fazék füle vágató paripa, a gyufaskatulya üveghintó. Mert annak gondolja a gyermek. így akarja. Nagyobb valótlanyságot a mese se állít. A „*képzelt ereje*” a mesében se alkot csodálatosabb erővel, mint a játékban. Hátha így van, mi feszítené túl a mesében a gyermek képzeletét?!

Úgy van, hogy a mesének játéka csak játék, úgy folyik története, mint a játék; s éppen ezért amint a játéktevékenység soha sem erőlteti meg a gyermek képzeletét, a mesében se találunk olyan elemet, ami túlfeszítené képzeletét.

A mese úgynevezett csodálatos, fantasztikus ele-

me, ha nem félelmes s ezzel nem izgatja a gyermeket, képzeletének nem árthat, – sőt használhat csak neki. Azt a tevékenységet a gyermekben, ami az ő sajátja, jótékonyan kielégíti; nemcsak kielégíti, hanem munkában tartja, munkára serkenti, fejleszti. Így szolgálja a gyermeket, de nemcsak így. Mikor a gyermek már különbséget tud tenni való és valótlan közt, ép a képzeletnek játéka, illetőleg a mese képzelethez szóló eleme válik a gyermek esztetikai gyönyörködésének első forrásává. Az, ami eddig ösztönei kielégítésének öröme volt csak, ép úgy, mint a játék tevékenységben, ezután már tudatosabb öröm, szóval gyönyörködés, esztetikai élvezet lesz. Mese nélkül el se képzelhetjük a gyermek esztetikai élvezetre nevelését, s a mese az esztetikai nevelés, az irodalmi nevelés kezdete. Ez tanítja meg; ez szoktatja hozzá a nagyszerű irodalmi művek, az alkotás remekeinek, a képzelet teremtette *másszerű* világ megértő öröméhez.

De ha a mesék veszedelmesek, váljon mivel pótolhatók. Elképzelhető-e művészi alkotás képzelet játék nélkül? Biedenkapp nemcsak elméletet ad, hanem mintameséket is könyvében. A népmesék Csipke Rózsikája helyett olyan meséket ír, melyek a régi, régi, az emberiség ősidejének viszonyait tárgyalják: hogy jutott az ember tűzhöz, a hajó feltalálása, az első kocsis, stb. Biedenkapp azt akarja, hogy ezeket a pedagógiai meséket hallgassa a gyermek, mert ezekben nincs valótlanlás, nincs csoda, az életet adják.

Lássunk egy ilyen mesét.¹⁾ Biedenkapp azt akarja

¹⁾ Biedenkapp: Was erzähle ich meinem Sechsjährigen? 3. kiad., 1-18. l.

elmondani a hatéves gyermeknek, hogy mikép jutottak az emberek a tűz használatára s hogy mily sokat köszönhet a kultúra a tűznek. A mese menetét adjuk. Elsorolja, milyen rossz lenne, ha nem lenne tűz. Fáznánk, főzni a mama nem tudna, mert nem lenne mivel felforralni a tejet, stb. Nem ehetnénk tehát se kávé, se sült húst. Este sötét lenne; se a lakásban, se az utcán nem égnének lámpák. Úgy lenne minden, mint sok ezer évvel ezelőtt, mikor még nem voltak szép házak, nem volt vasút, stb. Régen minden erdőség s csupasz mező volt. Az erdőkben kígyók éltek. Ezek megölték az embereket. De más hatalmas állatok is voltak. Ezek elől az emberek a fákra menekültek s ott építettek házat, mint a madarak fészket. A hegy tetején lévő erdőben kegyetlen emberek laktak, kik a völgyben lakó embereket bántották. Ezek a gonosz hegyi emberek elől elmenekültek s eljutottak egy nagy hegyre, honnan a messze terjedő síkságra lehetett látni. Egy éjjel a mezőre eljött a Tűz állat s mindent megevett. A hegyen lévő emberek rémülve látták a borzalmas Tűz állat pusztítását. Egyszer mégis lemerészkedtek a völgybe, hol sült állatot találtak s ekkor ettek először jó sült húst.

A síkság szélén egy barlangra akadtak, melyben egy kis tűz pislogott. Ettől már nem féltek. Egyszer egy gyerek a tüzeckére fát tett, hogy a Tűz állat megegye. Ettől a tűz kezdett elharapózni, de az emberek fával leverték. Látták, hogy a tüzet ártalmatlanná is tudják tenni. Nem sokára megismerték a Tűz ellen-szerét is. Lementek a folyóhoz s látták, hogy ott sér-tetlen a fű s fa. Majd beledobtak a vízbe egy darab égő fát s az ott kialudt.

Egy alkalommal oroszlán jött, máskor meg a gonosz hegyi lakók támadták meg őket, de a Tűzzel elűzték támadóikat. Nagyon megörültek ennek a barlanglakó emberek. Egész nap ettek s almazaftot ittak, amitől aztán megrészegedtek. Nagyon sokáig aludtak s mire felébredtek, a tűz, mivel rá nem raktak, kialudt. Valamennyien elszomorodtak. Már arra gondoltak, hogy a rájuk támadó állatok ellen ismét a fákra mennek lakni, mikor egy ifjú ajánlkozott, hogy ő a Tűz állatot ismét visszahozza. Ez az ifjú megfigyelte, hogy mikor a követ erősen összeütik, szikra pattan ki belőle. Két kő segítségével csakugyan tüzet gyújtottak s most már ismét boldogok lettek annál inkább, mert most már akárhol tudtak tüzet csiholni.

Sok sok ezer esztendő múlt el, az emberek sok mindent feltaláltak s egy nap arra a gondolatra jutottak, hogy apró fácska végére egy kis vörös fejet tesznek, melyet, ha egy papírlaphoz dörzsölnek, tűz támad. Már most sok-sok ember csinálja a gyufát a gyufagyárakban,

A „mese” vázlata s menete ez! S Biedenkapp *ezt* mesének meri nevezni! S ilyenekkel akarja pótolni a népmesét, az igazi mesét, hogy megmentse a gyermek értelmét, morálját. E fárasztó szárazságot, a kicirkalmazott értelmű mondatokat, melyekben a valóság gúzsba kötve szorong, e ridegséget, e tanításra pályázó adathalmazt, hogy élvezzi a gyermek. Mire való ehhez a *meséhez* a mesekeret, hiszen kevesebb szóval is el lehetett volna mondani. Mi marad ebből a gyermek lelkében? Semmi más, mint a fárasztó unalom emléke, S váljon egész biztosan valóságot mondott-e el Biedenkapp e száraz előadásában? Úgy jutott-e az ember a

tűzhöz, vagy egész biztosan úgy építették-e az első csónakot, amint elmondta? Én nem merném állítani igaz, hisz ez is mese, – mese költészet nélkül; mese, melyben nem a képzelet fest, hanem a tanító értelem ró össze egy bizonyos történetet.

Mily alacsony költészet ez s mily magasan szárnyal a mese Prométheusza, mely a küzdő, az akaró, a merész embert rajzolja meg. Mennyi megragadó van a Prométheusz sorsában, mely annyira közös az emberiséggel. És mennyi morál van ebben a mesében, mennyi igazság, mennyi forró, magával ragadó érzés!

Biedenkapp száraz elbeszélésében hiába mondja el a *valót*, mert a gyermek még így sem gondolkozó, hanem képzeletének erejével lát mindent. Ez az ő képessége s ezt tőle elvenni nem lehet. Ezzel szerzi tapasztalatait s ezen úton jut hozzá a valóság megismeréséhez is. A gyermek képzeletét erősíteni, annak táplálékot adni annyi, mint képesebbé tenni a szellemi életre. A mese, egész bátran mondhatjuk, nem hogy csökkentené s megzavarná szellemi fejlődését, hanem még erősíti s gyarapítja is, A mesevilág képei pedig, bár csak a valónak játékos másai, mégis az első stúdiumok a gyermek részére az igazi világ megértésére. A mese történetei a képzelet s a humor ragyogásával szövik át a valóságot, mese hősei, e rendkívüli emberek a való élet embereit mutatják be. Egy lépés a mese egéből csak a földre. Oda jut a gyermek. Ne féljen Biedenkapp, lába ép úgy, mint értelme megtalálja a földet, csak a mese drága emlékei maradnak meg érzésében, annak emléke, hogy volt egy idő, mikor a, mese himes mezőin járt boldog odaadással, szent hívéssel s a maga szépséges képeibe merülő örömmel. A

mese megöntözte sugarával a gyermek fejlődő lelkének talaját, a gyermek megnőtt s megerősödött értelme új utak, új munkák, új történetek felé fordul. A mese, mint egy boldog emlék él csak lelkében, nem kell félni, hogy a mesével összetéveszti a valót, csak azért, mert a mesében a valóval ellenkezőt hallott. Találó az a mondás, hogy a gyermek, aki előbb az üres tányérból ette a játéksüteményt, ha valóban süteményt kap anyjától, ez nem kevésbé fog neki jól esni. Idéztük Herder mondását: egyetlen költészeti műfej se tehet az emberi szívnek annyi szolgálatot, mint a mese. Amely gyermek mesét nem hallott, annak kedélyvilágában egy darab megműveletlenül marad s ezt soha sem fogja tudni kiművelni,

A Biedenkapp-féle száraz mesék barátai valóban óraszerkezetnek tekintik a gyermek lelkét, anyagtól mozgatott lelketlen gépnek, melyben srófok s kerekek vannak. Ezen óracsináló pedagógusok nem vetnek számot a gyermek mese-ösztönével, mely benne van a gyermekben s benne marad az emberben is. Nincs okunk rá, hogy ezt az érzést kiirtsuk belőle, e nélkül sivár lenne az élet, mert teljesen hiányoznék belőle a költészet, mely annyi nemeset, annyi szép érzést, annyi mély gondolatot fejezett ki s annyi energiát adott s ad az emberiségnek, A gyermeki lelket nem szabad jól járó lelketlen órává tenni, mint Biedenkapp szeretné, hanem ki kell építeni belső világát morális erők kifejlesztésével.

Biedenkapp azzal vádolja a mesét, hogy romantikus élvezet mérgével itatja át a gyermeklelket, mely után vágy támad benne más élvezetekre. Nem vagyok híve annak, hogy a gyermeket a romantikus élvezetek

pocsolyájába merítsük, de azt tartom, hogy ebben a mese a legkevésbé hibás. A gyermek romantikus élvezetvágái később fejlődnek ki, nem a gyermek mesekorában s ha kifejlődhetnek, ebben már nem a mese hibás, hanem az ellenőrzésre s a gyermek értelmi s érzelmi világának fejlesztésére hivatott iskola s család. Igenis, ha a gyermek abban a korban se kap egyebet, mint a romantikát s csak romantikát, mikor már kora s értelmi fejlettsége megengedné a komolyabb művek olvasását, akkor valóban túlteng benne a romantikus hajlam s magam is vallom,¹⁾ hogy ez az élvezetekre vezet. Nincs értelme annak, hogy a szépirodalom túltengjen s el is ítélem; s már is úgy találom, hogy ifjúságunkat megmérgezte a romantika. Úgy vélem, hogy ifjúságunk túlon túl belemerült a gyöngye romantikát lehelő történetek s regénykéek olvasásába s nagyon is egyoldalúan csakis ilyen könyveket olvas. E romantikus túltengés *ifjúsági irodalmunkban* már veszedelmessé kezd válni. A sok szépirodalom, a mindenféle történetek hamzsolása nemcsak munkátlanná, de érzékvé is teszi a gyermeklelket; lagymataggá s erőtlené: csak olyant akar, ami inkább érzékeihez simul s érzékeivel élvezhető; csak olyan után vágyódik, amit könnyen percről-percre odaadva magát az élvezetnek minden erő nélkül édelhet. Ez teszi sóvárgóvá a gyermeket s ebben a veszedelem, mert az érzékek ezen könnyű élvezetsóvárgásától egy lépés csak az érzéki-ség.²⁾ De a mesét tenni ezért felelőssé, nem megokolt.

¹⁾ L. a *Gyermek* 1916. évf. 600 1. Tudományos irodalmunk c, cikkemet.

²⁾ Ifjúsági irodalmunk címen 1917, febr. 10.-én a M. Gyermeki Társ. nyilvános értekezletén tartott előadásomból.

Szinte komikusan hat az a vád, mely ezzel egészen ellentétes. Vannak olyanok, akik úgy vélekednek, hogy a gyermek, ha rájön arra, hogy őt a mesével félrevezették, hogy hihetetlen történeteket mondtak el neki való gyanánt, akkor végleg elidegenkedik az olvasástól s többé semmiféle „mesét” nem fog elolvasni. Ezt a csodálatos állítást megcáfolja maga a gyermek. Úgy vélem, hogy a mesélés régebbi, mint a mese ellen kitalált pedagógiai teoria, tehát már ezen vészjel megadása előtt is hallgattak s olvastak meséket gyermekeink, hallgattunk mi s elődeink is, és csodálatos, még se ment el kedvünk az olvasástól, olvasnak gyermekeink is szívesen, sőt nagyon szívesen. Ezt a mese ellenvetői nem vették észre? Látszik, hogy a teoriájuk csak kieszelt s nem alapul gyakorlaton,

E cáfolásra se méltó ellenvetés annyit jelentene, hogy a gyermek, mikor felnőtt s mikor megtudta, hogy a fazék füle például nem volt ló, a gyufaskatulya nem vonat, most már megvesse magát a játékot. Az bizonyos, hogy fazékfülrel egyetlen felnőtt se fog lóként bánni a maga gyönyörűségére, de szívesen s szeretettel fogja nézni a játszó gyermeket és örvend a gyermek boldogságának; és csak azért, mert egykor vesszőparipán is lovagolt, nem fogja megvetni az igazi lovat se. A mese ellenzői nagyon haragudhatnak a mesére, hogy ilyen vádat is felhozhatnak ellene!

Nem csak a fentebb említett romantikus élvezet felé vezető, nem csak ilyen irányú hatása miatt, hanem általában is kifogásolják a mese ellenzői a mese morálját. Ki mondja azt, hogy minden mese a gyermeknek való? Sem a Grimm testvérek, sem egyetlen mesegyűjtő, sem egyetlen híve a mesének nem mondta

ezt. A mesében sok olyan van, ami nem gyermeknek való, úgy a népmesékben, mint a keleti mesegyűjteményekben. Válogatni azonban lehet, kell a mesék között, sőt át is lehet dolgozni. Még *ezért* immorálisnak bélyegezni a mesét nem szabad s nem szükséges, hogy olyan száraz mesékkal helyettesítsük, melyekben meghalt a képzelet, az öröm, nincs humor, képzelet, csak gondolatcsiriz, szóval – amint Storm mondja, dilettánsok fuser munkája. Nincs meg bennük a történet elevensége, a humor bája s a nyelv egyszerű tisztasága.

Azzal is vádolják a mesét, hogy félelmet kelt, babonássá teszi a gyermeket, a durvasághoz szoktatja s az előítéleteket táplálja benne.

E legutóbbi vádat különösen azért emelték, mert egy-egy mesében kitréfált alakként zsidót szerepeltet, ilyen módon akár azt is rá lehetne fogni a mesére, hogy vallásellenes, mert nem egyszer Szt. Pétert is kitréfálja. A népmese ezt nem tendenciózan cselekszi s mi sem áll tőle távolabb, mint a felekezetieskedés. A mese forgatagába belekerül egy-egy alak, király, koldus, neki mindegy s ha arany humorából rácseppent akár a házaló zsidóra, akár Szt. Péterre, még *ezért* nem szabad anathémát mondani a mesére.

Nem kell ezeket a meséket a gyermeknek elmondani, van elég mese még! Ép így el lehet kerülni a durva meséket is, de nincs olyan mese, melyben a durvaság méltó büntetését el nem venné. Nem akarjuk ezzel mentegetni a mesék durvább eseteit, mert tudjuk jól, hogy a gyermekben úgy is elég hajlandóság van a kegyetlenkedésre s tudjuk azt is, hogy a nagyon is elterjedt ponyva, detektív regényekből elég rossz hatás kerül a gyermekbe. Még a megfelelő büntetés

se mentheti a mesék durvaságát, tehát az ilyeneket mellőzni kell: csak tiszta morálú mesét adjunk.

De a mesék a babona terjesztői is.¹⁾ Ebben már nem vétkes a mese csodás eleme, hiszen a vallásban is sok a csodás. Ha egyes alakjai, mint a boszorkány, garabonciás diák, egyes mese praktikák, mint a varázslás, bővölés s más efélék, kikerültek az életbe, ennek nem a mese az oka, hanem azok, akik a meséből ezt a valóságba betelepítették s a meséből valóságot csináltak. Úgy véljük, hogy mindazt, ami a babonának szilárd alapot rakhatna, mihamar, még mielőtt a gyermek lelkében életnézetté válhatna, elenyészik éppen azáltal a tudattal, hogy az csak mese. A mesélő egy hangsúlya elég, hogy a babonás nézetnek megszilárdulását vele megakadályozza.

Utoljára hagytuk a mese ellen emelt azon vádat, hogy félelmet kelt. Nem minden mesében van félelmes elem, de sokban van, különösen a tündérmesékben s ezt mi is veszedelmesnek tartjuk. A meséről folytatott gyermektanulmányi kutatás erre vonatkozólag érdekes adatokhoz juttatott. Bizonyos, hogy a mese félelmet keltő elemei károsan hatnak a gyermek lelki és testi fejlődésére, tehát az ilyen meséket kerülni kell vagy az átdolgozó kötelessége lesz, hogy a félelmes helyzetek hatását letompítsa. Sokat segíthet ezen a mesélő is. Csinján bánjunk az efféle mesékkal s ne rontsuk meg a gyermek meseélvezetet a borzalmas helyzetek kiélézésével. Elkerülhetjük, megtehetjük, a mesekincs oly gazdag, hogy ezen mesék mellőzésével is bőven akad alkalmas mesélni való. Egybe vetve a mese ellen

¹⁾ V, ö. Zeitschr. f. Päd. Psych, u. exp. Pad. XII. évf. 305. 1.

felhozott különféle vádakat, azt találjuk, hogy mindezek együttléve sem teszik indokolttá a mese mellőzését. A mese nagy nevelő s erkölcsi érték a gyermekre, el se tudnánk képzelni gyermeket mese nélkül. Ez az ő kenyere, mellyel lelke táplálkozik, melyből az energia hatalmas forrását meríti érzelmi s értelmi, de ezzel együtt, mint a játékból, fizikai fejlődéséhez is. A gyermek élete a mese ragyogó világa nélkül zord és kietlen lenne, érzelmi életé, kedélyvilága színtelenül fejlődne s értelme, ítélő képessége is sokat köszönhet a mesének, A mese igazán a gyermekhez szabott, mert olyan idők kultúrájának terméke, melynek mesélői egyéniségben, felfogásban közel álltak még a gyermekhez.

Hiába is minden pedagógiai kitalálás, a mese sokkal régebbi tápláló emlője a gyermeknek, sem hogy tőle el lehetne választani és az meg egyenest még kísérletnek is nevetséges, hogy az örök szép meséket, száraz, okoskodó, gyarló, pedagógiai tendenciákat szolgáló műmesékkel akarjuk helyettesíteni. A mű-mesék eléggé megrontják a felnőttebb gyermek ízlését s esztetikai felfogását, s ezek ellen igazán helyén való aztán minden támadás, minden elítélő kritika!

II.

A Pancsatantra mese kerete az, hogy a király három nehézfejű fiát, kit már senki se tudott megtanítani semmire, Visnusarmán bölcs vállalkozott, hogy okos s bölcs királyokká neveli. Az öreg bölcs nem könyvekből tanította a király három fiát, hanem meséket mondott el nekik (ezen mesék foglalata a Pancsa-

tantra) s a három tudatlan fiúból okos és böles király lett. – íme egy példa arra, hogy mily nagyra tartották a meséket keleten, hol a Buddhizmus is használta a mesemondást. De ugyanezt tette az Üdvözítő is: gyönyörű mesepéldákat mondott, hogy az egyszerű emberek is megismerhessék az igazságot.

Az ó-kor két nagy bölcsésze szintén szól a meséről. Aristoteles mondja, hogy a nevelésügyi kormánynak figyelemmel kellene kísérnie, hogy a gyermekek a jövőre való tekintettel milyen meséket hallgatnak.¹⁾ Plató elítéli a rossz meséket s azt kívánja, hogy még kell rendszabályozni a meseírókat, hogy csak olyan meséket csináljanak, melyek jók, mert a mesék jobban tudják idomítani a gyermek lelkét, mint a kéz a testet.²⁾

Plató véleményén az elmúlt sok század sem változtatott, sőt csak most kezdik belátni, hogy igaza van. Honnan a mesének ez a nagy hatása, ereje a gyermekre?

A gyermeknek intrauterin állapotában mindene megvolt, ez az állapot kifejlesztette benne a mindenhatóság érzését, A mindenhatóság érzésének korát éli a gyermek mielőtt megszületett. A valóságba lépve a tapasztalat arra a tudatra kényszerítik, hogy már olyan körülmények között él, melyek mindenhatósági akaratát korlátozzák. Ezen akarat korlátozó körülményekből visszavágyik a boldog mindenhatóság korába, mikor még mindene megvolt. Ez a vágya részben teljesül is, de már jeleket kell adnia (sír, kapálódzik), hogy

¹⁾ Polit. VII. 15,

²⁾ Respubl. II. 377.

akarata valóra válják. A csecsemő a hallucinatorikus mindenhatóság érzésének korát éli, melyben az általa megadott kívánságjelek mágikus erejűek, mert rá elkövetkezik a teljesülés.¹⁾

A gyermek fejlődés fokán vágyainak teljeseése mind bonyolultabbá válik, mind több feltételtől lesz függővé s e feltételekhez a gyermeknek igazodnia kell. Ellenséges hatalmak ellenállnak a „mindenható” lénynek. A gyermeket ezek kényszerítik arra, hogy az eddig neki hódoló világ, mellyel egynek érezte magát, s énje között beálljon a szakadás. Az akaratának nem engedelmeskedő konok hatalom, a külvilág elkülönül tapasztalatában az én-től. A gyermek megtanulja, hogy már nem rendelkezik korlátlanul, hogy csak egy darab az övé, az én, míg a többi (a külvilág) vágyainak ellenszegül. De az én s nem én között a szakítás nem teljes, mert a gyermek a valóságot a maga teljes valóságában nem tudja felfogni egyszerre, előbb még a külvilágot saját énje kvalitásaival ruházza fel. Ez az animisztikus időszak, melyben minden létezőnek olyan sajátságokat tulajdonít, melyeket önmagán ismert meg (a külvilágot megszemélyesíti).

Az újabb tapasztalatok, az akarat elé tornyosuló akadályok hosszú sora rávezeti a gyermeket a való felfogására, megértésére, de a régebbi mindenhatósági állapot boldog káprázata egészen nem múlik el. Valóságérzésének fejlődése a mindenhatóság érzése elfojtásának állandó sorozatából áll, melyre a szükség kényszeríti. A gyermek e kényszerítő elfojtások elől

¹⁾ L. Ferenczi Sándor: Ideges tünetek keletk. s egyéb ért. a pszichoanalízis köréből c. munkáját, 65. 1.

a való világból nem tud menekülni. De amit a való világ nem adhat, megadja neki a mese, hol a mindenhatóság erői uralkodnak. A gyermek itt nem érzi gyöngegségét, mert a mesehősök legyőzhetetlenek, erősek, halhatatlanok, mindent tudnak, mindenütt ott lehetnek, mindent megkapnak. Itt a természeti kényszerítő erők eltűnnek: a mese hősei szárnyra kelnek, hegyeken át mennek, titkos mélységeket egy akarómmal felpattan-tanak. Itt nincs keserű küzdés, csak boldog akaratteljesülés. A gyermek elfojtott vágyai teljesülnek, korlátlan, mindenható ismét. A mese beleringatja a min*denhatóság hallucinatorikus érzésébe, mert a mese ép azon akarat beteljesedéseket tárja eléje, ami a gyermeknek is akarata, vágya.

A gyermek már bizonyos valóságtapasztalatot szerzett az őt körülvevő világban. A hatalom s erő első megtestesítője anyja, dajkája volt, kitől mindent kapott; ezen tapasztalatához egyéb megismerés is járult, melyek a mindenhatóság trónját elvesztett gyermekkel megismertették a *hatalmast*. A mese ezt a hatalmast, a hatalmasak ideálját mutatja a gyermeknek a legkülönbélebb változatokban: egyszer király, máskor szegény vándorló legény; egyszer a testi erő, máskor a szellemi kiválóság; egyszer a szépség, máskor az erkölcsi derékség, a jóság, az akarat, a könyörületesség, a bátorság hatalmasait. És teszi ezt a mese mindig a legnagyobb demokratizmussal, nem a születés előkelősége, hanem az én kiválósága adja meg a mesék hőseinek azt a mágikus erőt minden, még a halál fölött is, amit a gyermek elvesztett már, de aminek gyökerei megmaradtak s halk rezgéssel át-átsuhannak az öntudat alá merült lelki világból. A mese e halk lelki

rezdülésekre reagál, ezeket erősíti konzonans hangjával s a gyermek lelke boldogan érzi, hogy megtalálta azt, ami felé a tudattalan vágy, a sejtő érzés, a leküzdhetetlen sóvárgás vitte. A mindenhatósági érzés tűzének hamvaskodó parazsa lángra gyúl a mese hatására s hatalmasan lobog ismét. A gyermek énje e lobogó lángban edződik. Akarata erősödik az akarat példáin, megtanulja, mit tesz az, célt kitűzni s e cél felé erős akarattal haladni mindaddig, míg el nem érte. Megtanulja azt, hogy ha nemes, jó célt tűz ki az akarat, s ha nem csügged, nem riad vissza az akadályoktól, eléri. A mese példái azt mondják, az erős akarat minden akadályon győzedelmeskedik.

Mily hatalmas tanítás ez! Versenyezhet-e vele valami más? Mi lenne váljon a gyermekből, hova fordulne egyénisége, ha a mese csodás ereje szárnyra nem kapná? A gyermek a mindenhatóság érzésének boldog káprázatában élve, mit születését megelőző idejéből magával hozott s amit csecsemő korának első periódusa adott, mivé lenne, ha a durva valóság erőszakos csapásai ellen nem tudna elmenekülni a mese kedves világába s mi lenne énjével, melyet az élet szokatlan pörölycsapásai érnek, ha vigaszt, örömet nem találna a mesében; mi lenne mindenhatósága hatalma alatt álló tudatával, ha a mese e hatalmas és mégis semmi akaratot mese-tapasztalatokkal reálissá nem tenné? Valósággal úgy van, hogy a gyermek egy új akarat energiát szerez meg, beletanul egy új akaratba: eddig akarata csak énjét szolgálta, önhatalmának, kedvének kielégítését segítette, ezt az önző-akaratot a mese morális alapra állítja, morális energiává fejleszti, mely nemes és jó célokat tűz maga elé s nem is magáért, hanem má-

sokért gyakran, A mese a beteges mindenhatóság ösztönzéséből emberi morális akaratot fejleszt, mely nem riad vissza a küzdelmektől, nem riad vissza a megpróbáltatásoktól, az ellenségektől, hanem szembe száll. A gyermek a meséből arra a tapasztalatra jut, hogy nemcsak egy akarat van, az övé, nem csak egy, az ön-én akarat a hatalom, hanem másoké is. Rájött arra a tapasztalatra, hogy a kívülről álló világban sok én van, sok akaratérő s hogy az élet az akaratérők folytonos küzdelme s a győztes az, aki nemes célért tud kitartóan, lankadatlanul küzdeni, aki akaratát el nem veszti a gátló erők miatt, hanem mindvégig kitart. Megtanulja azt, hogy nem elegendő csak az akarat, hanem a győzelemhez három szükséges, hogy *nemes legyen a kitűzött cél, derekas az egyén s kitartóan erős az akarat*. A mesében nincs protekció, a mesének nincsenek üres bábjai, a mese győztes hőse mindig morális, értékes egyén,

Ezen tapasztalatok után megszűnik a szakadék, amely a gyermek énje s a való világ között támadt akkor, mikor a gyermek a maga mindenhatóság ösztönének vágyában a valóság akadályaiba ütközött, mikor arra ébredt, hogy tulajdonképpen az ő énje s a világ ellenségek, mert a világ őt akadályozza mindenhatósági vágyainak kielégítésében. A gyermeket e tétovázó szakadék választja el a valóság tőle, csodálkozva, félelemmel s ellenségesen áll a szakadék szélén, de jön a mese tündére, megfogja kezét s mosolyogva vezeti át a maga világába, mely híd, arany szálakból font ragyogó mező a gyermek álma és a valóság között. E mező hímes szálai a valóság talajába futnak, abból erednek s rajta a

gyermek megszokja a biztos járást s nem is veszi észre aztán, mikor lép a valóság göröngyös talajára.

Lélektanilag szólva a gyermek valóságérzésének fejlesztését szolgálja, a mese megtanítja arra, hogy a kívülről álló világ sok énből áll, sok küzdelmek színtere s hogy ennek a világnak ő is egy éneje, egy része, egy küzdő tagja, ki hatalmas lehet az akaratával, a derékségével, a nemes céljaival, de lehet legyőzött is, s hogy a hatalom a küzdelemben kifejtett morális erő. Megtanulja azt, hogy nem áll egymagára hagyatva, hanem kívülről még sokan, igen sokan vannak segítők s ellenségesek és hogy a világ jók, derekak s rosszak táborából áll, de a jóknak mindig küzdeni kell a jóért és egymást támogatva, erős akarral győznek is,

így jut a gyermek a mese útján a szociális érzés tudatára, így az erkölcsi jó fogalmára, így tisztul nézete s válik világosan látóvá, így edződik értelme, egyénisége, kovácsolódik karaktere; így jut a gyermek egy csomó értékes tapasztalathoz, melyek nélkül soha tisztán s világosan nem láthatná az életet s valóban valami mindig hiányoznék, mert kiműveletlenül maradna, értelmi s érzelmi világában, A mese nemhogy elfordítaná a gyermeket a valóságtól, sőt bele kapcsolja. Belekapcsolja anélkül, hogy a gyermeknek fáradságos tapasztalattal kellene energiát elpocsékolni. De nemhogy energiát nem pocsékol, sőt energiája női, erősödik, mert az éneje ösztönérzéseinek megfelelő mesevilág éppen ennél fogva a legteljesebb szuggesztíóval hat a gyermekre. Nincs szó, tanítás, mely annyira tudná szuggesztálni a gyermeket, mint a mese, A gyermek odaadása teljes, csalódása tökéletes, a mese magával

ragadta s viszi arra, amerre akarja. Ebben a szuggesztióban van a mese ereje!

Ez a hatalmas meseerő fáradhatatlan tapasztalóvá teszi a gyermeket. A gyermek bejárja a világot! Irdatlan erdőségek, évig érő hegyek, sziklás szakadékok, mély-séges barlangok, majd ragyogó mezők, tiszta szép pázsitos ligetek, szántóföldek, pusztaságok, beláthatatlan tengerek, kis patakok, hatalmas folyamok tárulnak eléje. Látja, tapasztalja, megismeri őket, hisz ott jár, utazik táltoson, kocsin, hajón vagy gyalog vándormódrá. És itt járva a természetben, hányféle változatát látja, tapasztalja, érzi a természeti erőknél. Ragyogó napsugár és földrengető viharok, szellő susogás és fákat tépő orkánok váltakoznak s majd a virágfakasztó tavasz, majd a haldokló ősz szól hozzá a természet egyszerű s világos nyelvén.

A pihenni nem tudó meseszellem viszi tovább. A. gyermek elindul az egyszerű vándorlegénnyel, az ob-sitossal s pusztákon, falvakon, egyszerű csárdákon át eljutnak a kis városba, kis városból a nagy városba; a barlangban, erdők magányában élő remetétől, pász-torembertől, a műhelyében dolgozó vargától a fényes királyi palotába, öreg, hatalmas várkastélyokba. Míg így jár a gyermek, egy sereg emberrel találkozik. Beszél velük, megismeri őket, megtudja kik, mik, hol laknak, hogy élnek, mit csinálnak, még azt is megtudja, mit gondolnak, mit akarnak tenni, mi a vágyuk, örömük, bánatuk.

Nemcsak a kultúra különböző fokaival ismerkedik meg, nemcsak itt látja s tapasztalja ki a különbséget, hanem az élet emberei között is. A gyermek csodálkozva látja, mennyi mindenféle ember van, mennyi s

mind különböző külső alakra s lelki tulajdonságra, életmódra s életkörülményre. Vannak szegények és gazdagok, szerencsések és szerencsétlenek, örvendők és bánatosak, hatalmasok és gyöngék, uralkodók és elnyomottak, jók és rosszak. Egyik pásztor, a másik földmivelő, katona és naplopó, kézműves és barangoló, verejtékezve élő és tolvaj.

Mindent és mindenkit lát, törpéket és óriásokat, sárkányokat és vadállatokat, szellemeket és élőket, boszorkányokat és embereket s ebben a mindent s mindenkit látásban hosszú-hosszú idők kultúrája, fejlődése tárul a gyermek elé. Egész tudomány ökonómia, a szűkebb értelmében nem természetrajz, földrajz vagy történelem, s mégis az, mert a tapasztalatok rakják le mindezen tudományok megértésének alapját. Ezen tapasztalatok érlelik a gyermek értelmét s adnak neki bizonyos kultúrát. Ezen ismeretek segítik arra, hogy fejlődésük későbbi szakában megérthesse a különböző tudományok nyelvét.

Az bizonyos, hogy a mese útján sok megvilágosító ismeret éri a gyermek lelkét, azonban nem annyira ez fontos, mint inkább az, hogy az értelmi erők megmozdulnak, fejlődésnek indulnak. Képzelő ereje bő táplálékot kap azon képekben, miket a mese eléje hoz; fokozza, sarkalja arra, hogy foglalkozzék, hogy újabb kép-kapcsolatokat teremtsen. De az elképzelő erő ezen játéka derekas szellemi munka, erő kifejtés, nem csak pusztá játék: gondolkozó értelmének is lendületet ad.

A gyermek a mese-szuggesztio alatt mintegy azonosítja magát kedves hőseivel, velük él, velük fárad, küzd, velük gondolkodik. Hősei ténykedésébe ezen beleélése nagyon fontos értelmi fejlődésére. Velük

okoskodik, fontolgat, haboz, határoz, mond ítéletet, szóval megfontoló és ítélőképessége is fejlődik.

Értelmi fejlődése nemcsak az előszólitott, munkába hozott szellemi erők foglalkoztatásában nyilvánul, hanem abban is, hogy a gyermek bizonyos értékítéletekhez jut, bizonyos meggyőződésekkel érlel meg magában, melyeknek már nemcsak értelmi, hanem etnikai jelentősége van.

Igaz, hogy a mese világpolgár, hogy egyénei, történeteinek színterei nem állanak egy bizonyos nemzeti tendencia szolgálatában, de azt se lehet mondani, hogy minden nemzeti színezet nélkül lenne. A nép nemzetivé alakító munkát végzett az átvett mese kincsen, benne a nép lelke, ízlése, tréfája, humora. Már ezek hatása miatt is értékes a nemzeti nevelés szempontjából a mese: a gyermek a meséből népének lelkét szívja magába, népének sajátosságaival telik meg érzés világa.

És ez a szellem s érzés gyümölcsözővé válik a gyermek lelkében, gyökere lesz hazafias érzésének. A mese hőseinek csodálata, majd a nemzeti monda s a történet hőseiben éri el teljes kivirágzását. A mesehősről a nemzeti történet nagy alakjaira hárul a gyermek odaadó szeretete. Mily hiányosan értené meg a gyermek a történelem hőseinek küzdelmét, ha a megértését meg nem könnyítette volna a mese, ha el nem készítette volna lelkének világát befogadásukra.

Ugyanezen érzés gyökere az élet nagy értékei megbecsülésének, mellyel majdan a gyermekből felnőtt egyén tekinti a szellem, a verejtékes munka hatalmas alkotásait s ezek alkotóit. A világ alkotása, a mese, így neveli nemcsak nemzetivé a gyermeket, ha-

nem világpolgárrá is mindannak megértésére és megbecsülésére, ami megbecsülendő érték, bárhol termett is. *A mese a nemzeti s az egyetemes ethikai érzés alapját veti meg.*

De ugyancsak a mese kelti fel a gyermek lelkében a legnagyobb erkölcsi lényre, az Istenre irányuló erkölcsi érzelmeket is. A mese mindenhatóság, az a hatalmas erő, mely átteremti magát mindenre, fizikai és hatalmi akadályokon, mely szembenáll minden veszedelemmel és legyőz mindent, mindenkit és végre is eléri célját, rávezeti a gyermeket a rendkívüli lényegének megértésére. Rávezeti arra, hogy mi az, ami a mindennapin felülelmeledik s több, mint azon erők, mik a való világot teszik. A végtelen hatalom, a mindent felülmúló erő, az emberit s a természetet meghaladó képesség, mit sem idő, sem tér, sem halál nem korlátoz, megsejtetik a gyermekkel a mindenhatót, az istent, a mindenek fölött állót. A mese tanítása, rávezetése nélkül alig tudná nem megérteni, de elképzelni is a Mindenhatót, a kívüle s mindenek fölött élő szellemet, ki csak akar s minden teljeseedik. A gyermek elhalványult én-mindenhatóság ösztön érzései kielégülését látja a mesében, majd a szerzett tapasztalatok egy más mindenhatóság lételének gondolatát érlelik meg lelkében, kitől ered minden erő, hatalom s kitől függ minden az emberi s anyagi életben.

A gyermek ezen sejtése, elgondolása alapjává lesz erkölcsi érzésének, melyet a későbbi tanítások s példák fognak ugyan kiművelni, de az első érzelmébresztő sugárt a mese vetette mégis. Ennek az ethikai érzésnek az alapját is a mese rakta le.

A mese munkáját még tovább kísérhetjük azon

hatások kapcsán, mit a gyermek érzelmi világára tesz. Már előbb szoltam a mese szuggesztív erejének okáról, arról a mese hatalomról, mely teljesen uralkodik a gyermekben. Ezen szuggesztiónak motívuma a gyermek ösztönérzéseinek: mindenhatósági és egyéb akarati érzéseinek jóleső kielégítése. Ez az öröm, mondjuk jóleső gyönyörérzés viszi a gyermeket oly közel a mesehez s jut a mese annyira a gyermek lelkéhez. Hívó odaadásában lelkébe késődnek a mese különböző olyan elemei, melyek, akár formai, akár tartalmi értékét vesszük, sem értelmi, sem pusztán erkölcsi életéhez nem fognak tartozni. Ezek a mese művészi elemei, művészi értékei, melyek formában s tartalomban egyaránt megnyilatkoznak. S ha úgy gondoljuk, hogy a művészi akármiféle műalkotási fajban nyilatkozzék is meg, mindig líra, „az az érzelmi epika, érzelmi drámatika”¹⁾ s ha azt mondjuk, hogy az, amit a tökéletes műalkotáson csodálunk, az a „tökéletes képzeletforma” s ha ezt a képzeletformát, amit a művész lelki állapota magára öltött, a „művészi alkotás életének, egységének, tömörségének és gazdagságának” nevezhetjük, akkor a mesét a legtökéletesebb művészi alkotásnak, a legigazabb művészetnek tekinthetjük. Az is, a legegyszerűbb s mégis a legragyogóbb művészi alkotás: ezer és ezer év népeinek lelkéből előtörő zene, mellyel hangot adott s formát érzelmeinek,

De a gyermek semmi művészt nem lát s nem keres benne, nem is teheti ezt, mert elvonásokra nem képes. A gyermek csak hatásokat kap: hallja a mese nyelvét, azt a nyelvet, melynél egyszerűbb, tisztább,

¹⁾ Benedek s Croce: Az aesthetika alapelemei, 38. l.

rithmososabb beszéd nincs s a gyermek hozzá szokik ehhez a nyelvhez, kialakul benne a nyelv-izlés, a nyelv művészi értékelése, a nyelv művészi mivoltának megérezése, A gyermekre ép így hat a mese belső tartalmi művészete is: a mese kerek egysége, drámai ereje, a jellemek éles rajza, a természet képeinek tiszta megfestése, a humor ragyogó tüze, a forma és tartalom egybeforottsága s az erős művészi intuíció, mely minden mesei alkotást jellemez.

Mint a föld rejtett csíraira a nap, ép úgy hat a mese művészi melege, igazsága a gyermek lelkére a gyermek művészet megérező képességének kifejlesztésében. Persze mindaddig, míg a mese ránézve valóság, s még azután is soká, a mese nem egyéb, mint művészetre nevelő hatások sorozata és csak később válik művészetté. Ugyanaz a folyamat ez, mint amit megtett a mese az ősméberiség életében: előbb mítosz, hit, valóság volt, aztán alkotás, művészet,

A mese által támasztott művészet megértő intuíció ismét csak alap, de szilárd s biztos alap, melyre a gyermek esztetikai nevelése számíthat s bátran építhet.

Ha már most egybevetjük mindazt, amit eddig a mese hatásáról általánosságban mondtunk a gyermeklélekkel kapcsolatban, úgy véljük helyesen határozzuk meg a mese hatását, ha e művelő és nevelő hatást a *kultúra* szóval jelöljük, Valóban az, amit a mese a gyermeknek ad, emberi kultúra. Felemeli az önző én ösztönérzései között élő gyermeket egy morálisabb világba, a szociális emberi közösségbe, felemeli az emberi társadalomba, felemeli az Istenhez; megismerteti a világgal, a természettel, a műveltség különböző fokaiival;

bevezeti a gyermeket az erkölcs ismeretébe; az élet gyöngé önző jövevényét ethikaivá teszi. Olyan egyénné, aki képes lesz fejlődni s megérteni mindazt, amit az emberi kultúra alkotott s képes lesz megfelelni mindannak, amit tőle a kultúra megkíván.

A mesének nagy hatása volt az emberiség kultúrájának kiépítésében, ránézve sok időn át ez az egyetlen eszköze volt a kultúrának. Ezzel, ebben a formában fejezte ki lelki tartalmát, elgondolásait az őt körülvevő mindenségről, ebben fejeződött ki világnézete, vallási felfogása, érzése, öröme s bánata; a mese kifejezések útján cserélődtek ki a különböző helyeken keletkezett kultúrák eredményei, majd ez lett egyetlen kielégítője lelki s művészi szükségeinek. A mesék kultúráló szerepe nem szűnt meg, ugyanazt a feladatot végzik ma is, amit hajdanában végeztek. A gyermek lélek kultúrájának páratlan, semmivel se pótolható eszköze a mese: életre szólítja, fejleszti értelmi, érzelmi erőit, lerakja szociális, ethikai s művészi érzésének alapját.

VII. A mese hatása a gyermekre.

1. Az adatgyűjtés.

A mese hatásának kutatására a M. Gyermektanulmányi Társaság nagyszabású adatgyűjtést rendezett.

Közel ötezer adat gyűlt össze. Az adatok érdekes képét adják annak, hogy a mese milyen hatást tesz a gyermekre. E hatást a gyermek vallomása alapján figyelhetjük meg. E vallomásokat, ha nem is mindig pontos introspektszisen alapulnak, mégis, tekintve az adatok nagy számát; összességükben bizonyító erejűeknek kell tekintenünk, melyek nélkül a pusztán megfigyelő tapasztalat csak tapogatózás és teljesen fel nem derítheti a mese hatásának kérdését.

Mindenesetre értékes eredményeket lehet elérni az olyan nyomon járó adatgyűjtéssel is, mely a pedagógusoknak feladott kérdések feleleteiből gyűlt össze. Ilyen adatgyűjtést végzett a stettini tanító-egyesület.¹⁾ Ez a következő kérdéseket tette fel: 1. Hogyan viselkedett ön a mesével szemben ifjúkorában? Hogyan viselkedett az ön által megfigyelt gyermek a mesével szemben? Ezek lelkének fejlődésére milyen hatással volt a mese? Tapasztalta-e a mese káros hatását?

¹⁾ Ism. A Gyermek 1911. évf. 388. l a Zeitschrift f. Päd. Psychol. 1911., 586. l.

A mi kérdéseink egyenest a gyermekhez szólnak s így a feleletekkel kapott adatanyag a gyermeklélek szempontjából is nagyon értékes. De a mi Kérdéseink sokkal szélesebb körűek is.¹⁾ Lehetőleg minden oldalról hozzá akartunk férni a mese hatásának kérdéséhez s inkább többet kérdeztünk, mint kevesebbet, hogy a vallomások hitelét ezzel is növeljük.

Adatgyűjtésünk kiterjedt az óvodába járó gyermekektől kezdve fel a középiskolák s tanítóképzőintézetekig, tehát adatokat kaptunk az óvodás gyermekektől, az elemi, kisegítő, ismétlő, gyengetehetségűek,* közép, felső leány, polgári fiú- s leányiskolák, a tanító- és tanítónőképző, a siketnémák,* a vakok,* az erkölcsileg fogyatékos gyermekek* (*-gal jelöltek-től igen kevés adat érkezett) intézetei s iskoláinak növendékeitől, így adataink széles kört öleltek fel, normálisokat s abnormisokat a 3-6-19 éves korhatáron belül, mindenféle iskolába járó mindkét nemű gyermekek körét. Gondoltunk arra is, hogy adataink ne csak különböző iskolatípusok növendékeitől, hanem az ország különböző vidékein: városokban, falvakban, felvidéken s az alföldön lakó gyermekektől kerüljenek ki. Mivel pedig az adatgyűjtés nagy korhatári különbségek között lévő gyermekek körében folyt, szükséges* volt a kérdéseket két részre osztani. Az első csorjort kérdései a 3-8 évesek számára voltak* kik még írni nem tudnak, vagy kiknél az írás még nehezen ment volna. Ezek számára a következő kérdések szolgáltak, melye-

¹⁾ L. A mese hatása a gyermekre, V. Kérdő-ív 1912. Szerkesztette a Gyermekt. Társ. ad. gyűjt, szakoszt. Megb. Nógrády László dr.

ket az adatgyűjtők¹⁾ szóval adtak föl s a gyermekek szóbeli feleletét jegyezték fel.

1. Szereted-e a mesét?
2. Melyik mesére emlékezel?
3. Melyik mesét szereted a legjobban s miért?
4. Melyik mesét nem szereted s miért?
5. Félsz-e valamelyik mesétől s miért?
6. Eljátszottad-e a mesét s melyik volt az?
7. Melyik mesét szereted elmondani s miért?

A 9-19 éves gyermekek részére a következő kérdések szolgáltak, ezen kérdéseket a gyermekek papírlapra nyomtatva kapták s írásban kellett megadni a feleletet.¹⁾

1. Szereted-e a mesét?

¹⁾ Adatok érkeztek a következő helyekről: Hódmezővásárhely; Áll. mintaóvoda s óvónőképző. – Arad: gyakorló elemi fiú-isk. – Aszód: rk. elemi s izr. elemi isk. és óvoda. – Budapest: Szabados-uti, Gyáli-úti, Felsőerdősori gyakorló, Szász Irén elemi iskola, Erdélyi-utcai, Farkas-utcai elemi fiú- és leányiskolákból; továbbá: a Práter-utcai polg. Leány- s fiú-isk., a Koronaőr-utcai polg. leány-isk., Mester-utcai felső kereskedelmi isk., állami tanító- és tanítónőképző s a X. ker. Tisztviselőtelepi főgimnáziumból. – Szeged: alsó- és belvárosi óvoda, vasárnapi iskola, tanító- és tanítónőképző. – Kaposvár: izr. elemi isk. – Nagybecskerek: Messinger leánynev. int., áll. elemi. – Rákospalota: elemi isk. – Szolnoki elemi, áll. polgári leány. – Lupényi áll. elemi. – Alsónyéki elemi. – Alsószőlősi elemi. – Fehértemplomi óvoda. – Nagybecskereki óvoda. – Késmárki polgári fiú- s ipar-iskola. – Gölnicbányai polg. Fiú- s leány-isk. – Lőcsei püsp. polg. leány-isk. – Szepesszombati polg. isk. – Szegedi tanonc-otthon és vakok intézete. – Iglói polg. leány-isk. 9 gyak. el. isk. – Békéscsabai fels. leány-isk. – Szekszárdi főgimn. – Deési áll. főgimn. – Lőcsei áll. főgimn. – Pécsi tanító-nőképző int.

2. Ha nem szereted, mióta nem s miért?

I szereted jobban a mesét, olvasod

3. Hogyan szeretted ha magad olvastad

hallod

vagy ha mástól hallottad s miért?

4. Melyik mesét szeretted

szeretted legjobban s miért?

szeretsz

5. Milyen mesét nem szeretted s miért?

6. Féltél-e valamelyik mesétől s miért?

7. Játszottál-e vagy cselekedtél-e valamit a mese hatása alatt s mi volt az?

8. Írtál-e vagy gondoltál-e ki mesét tegnapod?

9. Ha írtál vagy kigondoltál tegnapod is mesét, melyik mese hatása alatt?

10. Ha emlékezel, jegyezd fel pár szóval, hogy miről szólt az általad kigondolt mese.

Ezenkívül a 3-8 évesek részére adtunk még adatgyűjtőinknek három mesét, hogy esetleg ezek elmondásával is tegyenek próbát a gyermek mese-adatainak gyűjtésére.

Míg a felnőttbb gyermeknél a tömegadatgyűjtés könnyebben mehetett, mert a gyermekek nyomtatott kérdéseket kaptak, melyre írásban adták meg a feleletet, addig a 3-6 éves kis gyermeknél a kérdés épp úgy, mint a felelet, csak szóbeli lehetett. Az adatgyűjtő szabályok pontos utasítást adtak arra, hogy miként ejtsék meg a gyűjtők az adatszerzést.¹⁾

¹⁾ Az utasítás a következőt mondja:

Ezen korhatáron álló kicsi gyermekek olvasni sem tudnak, nem is felelhetnek maguk írásban, tehát az adatgyűjtőnek minden egyes gyermeket külön kell megkérdezni. Sok körültekintést,

Gondosan megválogattam az adatokat s csak teljesen megbízhatókat használtam fel. Mindig külön-dolgoztam fel a leányok s fiúk adatait, mert fontosnak tartottam azt is, hogy a két nem közti esetleges eltéréseket is megfigyelhessük. Az adatok végeredménye eléggé igazolta azt, hogy a fiúk s leányok adatainak külön feldolgozása helyes volt. A fizikailag vagy szellemileg fogyatékosaktól kapott adatokat külön nem áolgostam fel, mert a csekély számú adatban nem ta-

nagy gondot kíván ez az élőszóval vallatás, nehogy a gyermeket a kérdező vagy társainak felelete *szuggerálja*. Itt igazán minden az adatgyűjtő tapintatos körültekintésétől függ. Ezen gyermekek közt az adatgyűjtés legjobb módja az lesz, ha a gyűjtő *nem egy órán* kérdezi meg, mintegy feleletelő modorban a gyermekeket, hanem beosztva több órára úgy a kikérdezendő gyermekeket, mint a felteendő kérdéseket.

Mindenek előtt a csoportgyűjtőív személyi adatait kell pontosan kitölteni. Ezen ívet az egyes órákon mindig kéznél tartja az adatgyűjtő s alkalmas időben s helyesen megválasztott módon hol ezt, hol azt a kérdést teszi fel, de mindig csak egynéhány gyermeknek teszi fel ugyanazon kérdést. Ez azért szükséges, nehogy a gyermekek egymást a feleletadásban befolyásolhassák. Több napon át folytatva ezt a kérdezgetést, anélkül, hogy a gyermekek észrevennék a kérdező célját, az összes kérdésekre megkapja több gyermektől a feleletet a gyűjtő.

Ezen gyűjtést móddal kapcsolatban úgy is tehet az adatgyűjtő, hogy a gyermekeket kisebb csoportokra osztva kérdezi ki, illetve a csoportokba osztott gyermekeknek egyenkint felteszi a kérdéseket. Ezen gyűjtési módnál arra kell különösen ügyelni, hogy a gyermekek a dolgot ne vallatásszerűnek, hanem természetesnek tartsák, hogy feleleteik őszinték legyenek.

Az adatgyűjtőívre feljegyzendő, hogy a válaszul adott legkedvesebb mese (vagy mesék) nem azok közül való-e, melyet esetleg épp azon napokon mondtak el a gyermeknek az óvodában.

láltam semmi olyant, ami szükségessé tette volna külön feldolgozásukat.

*

Sajátságos érzés támadt bennem, mikor a meseadatok feldolgozásához kezdtem. Elöttem álltak az adatok, mondatok és mondattörödékek, néha csak egyes szavak, miket a lelkiismeretes gyűjtők, kutatók híven feljegyeztek. Egy halmaz kötörmelék volt ez: kisebb és nagyobb kövek. Ezekből kellett építenem. De hogyan építsek, mert építeni nem annyit tesz, hogy követ köre teygek, az ilyen építésből nem épület, csak kőrákás lesz. Az építéshez még valami más kell. Meg kellett találnom a kapcsolatot kutatóim, a kutatóttak s gyermekmúltam között. Bele kellett dolgoznom magamat abba a körbe, amiből kutatóim merítettek. Nem azért mondom ezt, hogy a feladat nehézségére mutassak rá, én a boldogságról s arról a mélységes lelki örömről szólok, mely együtt járt az adatok feldolgozásával. Gyermeklélekországban utaztam. Az élő költészet varázsmezőjén jární, ott látni, tapasztalni, kell ennél nagyobb öröm s hozzá a mese lámpásával! Szép volt ez és kedves.

2. A mese hatása a kis gyermekre.

Az első kérdésünk ez volt a három-hatéves gyermekhez: szereted-e a mesét? A mesét ezen a korhatáron kivétel nélkül szeretik a gyermekek. Nemcsak szerelik, hanem nagyon szeretik. A kis gyermek lelke szeretetének lobogó lángja csapott felém egy-egy feleletből, mely elárulta azt, hogy a gyermek lelkéhez mily erős kapcsok kötik a mesét, mennyi érzést, örömet, bol-

dogságot jelent neki az, hogy mesét hallgathat. És elképzelttem a ragyogó szemeket, a boldogságtól kipirult arcokat s a figyelmet, mely mozdulatlaná teszi a különben eleven, örökké mozgó, cselekvő gyermeksereget. És bepillantottam abba a gyermeklélekbe, melyet szuggeráló hatalmával megragadott a mese csodás ereje. A szuggerált gyermeklélek úgy terültek el előttem, mint a tavaszi esőt, a meleg napsugarat és a termékeny magvak hullását váró mezők; mint a virágos nagy rétek, melyeken ezer és ezer színes, illatos, ékes virágkehely tárja ki kebelét, hogy a szellőben, a napsugár hullámaiban úszó virágpor reá hulljon s a természet örök törvényei szerint meghozza a megtermékenyülést, az új élet csíráit adó magvakat. Valóban, a mese felé áhítattal, várakozással, vággyal forduló gyermeklélek megtermékenyül a mesének hatása alatt – s mikor a gyermek azt mondja: szeretem, nagyon, nagyon szeretem a mesét, én mindig csak mesét szeretnék hallgatni, akkor a születésével hozott nagy természettörvénynek hódol, annak parancsszavát követi, mert ez az érdeklődés, ez a szeretet biológiai szükség ránézve. Nem valami tanult, nem valami külső utánzás, hatás mondatja vele a mesét szeretem szavakat: ez a biológiai ösztönnek a szava, annak az ösztönnek, mely mélyen elrejtözve őrzi az élet csíráit s csodálatos következetességgel, bölcsességgel és sohasem szűnő éberséggel irányítja a fejlődés, a fajfentartás nagyszerű munkáját.

Szól az ösztön: szeretem a mesét! E szavak mily nagy jelentőségűek s millió meg millió gyermekajak csilingelő szava mekkora menndörgéssé erősödik, Már nem gyermekszó, melyet elkap a futó szellő is, hanem

az Élet szava, a természeté, nem egy hullámocska, melyet elmos a pillanat, hanem az élet tengerének zúgása; már nem mondás csupán, hanem a milliók által megállapított törvény. Szent igazság, az élet nagy törvénye, melyet mindenkinek figyelembe kell venni! Az a gyermek, amelyik a mesét nem szereti, beteg. A gyermek testi és lelki egészségének ezen a korhatáron a mese szeretete a mértéke. Ne örüljön a szülő annak, ha 6 éves gyermeke azt mondja, hogy nem szereti a mesét. E *túlérlettség* nem egészséges fejlődés, nem normális lelki állapot. Valami erőszakos hatalom rontott be a gyermek lelkébe, megzavarta tiszta gyermek-tavának nyugodt tükörét. Igyekezzen a szülő a baj eredő okát kikutatni s gyermekét kigyógyítva, visszavezetni ismét a mese kedves kertjébe. Az egészséges gyermek fejlődésének útja a mese-mezőkön át vezet csak.

Az a kérdés már most, hogy a 3-6 éves gyermek milyen mesét szeret, milyen mese jutott legmélyebbre érdeklődésébe, melyik mese foglalkoztatja legjobban, volt-e olyan mese, amelyiktől esetleg félt vagy nem tetszett neki.

*

A kis gyermek mese ismerete még korlátolt, mert csak azokat ismerheti, amelyeket úgy hall vagy óvodában vagy a családban, maga még nem olvashat mesét. Az így hallott mesék száma is elég tekintélyes lehet. Különösen az olyan gyermeknél, kinek otthon a szülők szeretnek mesélni. Természetes, hogy a hallott mesék között vannak nagyon és kevésbé szeretett mesék, melyek élénk emlékezetében élnek a gyermeknek s olyanok, melyek már feledésbe merültek. A gyermeklélekre ép az lesz jellemző, hogy melyek azok a

mesék, melyek legjobban élnek emlékezetében, melyekkel foglalkozik a legszívesebben. A bemondottak közül (a kérdés ez volt: melyik mesére emlékezel?), mintegy 43 ilyen mesét állíthattam össze.¹⁾ Ha ezen adatokat jobban szemügyre vesszük, azt találjuk, hogy az emlékezetben maradt mesék, e mesék tárgyát tekintve legnagyobb részben olyanok, melyek valami enni-
valóról szólnak vagy állatról. A gyermek nem mondja azt, hogy az enni-
valós mesét szereti, de amint a másik kérdés (melyik mesét szereted a legjobban s miért?) megokolásából kitűnik, pl. a karácsonyról s angyalok-
ról szóló meséket nem valami egyéb ok miatt szeretik, mint azért, mert akkor diót, fügét, cukrot, stb. enni-
valót kapnak, illetve azt hoz a karácsony, az angyal. Ezen mesefajok tehát az enni-
való miatt kerültek bele emlékezetébe. Az állatmesék egy részét szintén ez teszi emlékezetessé (pl. a cica tejfölt eszik), de nem-
csak ez, hanem az is jellemző, s az ösztönökből meg-
magyarázható érzés, mely az állat felé irányítja a gyer-
mek figyelmét. Az állat kedvelését, szeretetét ösz-
tönérzésnek mondhatjuk, hiszen az ősembert is ez ér-
dekelte legelső sorban épp azért, mert az állatnak nagy szerepe volt élete fenntartásában, szociális viszonyai-
ban. Épp olyan öröklött ösztön vagy másképp bioló-
giai érzés ez, mint az enni-
valókra irányuló. Az enni-
való, az élelem megszerzése, hogy az egyén, a faj fenn-
maradhasson, az emberi faj fejlődésének állandó cse-
lekedete volt és állandó cselekedete ma is. Ezen jel-
lemvonás megszerzése „igen alaposan történt a gene-
rációk eléggé hosszú sora alatt”.²⁾ Ez a jellemvonás

¹⁾ L. XII. táblázatot.

²⁾ Dantec: A biológiai filozófia elemei. 168. 1.

véglegesen megrögzítődött s a faji átöröklés útján generációról-generációra átment, mert átmehetett. Azért neveztem ezt ösztön, illetve ősbiológiai érzésnek. Ezzel tudom megmagyarázni a gyermek nagy szeretetét azon mesék iránt, melyekben ennivalóról vagy állatról van szó.

Az ősember ténykedésének s jellemvonásának legjellemzőbb sajátága tárul elénk ezen gyermekvallomásokból. Elénk tárul az ősember, kinek legfőbb törekvése fájának fenntartása volt és ebben merült ki minden kultúrigénye, A kis gyermeknek sincsenek kultúrigényei, ebben a korban nem szabad tehát féltételeznünk elsősorban valami esztetikai érdeklődést. Éli a maga öröklött ösztönvilágát s pusztán azon belső mozgató, irányító motívumok behatása alatt áll, melyek legfőbb életcéljának, a faj életben tartásának elérésére sarkalják: enni, hogy életben maradjon, hogy 'tovább fejlődhessen, erősödjék. Mindaz, ami érre a ténykedésre irányul, kellemes neki, mindazt, ami erről szól, kedves és szereti. Szereti tehát a mesét is, különösen azon meséket, melyek a fajfenntartás nagyszerű cselekvésére, az evésre emlékeztetik.

Nagyon sokáig e körül forog a gyermek egész belső élete és ez karakterizálja jellemét, egész erkölcsi világát és minden cselekedetét,¹⁾ Nincs abban csodálatos, hogy a 12 é. vidéki gyermek budapesti legszebb emlékei közé azt sorozza, hogy „jó borjúpapriikást evett”, azon se kell csodálkozni, hogy a 13 éves gyermek temetőben járva nem a mulandóságon elmélkedik, ha

¹⁾ V. ö. Nógrády László: Gyermekvallomások. Gyermek III. évf. 91. s k. lapok.

nem annak örül, hogy ott „körtefa volt, melyről jó körte evett”.

Az élet s mindig csak az, ami él. S míg egyrészt a mesének ebben van nagyszerű szerepe, másrészt ez a szerep ebben még nem merül ki teljesen, mert életre kelt a gyermeklélek termékeny talajában olyan erőket is, melyek benne szunnyadnak s kifejleszt olyanoakat, melyek benne nem voltak s a mese útján kerülnek bele s a mese hatása alatt élnek, fejlődnek.

A mese ilyen hatásának is nyomára lelünk adatainkban. E hatást már nem biológiai, hanem kultúrhatásnak kell nevezni. A mese nemcsak a fajfenntartásban, a kis gyermek fizikai fejlődésében nagy hatású, hanem társadalmi szempontból is: a mese a társadalom leendő emberének kifejlesztésében, kultúrájának s karakterének kialakulásában is fontos tényező. Ezen hatás nyomait megtaláljuk a gyermek olyanféle meseszeretet megokolásaiban, melyek érzelmi, erkölcsi s értelmi erejének ébredésére vetnek világot. A gyermek azt mondja: szereti a mesét elmondani, mert sajnálja, szereti, mert okos, mert tudja, de olyant is mond, mely erkölcsi életéből fakad. (L. E. grafikon.)

A gyermek meseszeretetét kutató másik kérdés (Melyik mesét szereted a legjobban s miért?) fentebbi véleményünket szintén megerősíti, mert ha átvizsgáljuk adatainkat (L, X., XI. tábla), azt találjuk, hogy legjobban szeretik az olyan meséket, melyekben állatokról s ennivalóról van szó«. A legkedvesebb meséket így foglalhatom össze:

3 éves fiúk: cica, *ennivaló*, szegény ember meséje;
 lányok: gólya, cica, *ennivaló*.

4 éves fiúk: *ennivaló*, virágmese, róka és gólya;
 lányok: *ennivaló*, gólya, cica.

5 éves fiúk: gólya, *ennivaló*; lányok: *ennivaló*,
 Piroska.

6 éves fiúk: *ennivaló*, gólya, kis malac, stb.; lá-
 nyok: kis malac, *ennivaló*, stb.

Ha pedig a meseszeretet megokoló adatait néz-
 zük, a mese előbb említett kettős szerepe, a biológiai
 és a kultúráló (fizikai és pszichikai), éles világitásba
 tárul ezen adatokból is elénk. A gyermekek itt is azzal
 okolják meseszeretetüket, mert *ennivaló* van benne
 (persze a gyermek ezt nem így mondja mindig, inkább
 csak az *ennivalót*, cukor, dió, füge, tej, stb. nevezi
^{me}é*) de ezenkívül azzal is, mert szép, kedvére való,
 érdekes, sőt olyanfélével is okolnak, melyből az er-
 kölcsei érzés fejledezése látható.²⁾

Az említett mesefajok mellett találkozunk már a
 tündérmesék szeretetével is, de csak kis mértékben.
 Az ösztön életét élő gyermek érdeklődését még nem
 tudják megnyerni, csak az olyan mesék, melyek ezen
 ösztönéletnek megfelelnek. Szövevényesebb mesecse-
 lekvényt meg sem ért a gyermek e korban még, tehát
 ha adunk is tündérmesét, ennek cselekvénye egyszerű
 legyen.

¹⁾ Pl. „A karácsonyt, mert az sok diót meg kalácsot hoz.”
 – „A karácsonyt, mert sok dióm lesz.” – „A cukrot meg a diót,
 mert jó.” – „A karácsonyt, mert az nagyon jó.” – „Azt a cicát,
 amelyik megette a tejfölt, mert az jó.” – „Amelyikben cukor
 van, mert az édes” stb.

²⁾ Pl. „A torkos cica kikapott, mert rossz volt.” – „Mert
 a kártékony egeret megfogta a cica.” – „A búbos tyúkot, mert
 nem engedte, hogy a sas megfogja a kis csirkéket.” – „Az árva
 Juliskát, mert olyan jó volt, hogy mindenki szerette.” – Stb.

A mese kultúráló, lelki fejlesztő szerepét is nagyon fontosnak kell tartanunk. A gyermek ezen fejlettségi fokán igazán a legideálisabb, a legtökéletesebb lelki nevelőeszköz a mese. A gyermek lelkéhez érdeklődésének és szeretetének eszközével férközhetünk. S adataink fontossága éppen abban van, hogy megismerjük azt, mi kell a gyermeknek, milyen meséket szeret a legjobban: állat- és ennivalóról szóló meséket. Tehát ilyen mesék legyenek foglalatjai, tárgyai annak, amivel hatni akarok a gyermekekre.

A gyermek a mese tárgyából egyes állatokat, dolgokat nevez meg és szereti sokszor oly kicsi dolgokért, miket a felnőtt alig venne észre. Ezen megjegyzésekből felemlíték néhányat: az angyalokon az aranyos szárny, a kis bárányon a csengő, a gólyán a nagy szárny, a piros orr tetszik s az, hogy kelepel. És így tovább. A tetszés ezen primitív megnyilatkozásai szintén az ősember első szépézésének maradványai. Az élet nemesebb, szellemibb részének megértése az ember, a lélek első töredezett hangja ez, melynek első kitérésait az ősember akkor hallatta, mikor isten-míthoszait történetébe kapcsolva, az értelem s érzelem nehéz küzdelmével formába, „irodalmi” alakba öltöztették az ősembertársadalom előkelőségei. Igen hasonlatos ez azon örömhöz, melynek első forrásait a francia vezérevölgyi s a spanyolországi altamirai barlangok falán fedezte fel a kultúrált-ember.¹⁾ S ebből a kezdetleges, kicsi csírákból fog kifejlődni a szép teljes és tökéletes

¹⁾ L. az ősember művészetéről szóló munkákat: Piette; L'art pendant l'âge du Renne és M. Verworn: Zur Psych. d. prim. Kunst és Anfänge d. Kunst.

megértése, élvezése, annak a szellemibb valaminek az óhajta, ami annyira jellemző az emberre. Ennek az esztetikai érzésnek fejlődését tanulmányozhatjuk épp adataink alapján fel egész a 19 éves korig: női, izmosodik, tökéletesedik. Ezen tökéletesedésében nagy szerep jut a mesének s a mese különféle fajainak.

A biológiai érzés mindinkább tisztán szépérvessé válik, mély nem az enivalóban keresi a gyönyörűséget, hanem a képzelet ragyogó, kedves játékában, a történet érdekességében, a mese szereplő egyéneinek jellemében, szóval a szellem alkotásában. A kis evő állat emberré válik, magasztos hivatásának elérésére magasztos eszközöket használ.

Még valamit kell felemlítenem. A gyermek gyakran okol így, szereti a báránka mesét, mert ugrál, – a lepkét, mert szereti megfogni, – a báránkát, „mert szaladt, szaladt és szaladni jó”, – a békát, mert ugrált, stb., stb. – A gyermek a játék motívumát látja a mesében s a játék tárgyát átéli vagy meg is cselekszi. A mese ezen hatása is fontos, még pedig nemcsak biológiai, hanem lelki fejlődése szempontjából is. Erre érdekes világot vetnek azon adatai, melyekkel a gyermek erre a kérdésre felel, hogy *melyik mesét nem szereti*. Különösen a megokolások érdekesek. (Az erre vonatkozó adatokat l. a VIII. és IX. tábl.)

Eszerint legkevésbé szeretik a gyerekek a következő meséket:

3 éves fiúk: róka, farkas, cica; lányok: róka, farkas, cica.

4 éves fiúk: cica, béka; lányok: farkas, ijesztő mese.

5 éves fiúk: farkas; lányok: cica, ijesztő mese, farkas, gólya.

6 éves fiúk: búbos tyúk, kutya, macska; lányok: róka, cica, ijesztő mese.

Feltűnő, hogy a kedves cica és a búbos tyúk is a nem szeretett mesék közt van. Ez azonban az előbbiekkal nem ellenmondás, mert tudni kell, hogy kétféle cica szerepel: a cirmos és a torkos cica. A cirmos cicát is azért nem szereti a kicsinyek közt több, mert a kis egér farkincáját leharapta, de még többen hibáztatják a torkos cicát, hogy megette a tejfölt, holott azt tennie nem lett volna szabad. Így kerül a cica a nem szeretett mesék közé is. A búbos tyúk pedig azért, mert „kikaparta a virágos kertet”. Nyilvánvaló, hogy a gyermek ítéletét a meséből levonható tanulság befolyásolta, illetve a mesélő által levont tanulság szuggesztíója alá kerülve mondják a kicsik, hogy a jelzett meséket nem szeretik. Ez is elég bizonyíték a mesék hatására és arra, hogy mily nagy szerep jut a meséknek a gyermek erkölcsi felfogása kialakulásában.

A gyermekek megokoló adatai közt az is ott van: fél (ide soroltam a következő megokolásokat: nagy foga van, agyonütné őt is, megette a gólya a békát, bántotta a farkas a bárányt, leharapta a cica az egér farkát, stb.), bánt, csúnya volt, valami erkölcsi ok (ezen elnevezés alá foglaltam az ilyen megokolásokat: rossz volt, a tejfölt megenni nem szabad, kikaparta a virágokat, stb.) s kevesen azzal is okolnak: szomorú volt benne, sajnálta.

Amint látjuk a mese nem szeretés legfőbb motívuma az, hogy a gyermek valami olyant talált a mesében, ami félelmes érzést keltett, benne, A félt, bánt,

csúnya volt, de még a „szomorú volt” is erre az egyetlen érzésére vezethető vissza– S ezt az érzést olyan kicsiségek is felkeltik, melyek laikus szemmel nézve, a felnőtt előtt érthetetlenek, de a gyermeklélek ismerője előtt nem azok. A gyermek más szemmel nézi a mesét, mint a felnőttek. Neki a mese jobban valóság, – de sokszor maga a teljes valóság – mint nekünk egy-egy olvasott vagy színpadon előadott regény, illetve színdarab. Magunkról tudjuk, hogy mi felnőttek, gyakorlott olvasók, színházjárók, bár tudjuk, hogy mindaz csak a képzelet alkotása, amit látunk vagy olvasunk, mégis gyakran mily erős megindultság forgatagába kerülünk. Az érzelmi ellágyulás érzelme fog el és sokszor napokig nem tudunk szabadulni tőle.

Nézzük már most a kis 3-6 esztendős gyermeket, aki könyveket nem olvasott, irodalomhoz nem ért, képzeletalkotásról nem tud, esztetikai képzettsége nincs, ki előtt az élet szűk horizontra szorul, aki még teljes odaadással hisz, s aki éppen kevés tapasztalata, kicsi értelmi ereje és a fejlődés örökös izgalmi által úgyszólván feszültségben lévő idegei miatt könnyen szuggesztív, – milyen egészen másként hathat rá mindaz, amit a mese feltár, öneki mindegy akár az oroszlán, akár a farkas, akár a cica, egyik se azért félelmes vagy félelmeesebb, mert az egyik oroszlán, a másik csak macska és nem azért, mert bárányt evett meg a farkas, de a cica csak a kis egér farkát harapta le. A fő az előtte, hogy valami olyan történt, ami szenvedéssel, fájdalommal járt. őt, a gyermeket se érték még nagy szenvedések, elbotlott, megszurta a kezecskéjét, az élet nehéz lelki szenvedései keményvé még nem tették, tapasztalata, összehasonlító ítélete nincs, amellyel a

kisebb és nagyobb veszedelmet, fájdalmat, vagy szenvedést mérlegelni tudná, elég az, hogy fájdalom, szenvedés volt a cselekvényaktusban, még pedig olyan, amiről már ő is tudja tapasztalatból, hogy az rossz, kellemetlen, veszedelmes, fájdalmas.

Az életösztön dolgozik benne s nem a tapasztalat. Az ösztön nem tapasztalat, az ösztön nem mérlegel, nem logizál, az ösztön az egyén életének nagyszerűen önző öre, finom megérező, vakon látó, cselekvő, viszsztatartó, előresarkaló belső érzék.

A kis gyermekben mindenható az ösztön ereje s ez a mindenható, finom sejdítésekkel s belső intelmekkel dolgozó erő azt sugallja csak, hogy ez vagy az az élet nyugodt folyására zavaró, fájdalmas, veszedelmes jelenség.

Ez az oka annak, hogy a gyermekekre a legkisebb is oly zavaró, oly félelemkeltőén hat. És éppen ezért a szertelen borzalmakkal tele tündér- s boszorkánymesék nem valók a 3-6 éves értelmi fokon álló gyermeknek; nem valók semmiféle fajta félelmes elemet tartalmazó mesék sem. Nagyon vigyázva bánjunk minden mesével s ha mégis teszünk bele valami olyan elemet, ami kellemetlen, ne legyen az zord, enyhítse a tréfa.

Gondoljuk meg, hogy a gyermek nyugodt fejlődésének feltétele a jóleső öröm: virágos réten, játszó, mosolygó napsugaras mezőkön, a kedves madarak énekétől hangos berkek zöldje közt vezet el ez az út s nem titkos mély szakadékok, égbeverődő sziklacsúcsok, zuhogó, örvénylő hegyi patakok s vérengző állatokkal tele erdőrengetegek közt.¹⁾

Gondoljuk meg, hogy a gyermek nagyon szenved

¹⁾ V. ö. Mèline: Vissza a faluba.

minden olyan hatásra, ami őt a veszély érzetével érinti. Szened s a szenvedés megakasztja a fejlesztésen munkálkodó belső életerők munkáját. A mese erősítő, életadó forrás, de fejlődés-, életerőrontó is lehet, ha öröm helyett, ami biológiai szüksége minden élőnek, félelmet kelt.

A mesélőnek ismernie kell a mesék ilyenét rossz hatását, ép azért ne engedjük, hogy avatatlan egyének meséljenek a gyermeknek.

A kis gyermek mesétől való félelmét kutatta az a kérdésünk, hogy *milyen mesétől s miért fél?* (L. az V., VI., VII. táblázatot.)

A 3-6 éves gyermek fél a gólyától, mert „hosszú lába van, meg nagy orra”, – „mert csíp”, – „mert elhozta a Gyurkát”, – „meg azt mondta, hogy elviszi a babát”, stb., félnek a cicától, „mert megverik”, – „mert megkarmol”, – „mert megfogja és megeszi, mint az egérkét”, – félnek a mumustól, „mert fáj ám az, ha megvernek”, – „mert bánt”, – „mert olyan fekete”, – „mert csúnya”, – „mert elvisz”, – „mert nagy szája van”, – „mert fölfal”. – A gyermek ezen megokolásaiban sok keserű lelki rázkódás és fájdalom van kifejezve. A farkas és a bárány meséjét valósággal hírhedt mesének kell tartanunk. A jó Aesopus nem gondolta, hogy ez a jámbor mese, melyben azt példázta, hogy a hatalmasok hogyan bánnak el a gyöngékkal, valamikor kis gyermekek félelme lesz. Igaz, hogy Aesopus nem gyermekek számára írta meséjét s hogy az óvodába került, arról nem tehet.

Miért került az óvodába? Van benne valóban egy kis történet s a bárány sorsa igazán megható. Az ártatlan tehetetlenség tragikuma sújtja, szenved, bár bü-

nős nem volt, elpusztul, csak azért, mert az erősebb farkas el bír vele bánni. Valószínű, hogy ez tette óvodai mesévé. Kérdés, hogy alkalmas-e erre.

A gyermekek adatai megadják a feleletet: nem, A farkas könyörtelen kegyetlensége félelmes a gyermek előtt, félelmet szül benne, s ösztöne megsúgja, hogy az életet azok veszélyeztetik, akik könyörtelenek, kegyetlenek, A farkas minden kiválóság, minden enyhítő körülmény nélküli bestia. Nem szép, hatalmas, igazságos, mint az oroszlán, az állatok királya, nem komikus bölcs, mint a medve, nem eszes, mint a róka, a farkas egész egyszerűen útonálló gyilkos, ki azokat Öli meg csak, akikkel biztosan el tud bánni. Ezekkel szemben vérengző, kegyetlen, a hatalmasabbak előtt gyáva, A farkas a legnagyobb mértékben utálatos és félelmes. Mi szükség arra, hogy ezt a bestiát a gyermek elé vigyük. De nemcsak a farkast ne szerepeltessük, hanem általában a félelmes elemet ne, mert ez káros, A gyermekbe beidegződik a félelem s nemcsak fizikumát rontja, hanem karakterfejlődését is károsan befolyásolhatja, A gyermek idegessé válhat, álmát megzavarja, képzelődővé lehet, s ez különböző lelki betegségek alapját vetheti meg. Karakterének különböző rossz vonásait is kifejlesztheti: a gyávaságot, ingadozást, kegyetlenséget, szívtelenségét. Gondoljuk meg, hogy a mese nemcsak pillanatnyi hatást tesz a gyermekre, hanem állandó sajátságokat fejleszt ki benne. A mese egy egész világ a gyermekre, melynek tényeit utánozza is. Vigyázzunk tehát nagyon, nehogy káros hatásokat váltunk ki a mesével,

Ügyelni kell a mesemondónak arra is, nehogy az

elmondás színezésével tegye izgató, félelmes hatásúvá a mesét.

Az adatok feltűntetik, hogy mennyien félnek a mesétől a kis gyermekek közül. Bizony elegendő! Egyáltalában nem vigasztaló s rámutat arra, hogy a mesék anyaga a kis gyermek szempontjából kellőképp megrostálva nincs. Kívánatos lenne a nagyobb gond és óvatosság.

Összefoglalhatom a félelem motívumait is. Az adatokból látom, hogy ezen motívumok mind biológiai félelem jellegűek: bánt, fél, csúnya. A kis gyermek ritkán mondja azt pusztán, hogy bánt vagy fél (de a „csúnyát” mondja), leggyakrabban megnevezi, kifejezi szóval azt a cselekvényaktust, amitől, aminek bekövetkezésétől fél, vagy amiben a bántás tényét látja így azt mondja: döf, harap, karmol, stb. S ez természetes is, mert a gyermek elvonásokat nem csinálhat még, nem elvontan, hanem konkrétumokban fejezi ki gondolatait; nem elemző (elméik, típus), hanem mintegy szóval leírja (leíró típus) a tényeket, a tények aktusait.

Megokolásaiból tűnik ki, hogy mi minden kelthet félelmet a kis gyermekben, aszerint, hogy a gyermek idegrendszere, értelmi fejlődése, tapasztalata és nevelése milyen.

Fél a búbos tyúktól egy öt éves kis lány, mert „ráugrik s megcsípi”, – a lepkétől egy 5 éves fiú, „mert sok lába van” (az adatgyűjtő azt a megjegyzést írta hozzá: „úgy összeborzad még a gondolatra is”), – egy 3 éves fiúcska ezt mondja: „félek a báránykától, mert megdöf”, – egy másik öt éves fiú mondja: „fél a boszorkánytól, mert mindenkit elvarázsol”, – egy hat éves lány „fél a hétfejű sárkánytól, mert mindenkit

megesz”, – egy 4 éves leányka „fél a sastól, mert nagy a szája”, – a másik 4 éves lányka meg azt mondja, „fél a kis angyaloktól, mert elvitték testvérkéjét az égbe”, – a másik ugyanilyenkorú azért fél az angyaloktól „mert szárnyuk van”, stb.

Kicsiségek, apróságok, melyek azonban mégis jelentős dolgok a gyermek lelki világát tekintve. Ez is arra int, hogy nagyon rostáljuk, nagyon válogassuk meg minden szavunkat.

Persze a kisgyermekseregnek vannak félelemnélküli tagjai is. Ezek beszélnek ám bátran. Az egyik hat éves lány ezt mondja: „Nem félek én semmitől, még az ördögtől sem, pedig nálunk van ördög a szekrényben, A mamuska tartja ott a testvéremnek, ha rossz.” - Egy 6 éves budapesti fiú, hamisítatlan budapesti nyelvjárással így felel a kérdésre: „Szépen félek! Nagy vagyok”. – Egy 5 éves fiú azt mondja: „nem félek, mert nem jöhetnek ide.” – Egy 3 éves lányka azt feleli: „nem félek, mert a papa azt mondta, csak mese”.

Egy pillanatra meg kell államink a 3 éves kis lány mondásánál.

Ezt a kis lányt a papája felvilágosította, hogy a mesétől nem kell félni, mert csak mese. Kérdés, felvilágosítsuk-e a gyermeket a meséről, hogy csak mese, nem igaz, tehát hinni nem kell.

En azt hiszem, nem kell felvilágosítanunk, mert a mesével nevelő és gyönyörködtető célunk van. Ezt a célt pedig csak akkor érjük el, ha a mese szuggesztív hatása teljes, vagy mondjuk így, minél teljesebb. Kis gyermekekről van szó, nem felnőttekről, kik esztetikai szépségek elemzésére, meglátására képesek, kik a képzelet alkotó tevékenységében, az író művészi me-

seszövéseben, a fantázia szárnyaló színes játékában, a jellemelek rajzában, a koncepció, az eszme szépségében, nagyszerűségében, a nyelvben gyönyörködni tudnak. A gyermek minderre nem képes, őt a mese aktusai rakadják magukkal, mintha valóság lenne. Nem elemez, nem gondol arra elragadtatásában, hogy igaz vagy nem igaz az, amit hall, s amit elképzelő képessége látat vele a mese hatására. Ha már most mi ezt a zavar-talan élvezetet megrontjuk ezzel a kijelentéssel: ne higyjétek, ez csak mese, ez nem igaz, akkor a gyermek odaadását, figyelmét csökkentjük s a mese szuggeráló hatását semmisítjük meg, s ezzel megsemmisíthetjük azt a célt is, amit kitűztünk; a gyermek nem hiszi a mese tényeit s elmarad e tények beidegzése, vagy elmosódott és könnyen elmosódó nyomokat hagy csak.

Nem vagyok barátja annak a nagyon mohón felvilágosító nevelésnek, amely még a mesében való hitet is meg akarja ingatni a gyermekben. A mese művészi alkotás (legalább is annak kellene mindig lenni), éppúgy, mint a regény vagy a dráma, de hallgató, illetve olvasóközönsége más a mesének s más a regénynek és drámának. Az egyiké a gyermektársadalom, a másiké már felnőttek; az egyik tapasztalat nélkül szűkölködő, a másik már tapasztalatokkal megrakott. A szerzett tapasztalatok valamelyes módon útbaigazítók az egyik-nél a véleménymegalkotásban, a másikinál ilyen útbaigazító nincs s épp azért ez a vélemény nagyon ingatag. Ha már mi azt mondjuk: a mese nem igaz, ezzel kihívjuk a gyermek véleményét, kritikáját. Igen könnyen azt kérdezheti a gyermek, miért beszéltek nem igazat, hiszen hazudni nem szabad. Mi lesz erre a felelet? Hogy értetem meg a gyerekekkel, hogy csak azért

mesélek, hogy gyönyörködjék, mikor még a gyönyörködés forrásait fel nem fakasztottam lelkében a mese útján?

Igazán nem látom szükségét annak, hogy a mese igazságából kiábrándítsuk a gyermeket. Ne a kiábrándításra törekedjünk, hanem mondjunk olyan meséket, melyekben félelmes, borzalmas elem nincs s akkor nem kell mondanunk: ne félj, mert nem, igaz, „csak” mese.

Még egy kérdés adatairól kell szólnom, hogy milyen hatással van a mese a gyermek aktivitására. (L. a III., IV. tábl.)

A mese biológiai szerepéről már szóltam: a mese által felkeltett öröm jótékonyan hat a gyermek emésztésére, egész szervezetének fejlődésére. Ezt a munkáját a mesének nem látjuk, mert rejtve végzi, hogy úgy mondjam az idegélet csodálatos útjain. Látható hatása is van azonban a mesének s ezek közé kell soroznunk a játékra indító hatását.

A gyerekektől nyert adatokból az tűnik ki, hogy a gyermekek jórésze nem játszotta el a mesét.

Igazán azt szerettem volna, ha a gyermekek valamennyien azt felelik, hogy a mesét eljátszották. Nagyon fontosnak tartom azt, hogy a gyermek a mese cselekvényét szokja meg el is játszani. Persze én nem olyan színészkedést értek, amilyent egyik-másik óvodában rendeznek óvodai ünnepélyek alkalmával; de nem is azt gondolom, hogy egy-két gyerekkel az óvoda betanítasson valami szerepet. Én csak azt óhajtanám, hogy a gyermeknek többet ne adjon az óvoda, mint impulzust: néha-néha játsszon el egy-egy mesét a gyermekkel az óvónő, indítsa meg a mese eljátszását, aztán hagyja cselekedni a gyermeket és figyelje meg.

A meseeljátszás alkalmával rendkívül színesen fog kibontakozni a gyermek egyénisége. Kicsi lelkének rejtett mélyeiből előtörnek a lappangó éjé- s karakterenergiák. Ezen játékok, különösen ha az óvónő tervszerű mesét ad, olyan cselekvényaktusú mesét, melynek fordulatai alkalmasak arra, hogy napvilágra hozza a gyermek karaktervonásait, pompás forrásai lesznek a gyermek kitanulmányozásának s bőséges alkalmat adnak arra is, hogy a mese erkölcsi tanulságait maradandóbb hatásúvá tegye a gyermekek lelkében.

Az adatokból azt látom, hogy a gyermek az állatmeséket szereti eljátszani. Érdekes, hogy sokan eljátszák a farkas és bárány meséjét, de egyik-másik odateszi: „de a farkas engem nem bántott”, vagy ezt „de én nem haraptam meg a kis öcsémet”. Szeretik a cica meg az egérke meséjét is, Egyik azt mondja: „én voltam az egér, a húgom a cica, és én ettem cukrot, de a cica nem bírt megfogni”. Egy 3 éves fiú ezt mondja a kérdésre: „igen (t. i. eljátszotta) a diót, de meg is ettem.”

Tündérmeséket is játszanak, különösen a leányok szeretik a Piroska meséjét. Általában azon mesék indítják játékra a kis gyermeket, amelyekben a cselekvényaktusok könnyen formálhatók játékká, A főindító a mozgás, az eleven cselekvés és a játéknál a gyermek előtt is az a legkedvesebb, hogy mozoghat és persze kedves az is, hogy a játékkal kapcsolatban a másik biológiai vágyának is eleget tehet, az az ehét.

Adjunk a gyermeknek sok olyan mesét, mely alkalmas arra, hogy eljátszsa. A mese eljátszása nemcsak a gyermek fizikumfejlődésére lesz jó hatással, hanem lelkére is. A mese átélése, mintegy elisméltése a

játszó tevékenységgel, már értelmi művelet is. A meseanyag részeit újra s újra előhívja a gyermek, egy-egy aktushoz a tartalmat maga fűzi hozzá, az elveszett emlékeket kiegészíti, szóval gondolkozó, mérlegelő, ítélő s emlékező, de képzelőtevékenységét is munkában tartja. Nagyon fontos a mese eljátszása azért is, hogy a gyermek hozzászokjék a gondolatot cselekvéssé alakítani, mintegy belső lelki tartalmát a külvilágba helyezni. Az aktív ember egyéniségkialakítására a meseeljátszás kiváló eszköz kezünkben.

Ide kapcsolhatom azon kérdés adatait is, mely így szólt: melyik mesét szeretik elmondani s miért (L. I-II, tábl.). Ezen adatok érdekesen támogatják azt, amit már a meseszeretetre vonatkozólag fentebb elmondtam, ugyanis a legjobban szeretik elmondani az állatmeséket s azt, amelyekben ennivalóról van szó. Az állatok közül a bárány-, a gólya- és a cicamese szólítja legjobban tevékenységre a gyermeket, ezek aktusai kapcsolódnak legjobban emlékezetébe s ezeket szeretik legjobban is elmondani. Azonban a legszívesebben az olyan meséket mondják el, melyekben ennivalóról van szó.

A megokoló motívumok érdekes világot vetnek a gyermek lelkére.

Vezérlő motívum a 3 éves gyermeknél az: mert ennivaló van a mesében (fiúk 50%, lányok 30%). Egész bátran idevehetjük a *szereti*, a *neki tetsző* megokolásokat is, sőt a *szép* motívumban is sok szerepe lehet az ennivalónak. De még a motívumok ilyen csoportosítása nélkül is nagy rész esik a vallomásokban az egyenest ily módon megnevezett ennivalóra: szereti „a karácsonymesét, mert abban sok dió van s ennivaló” –

„amelyikben az egérke cukrot eszik, mert az jó”, – „a kis angyalokat, mert a karácsony jó”, – „a torkos cicát, mert az sok tejfölt evett”, – mert „szeretem a cicát is meg a tejfölt is”, – „a karácsonyt, mert akkor sok kalácsot eszünk, stb.

Érdekes, hogy 4 éves kortól már az erkölcsi ok is szerepel. A gyermek azt mondja, szereti elmondani a mesét, „mert a farkas erős volt”, – „azt a kis lányt, akinek mamája nem volt, mert nagyon sajnálom szegényt” (5 éves), – „az árva Juliskát, mert az jó kis lány volt”, – „az egérkét, mert okos volt” stb.

A gyermek tetszésének felkeltésére nagy hatással vannak az állatok cselekedetei; szereti a kismalac-mesét, mert „olyan szépen sivalkodik”, – „a báránykát, mert olyan szépen mondja: be-e”, – „a búbos tyúkot, mert az mondja: kot, kot, – kotkodács”, – a lepkéket, mert szépek” (3 éves), – „a kis pipikéket, mert olyan szépen csipognak: csip-csip”, stb. Sok apróság, sok semmiség, mondhatják egyesek és mégis mily életbevágóan fontosak mindezek a kis gyermek szempontjából. A gyermek adatai arra figyelmeztetnek, hogy e semmiségek értékét belássuk. Hinnünk kell!

Hinnünk kell abban, hogy a mesének a gyermek életében fontos szerep jut. Másképp a gyermek egyetemes meseszeretete meg sem érthető, meg sem magyarázható, mert a gyermeket nem társadalmi szokások, nem a divat befolyásolja abban, hogy ezt vagy azt szeresse: a gyermek megnyilvánulásai mélyebb forrásból származnak. Valamint a játék, úgy a mese szeretete sem tudatos a gyermeknél, hanem ösztönszerű s *mint a játék, a mese szeretete is biológiai jelenség a gyermek életében.*

Egymástól e kettő el nem választható, egymást kiegészítik: a játék a kezdet, a mese a folytatás a gyermek fejlődésében; mindkettő az ösztönerők megnyilatkozása és mindkettő a gyermek fejlődésének elősegítő] e, igaz örömeinek forrása, A játék s a mese útján ismerhetjük meg a gyermek fejlődésének fokozatait,

3. *A mese hatása a fejlettebb gyermekekre.*

Lépünk be a fejlettebb gyermek mese-kertjébe. Már itt olyan gyermekekkel is fogunk találkozni, akik a férfiváérés határán állanak s inkább felnőttek már, mint gyermekek. Az élet látóköre szélesbült e gyermekek előtt, olyik már érett ésszel nézi a világot, olyik előtt már az élet misztikumait elfödő függöny szétnyílt s tudják, mit játszanak az élet színpadán az életnek sokszor oly szomorú komédiásai, az emberek. De vannak még köztük fejletlenebb korúak s tapasztalatúak is. Ez a gyermekesereg nagyon vegyes, 7-19 év közt mozog koruk, E korhatáron át haladtában érik férfivá a gyermek. Mily érdekes út ez. Vájjon miként viselkedik ez a gyermekesereg a mesével szemben? Hogy sokat megtudjunk, sok kérdést kellett intéznünk a gyermekhez. Az a célunk, hogy e feleletek világosan álljanak olvasóink előtt. Nem akarjuk mesterségesen összekuszálni a dolgot. Szeretnők, ha helyettünk az adatok beszélnének, mert úgy véljük, ezek bizonyító ereje a legnyomósabb, – erősebb minden elméletnél, Kérdésről-kérdésre haladunk tehát.

Az első kérdés: szereti-e a mesét? (L. XIII. a, b, c tábl.)

Hogy a gyermek szereti a mesét, a tapasztalat is eléggé bizonyítja. Az adatok tömegével nem is ezt

akarjuk igazolni, inkább azt szeretnők megtudni, hogy meddig terjed a meseszeretet, a mese-szuggesztió há-tára.

Az adatok arról tanúskodnak, hogy a gyermekek jórésze a mesét még 18-19 éves korában is szereti (fiúk 40%, leányok 92%). A mese szeretetében mégis különbség van a fiú- és leány-gyermekek között. A mese kedvelése a fiúknál a 14 éves korhatártól feljebb fokozatosan gyöngül, míg a leányoknál ez nem mondható, hiszen a mese híveinek száma a 18 éves korhatáron annyi, mint 11-12 éves korukban.

A mese kitartó szeretete egészen *rácáfol azokra, akik azt vélik, hogy a gyermek, mihelyt megtudja azt, hogy nem igaz, elveti a mesét és többé ép ezen családása miatt nemcsak nem olvas mesét, de meg is utálja.* Lehetetlenség ugyanis feltételezni azt, hogy a 15-18 éves gyermekifjú készpénznek veszi mindazt, ami a mesében van, hiszen már a 3-5 éves óvodás gyermekek egy része se hisz a mesének igazságában; öt éven felül pedig így felelnek arra a kérdésre, hogy fél-e a mesétől: „mért félnék, hiszen az csak mese”.

És ha még hisz is, egyszer mindenesetre kiábrándul. Ez a kiábrándulás semmiféle kárral nem jár a gyermekre. És ha valaki az ellenkezőt hiszi, én nem tudom miért! A mesét az igazságában hívő gyermek nem azért szerette, nem az volt a fő, hogy való-e az, amit hallott, nem az volt a fő, hogy a kása hegyen valóban átetete-e magát a mese hőse, sem az, hogy valóban hétfejű sárkányok laktak-e a barlangokban, a valóságot a gyermek nem kereste, mert a valótlan-ságról sem volt fogalma. A gyermek úgy vette a dolgot, amint eléje került s a fő az volt, hogy aktusokat látott

s cselekvényimpulzusok érték, melyek lelkét is cselekvésre ösztönözték.

Fontosnak tartom, hogy a gyermek az önmaga fokozatos tapasztalatával jusson arra a véleményre, hogy a mese nem igaz, hogy a mese csak a képzelet játéka; hogy ne egyszerre érje a mástól jövő kiábrándítás, hanem, hogy értelmi fejlődésének legyen ez mintegy eredménye. Ha így jut rá értelmi erősödésének segítségével, akkor a mesehívés naiv öröme fokozatosan a mese eszthetikai élvezetévé válik. A gyermek előtt nem lesz a mese kritika tárgya, nem válik előtte lenézetté, ellenszenvenné s nem fordul olyan olvasmányok felé, melyek még nem neki valók. Mert egész lelki konstitúciónk arra vall, hogy romantika nélkül nem lehet meg, a gyermek is vágyik utána s ha ezen vágya kielégülést nem nyer a mesékben, majd talál más, nem tiszta forrást. A mese hitelének megmaradása szükséges, nem kell erőszakolnunk, de mesterségesen se szabad megsemmisítenünk.

Adatainkból kiviláglik, hogy a mese miként veszti el hitelét. (L. XIII. c. tábl.)

A fiúk között a 8 éves korhatáron (a gyermek fejlődésében ezen idő a reális szemlélődés nyugvó pontja) kezd mutatkozni először tömegesebben az, hogy nem szeretik a mesét, a lányoknál csak 10 éves korban. Ez azonban csak szórványos jelenség, nagyobb arányokat a fiúknál 12 éves, a leányoknál pedig a 13 éves korban ölt. *Ez lesz tehát a mese zavartalan élvezésének korhatára.* Ezen véleményemet megerősítik az adatok más oldalról is. Ugyanis a gyermekek erre a kérdésre, hogy mióta nem szeretik a mesét, legnagyobbbrészt a 10-13 évet évet jelölték meg. (L. A grafikont.)

A mese biológiai szerepe véget ér, a fejlődő lélek, melyet eddig a mese játékos világa nevelt, az érdeklődés más-más útjai felé fordul. Tapasztalata, melyet eddig a mese is kielégített, már bepillantott az életbe.

Így mondják: „a mese olyant mond, ami meg nem történt” (11 éves); „benne lehetetlen dolgokat, nem létező személyeket találtam” (14 éves); „iskolásgyermeknek nem való” (14 éves); „már tudtam, hogy nem igaz” (14 éves); „már sokat olvastam két év óta s a mesét meguntam” (14 éves); „amióta beláttam, hogy a mese csak szórakoztatásra, a gyermekek tanítására, vagy azok befolyásolására szolgál” (15 éves); „amióta egy rémmesével rám ijesztettek” (18 é.); „a mese nem elégíti ki 2-3 év óta szellemi kíváncsaimat” (18 é.). A naiv köd a meséről oszladozik s mind teljesebben látja a gyermek a körülötte folyó világ tarka változatát, ízlésében is változások történnek, a mese által okozott biológiai öröm, az ösztönszerű gyönyörködés mind öntudatosabbá, esztetikaiabbá válik. Ezt mutatják a megokolások is, amiért a mesét szeretik. Ezek már így szólnak: szép, tetszik, mulattató, érdekes, képzeletére hatott, tragikus (L. B grafikon.).

Már a gyermek a mese igazságai helyett az élet igazságait keresi. Azt mondja, nem szereti már a mesét, mert gyerekes s már komolyabb olvasmányokat szeret, regényt olvas. Az bizonyos, hogy a 12-13 éves gyermekek már sokfélét olvasnak és sokfélét is kell olvasniuk, mert hiszen az olvasmányoknak kell táplálni azt a sokféle érdeklődést, melyet az iskolai tanítás ébreszt bennök. És ha mégis oly sokan szeretik még a mesét, ez nem azt jelenti, hogy csak ezt szeretik, magyarázata inkább az lehet ennek, hogy az, ami a mese-

ben igazi költészet, varázsát nem vesztette el. És nem is vesztheti el soha. Tegyük próbát önmagunkon, olvassunk mesét mi felnőttek s csodálkozva vesszük észre, hogy a mese ragyogó poézisének szépségeit, humorát, naivságát s azt az erős és mindig következetes mély erkölcsi igazságot, mely az igazi meséket karakterizálja, most is élvezni s méltányolni tudjuk, A mesék üde poézise jól esik; a raffinait, komolykodó, az élet csupaszságait előtárho olvasmányok után meg valóssággal üdítően hat reánk.

Az adatgyűjtésben nagyon fontos s érdekes kérdés volt az, hogy melyik mesét szereti a gyermek legjobban s miért?

A mese-kérdés egyik ütköző pontja ez!

A fiúk s leányok meseadatai érdekes összehasonlításra adnak alkalmat. (L, XV., XVI., XVII, tábl.)

Legkedvesebb mesék a következők:

6 éves korban a fiúknál: rabló mesék, Piroska és a farkas; a leányoknál: Hófehérke, Piroska és a farkas.

7 éves korban a fiúknál: tündér, rabló, történeti tárgyú mesék és Hamupipőke; a leányoknál: tündér, Hamupipőke, Hófehérke meséje s Robinson.

8 éves korban a fiúknál: Hamupipőke, Hüvelyk Matyi s Robinson; a leányoknál: tündér mese, Hamupipőke, Hófehérke s Robinson.

9 éves korban a fiúknál: tündér, állat, történeti mesék, Hamupipőke s Verne; a leányoknál: tündér, Hamupipőke, Hófehérke s János vitéz.

10 éves korban a fiúknál: tündér, állat, történeti, Mackó utazása s Robinson; a leányoknál: tündér, állat, történeti. Hófehérke,

11 éves korban a fiúknál: tündér s állatmesék; a leányoknál: tündér, Hamupipóke s Hófehérke.

12 éves korban a fiúknál: tündér, állat, Dörmögő Dömötör; a leányoknál: tündér, Hamupipóke, Hófehérke.

13 éves korban a fiúknál: tündér, történeti, állat; a leányoknál: tündér, boszorkány, tanulságos, Hófehérke.

14 éves korban a fiúknál: állat, történeti, kalandos; a leányoknál: tündér, tréfás, Hófehérke.

15 éves korban a fiúknál: tündér, történeti, kalandos, tanulságos; a leányoknál: tündér, tanulságos, Grimm mesék.

16 éves korban a fiúknál: tündér, történeti, kalandos, tanulságos, állat; a leányoknál: tündér, állat.

17 éves korban a fiúknál: tündér, népmese, állat, történeti, tanulságos; a leányoknál: tündér, népmese, rablómese, állat, kalandos és bibliai mese.

18 éves korban a fiúknál: tündér, állat, történeti; a leányoknál: tündér, állat, kalandos.

19 éves korban a fiúknál: a nép- és tanulságos mese; a leányoknál: adat nem volt.

Ezen adatok szerint a tündérmese szeretetében fiúk s lányok minden korhatáron egyformán megegyeznek. 9 éves korig egyformán kedvelik a Hamupipóke meséjét, 10 éves korban az állat és történeti tárgyú mesét s míg a lányok Hófehérkét, addig a fiúk Mackó úr utazását és Robinsont, 11 éves korban a fiúk az állatmeséket, a lányok Hamupipókéét s Hófehérkét; 12 éves korban a fiúk az állatmeséket s Dörmögő Dömötört, a lányok Hófehérkét és Hamupipókéét, 13 éves korban csak a tündérmese szeretetében egyeznek,

14 éves korban a fiúknál legkedveltebb az állatmese, a leányoknál a tündér, 15 éves korban egyformán kedvelik a tanulságos mesét, 16 éves korban az állatmesét egyformán szeretik, 17 éves korban a nép- és állatmesében egyeznek.

Ha már most ezek alapján a fő mesetípusokat megállapítjuk, a következő eredményt kapjuk:

A fiúknál fő mesetípusok: Piroska és a farkas (6 év), a tündérmese (7, 11, 12, 13, 18 éves korban), Hamupipőke (8 év), állatmese (10, 14, 17 év) s a népmese (19 év). A leányoknál fő mesetípusok: Hófehérke (6, 8, 9, 10, 14 év), Hamupipőke (11 év), tündérmese (7, 12, 13, 15, 16, 17, 18 év). Végeredményképen pedig azt mondhatjuk, hogy mindkét nembeli gyermeknek legkedvesebb meséje a tündérmese. Hogy miért szeretik? A romantikájáért, A tündérekről szóló mesét szeretem legjobban, mert a tündérek jósága és nyájassága nagyon tetszik nekem, mondja egy 15 éves fiú. „A tündérekről szóló meséket nagyon szerettem s szeretem most is, mert azok ideálisabb gondolkozásúak, bátrabbak, mint a létező emberek (16 év)”. És a 19 éves így szól: A tündérekről, királyfikról szóló meséket szeretem, mert azok szépek, ügyesek, mindentudók és így rokonszenvémet megnyerik. – A tündérekről szóló meséket azért szeretem, mert szeretem csodás varázshatalmukat csodálni. Mindenikben az az odaadás, az a lobogó szeretet, mert a tündérmese egy nem létező, magánál a valónál sokkal érdekesebb világba vezeti őket, mert – amint egy 18 éves mondja – gyermekévei jutnak eszébe. Az ifjú s a gyermek egyforma lelkesedése a tündérmese iránt oly természetes, mert ez felel meg legjobban a gyermek egyéniségének. A

tündérmese adja a legkedvesebb romantikát, a legkedvesebb tárgyú történetet, naivságában s humorában, tréfájában, mókáiban tiszta és ragyogó, mint a kék ég, mint a napsugár, története, szereplői a képzelet legdúsabb erejének alkotásai, hősei a romantika csillogó vértjében tündökölnék s sorsuk majd kacagtató, majd megindító. A tündérmese bájos és lebilincselő, a gyermek legjobban megtalálja”benne azt, amit keres; kisebb korában a cselekvény gyors és minden korlát nélküli szárnyalását, nagyobb korában a képzelet dús, könnyed csapongását, az esemény érdekességét, a mesevilág harmonikus kiépítését, a jellemekben a naiv bájt, a gyöngédséget vagy a mindenén áttörő akarat-energiát s megtalálja ezenfelül azt is, amit a már mérlegelő, öntudatosabban olvasó ifjú lélek keres: az esz-
 etikai élvezetet.

A tündérmese a mesék meséje, az ősforrás, tündérmese a népmese is, Hófehérke, Hamupipóke s társai is. A többi mesefaj belőle sarjadt, ez a legigazibb mese. A legigazibb, legtisztább mesét szereti a gyermek és bármit mondjon is a teoria, én ezt *hiszem*. A felnőttek tanúságtétele is igazolná ezt. Én azt hiszem, ha adatgyűjtést végeznénk a felnőttek közt arról, hogy melyik regényt szeretik a legjobban, biztosan nem a filozófus, a boncoló, a képzelet hiányát értekezéssel takargató úgynevezett modern regényre esnék a legtöbb szavazat, hanem a romantikus regényre. A gyermek is így van, nem tudom miért lenne másként! A tündérmesében megtalálja azt, ami neki tetszik (szép), ami őt érdekli, szórakoztatja (mulattató), megéri és megtalálja lelke azt a morált is, amiben ő megnyugodhat (tanulság). Szeretetének sokféle megokolásából ki-

tűnik, hogy ezen lelki motívumok azok, melyből mese-szeretete fakad. Ezzel érvelnek legjobban, azért szeretik: 1. mert szép a fiúknál 6-9 éves korig, a lányoknál 6-12 s 14 éves korban; 2. mert mulattató a fiúknál 10-12 évesek, a lányoknál ezzel nem érvelnek; 3. mert tanulságos a fiúknál 13-19 évesek, a lányoknál 15 és 18 évesek.

Ezen érvelésen kívül, mint főmotívum szerepel még a lányoknál a 16 éves korban ez: mert képzeletére hat s a 17 éves korban, mert csodás. A megokolások legnagyobb része esztetikai természetű s azt látjuk, hogy a gyermek meseélvezete a 7-11 éves korban a legzavartalanabb (L. B graf.). Ez az a kor, melyben a gyermek már a mesét nem mint igazit, hanem mint költészetet élvezi. Élvezi a mese poézisét, ragyogó világát, ez a poézis egészen hozzá szabott, neki való, könnyű és tiszta szövésű a történet, s játékos, eleven, mint maga a gyermek. A mese tréfáját, humorát, pajkosságát, alakjainak jellemét e korban a gyermek már jól megérti s öntudatosan élvezi. A mese szépsége eléje tárul egész pompájában s a gyermek mohó vágygál szívja magába a mese szépségeit. Ez a *kor a mese igaz élvezetének kora*, a gyermek egén delelőn áll a mese napja, hogy aztán a 12-15 éves korhatáron, a gyermekfejlődés e válságos idején, nyugvóra hajoljon.

A 7-11 éves kort a gyermek esztetikai érdeklődése ébredő idejének tartom, e korban formálódik ízlése és válik önző biológiai érzése önzetlenné, esztetikáivá. A gyermek fejlődésében e kort nagyon fontosnak kell tartanunk s úgy kell gondolnunk, hogy e korban kapott irányítástól függ az, miként fogja a gyermek átélni a fejlődésében annyira válságos időt, mely

a 13-15 éves korban következik el. A jól megválogatott mesének nem csekély szerep jut a 7-11 éves gyermek lelki fejlődése helyes irányításában s ez nagy fontosságúvá teszi e korban a mesét és úgy a nevelő, mint a család figyelmét különösen a mesére irányítja.

Persze a gyermekek meseszeretetének megokolása közt sokféle akad.

Gyakran érvelnek ezzel, mert érdekes (fiúk s leányok), mert igaz (fiúk s leányok), mert tündérek szerepelnek benne (fiúk s leányok), mert állatok szerepelnek (fiúk), mert hősiesség, bátorság van benne (fiúk), mert meghatotta (leányok), mert kalandos (fiúk), mert jót tettek benne (leányok), mert jól végződik (fiúk s leányok).

Jellemző a két nem, a fiúk s leányok egymástól különböző egyénisége. Mindkét nem megegyez bizonyos általános motívumokban, ezek 1. mert tündérek szerepelnek benne, 2. mert igaz, 3. mert jól végződik a mese. De nem egyeznek abban, ami a fiú s leány egyéniség típus különbözőzésére jellemző: a fiúk érve, mert állatok szerepelnek benne (12-14 év), mert kalandos (11-17 s 19 év), mert hősiesség, bátorság van benne (11-15 s 17 év), tehát a fiú-gyermek motívumtípusa az állatok, a hősiesség, bátorság, s a kaland kedvelése. Ezzel szemben a leányok érvelő motívma, mert meghatotta (10, 11, 13-15 s 17 év), mert jót tettek benne (9-11 s 14 év). A hősiesség, bátorság, kaland, mondjuk a férfi típus érzelmei, míg az érzelmes meghatotta, jóttevés a női típusé. A mese más-másként hat tehát a fiú s a leány gyermekre, mindenik megtalálja a maga egyéniségének megfelelőt, mindkét nembeli gyermeknél kedvezően hat az egyéni típus vonások fejlődésére, de

amellett, hogy e típus vonásokat fejleszti, kedvező a mese hatása még azért is, mert alkalmas arra, hogy az egyénben új lelki energiákat fejlesztve ki, az egyéniséget gazdagabbá, színesebbé tegye. Hogy mily nagyfontosságú az, hogy az egyéniségben minél többféle lelki energia fejlődjék ki, azt könnyű megérteni, hiszen magának a nevelésnek is ez a fő célja s így a mese értéke ezzel is nyilvánvaló.

Ha fontos tudni azt, hogy melyik mesét szereti legjobban a gyermek, fontos az is, hogy milyen meséket nem szeret s a nem szeretett mesék közt melyeket szereti legkevésbé. (L. XVIII. s XIX. tábl.)

Az adatok alapján a következő meséket szereti a legkevésbé:

A 6 éves fiúk: a rémes, boszorkány, szomorú meséket; leányok: a szomorú, Piroska és a farkas, Jancsi és Juliska.

A 7 éves fiúk: a rablásról szóló; leányok: Piroska és a farkasról szóló.

A 8 éves fiúk: rablásról, népmese, Mackó, állatmese; leányok: Borsszem Jankó, állatmese.

A 9 éves fiúk: tündérmese, rablásról és halálról szólókat; leányok: tündérekéről, állatokról, vígmesét, Hamupipókéét.

A 10 éves fiúk: rablásról szóló, állatokról, szelle* mekről; leányok: rablásról, tündérekéről, boszorkányokról, ördögökről, állatokról.

A 11 éves fiúk: rablásról, történeti, boszorkánymeséket; leányok: rablásról, rémes, boszorkány, ördögökről, tündér, állat s csatákról.

A 12 éves fiúk: rablásról, rémes, tündérekről; leányok: rablásról, rémes, tündér s történeti tárgyú.

A 13 éves fiúk: rablásról, rémes, boszorkány, tündér, állat s szomorú meséket; leányok: rablásról, rémes, boszorkány, tündér.

A 14 éves fiúk: rémes, boszorkány, tündérekről; leányok: rablásról, rémes, boszorkány, halálról szóló.

A 15 éves fiúk: rablásról, rémes, tündér, állat; leányok: rablásról, rémes, tündér, állat.

A 16 éves fiúk: rablásról, rémes, tündér; leányok: rablásról, rémes, halálról.

A 17 éves fiúk: rémes, boszorkány, tündér; leányok: rablásról, boszorkány, állat.

A 18 éves fiúk: rablásról, rémes, tündér, állat; leányok: rablásról, rémes, boszorkány, tündér, állat, a nem igaz meséket.

A 19 éves fiúk: rémes, boszorkány, állat, a nem igaz meséket; leányok: adat nem volt.

Mindenesetre feltűnik, hogy az annyira kedveltnek feltüntetett tündér- és állatmese is gyakran szerepel, mint nem kedvelt mese. Ez nem cáfolja az előbbieket, ha figyelembe vesszük a gyermek megokolásait. Ezekből kitűnik, hogy a gyermek a tündérmesét – mivel nem különböztet helyesen – egynek veszi sokszor a félelmes boszorkánymesékkal. Ez az egyik, a fő ok. A másik pedig – ami természetes, hogy nem mindenki kedveli a tündérmesét. Én ugyanis külön dolgoztam fel a kedvelt és külön a nem kedvelt meseadatokat, tehát ez utóbbi adatokban a tündér- és állatmese nem a legkedveltebb, hanem a különböző nem kedvelt mesék közti relatív viszonyt tünteti fel.

Ha nézzük az adatokat, azt tapasztaljuk, hogy a

gyermek egyéniség szerint változik a mesekedvelés és nem kedvelés. Egész csomó ilyen feleletet tudnék felhozni az adatokból: szeretem a tündérmesét, mert nagyon szép; a másik ezt mondja: nem szereti, mert nagyon csúnya. Ami tetszik az egyiknek, nem tetszik a másinak. Az bizonyos, hogy a legjobban kedvelt mesetípus a tündérmese, azaz a gyermekek többsége ezt kedveli. S az is világos az adatok alapján, hogy a legtöbb gyermek az ijesztő meséket nem szereti, tehát *ez a rnesetípus a legkevésbé kedvelt.*

Melyek a mese félelmes elemei a gyermeklélek szempontjából? A gyermek lelkét s a magunkét kell figyelembe vennünk, hogy erre a kérdésre megfelelhessünk. Mi nem félünk a boszorkányoktól, a boszorkányok rútsága, titkos hatalma bennünket nem rémít, mert tudjuk, hogy boszorkány nincs, tehát hatalma sincs. Semmi rossz se érhet bennünket a boszorkányoktól. A rabló nem boszorkány, rendkívüli hatalma sincs, mégis félünk tőle, mert tudjuk, hogy egyéni épségünket veszélyezteti. A félelem oka ez esetben tehát olyan, amely a mi létünket fenyegeti. Nevezzük ezt reális oknak, hatását pedig biológiai félelemnek.

A félelem másik fajtája a következő. Sokan nem hisznek szellemekben, kísértetben s mégis félnek, ha éjszaka temetőn mennek keresztül. Félelmüknek reális oka nincs, a félelem oka csak azon emlékek diszpozíciója, melyek a gyermekkorból származnak, mikor még el tudtuk hinni, hogy szellemek, kísértetek vannak s akkor beidegződtek. Mondjuk ezt a félelmet nem reális okból származó beidegzett félelemnek.

Ismét másik fajtája e félelemnek az, melyet akkor érzünk, ha megrázó eseményt látunk, hallunk. Ez a

félelem reális okból ered, s minket ugyan nem veszélyeztet és ha mégis félünk, ennek más oka nem lehet, mint a tudatunk mélyén örökös ősztönök. Ez a félelem tehát reális okból eredő ősztönszerű félelem. És végre még egy fajtáját említem fel a félelemnek, mely akkor kel fel bennünk s rázza meg valónkat, ha valami tragikus tárgyú olvasmányt (regényt) olvasunk vagy ilyen színdarabot nézünk vagy más művészi vagy természeti alkotást szemlélünk. Ez a legösszetettebb forrásokból eredő félelem, oka nem tisztán reális, a reális okkal társul a felkeltett illúzió és képzelet. Természeténél s hatásánál fogva azt mondhatjuk, hogy ez illúzióból származó esztetikai jellegű félelem.

Melyik félelem a gyermeké?

Erre megfelelhetünk azon adatok alapján, amikkel a gyermek megokolja, hogy miért nem szereti ezt vagy azt a mesét s miért fél a mesétől.

À gyermekek ezt vagy azt a mesét leginkább vagy azért nem szeretik, mert nem érdekes¹⁾ (L. XIX. tábl.), vagy azért, mert félelmes elem van benne. Ilyen megokolásokat találunk; Nem szeretem a Hamupipőkét, mert a mostoha mamája rosszul bánt vele (9 éves); én azt a mesét nem szeretem, amelyikben olyan csúnya van írva (9 éves); nem szeretem a szomorú mesét (10 éves); nem szeretem a Mackó urat, mert a sínekre fekszik (11 éves); azt nem szeretem, amelyikben bús van (12 éves); azt nem szeretem, amelyikben emberölésről, halálról van szó (13 éves); a szomorú mesét nem sze-

¹⁾ Ezen elnevezés alá foglalom a „nem érdekes, megunta, nem tetszik, nem érdekli, nem jó, nem szép, sokszor hallotta” megokolásokat.

retem, mert éjjel nem tudok aludni (14 éves); amelyekben olyan dolgok voltak mondva, hogy félttem (14 éves); a boszorkányokról szólókat nem szeretem, mert félttem (14 éves); a túlvilágról szólókat, mert a gonosz szellemekről szól (14 éves); a rémes meséket nem szeretem (15 éves); a rémes meséket nem szeretem, mert félttem (18 éves); gyűlöltem egy mesét, mert vele csúfoltak (19 éves); a rémitő dolgokat tartalmazó mesét nem szeretem, mert igen sokat eszembe villan és más dolgok elvégzését elhanyagolom (19 éves).

Még jobban megvilágítja a dolgot, ha azon adatokat vesszük, melyet a gyermekek arra a kérdésre adtak, hogy miért félték a mesétől (L. XX, tábl.): félttem a sasmesétől, mert emberhúsból kívánt jóllakni (10 éves); egy mesétől félttem, mert nagyon rémes volt s mindig az forgott a fejemben (10 éves); attól félttem, amelyikben boszorkány volt, mert az a gyereket megessi (11 éves); azért félttem, mert az ördögökről volt szó s megijedtem álmomban (12 éves); az erdei manótól s ördögöktől, mert miatta rosszat álmodtam (12 éves); olyan meséktől, melyekben kísértetek fordulnak elő, mert éjjel mindig rémes alakot láttam (14 éves); egytől félttem, mert sokáig nem tudtam kiüzni emlékezetemből s mindig álmodtam róla (14 éves); félttem, mert ha valami rosszat követtem el, azzal ijesztgetek (15 é.); „gyakran olyan rémes képzeleteim keletkeztek, amelyek nagy hatással voltak reám (16 éves); félttem és pedig annyira, hogy sokszor sötét szobába nem mertem menni (17 éves); félttem, mert azt hittem, hogy azok az események velem is megtörténhetnek (17 éves); a boszorkányokról szóló meséktől félttem, mert éjjel felébredtem s rémképeket láttam (19 éves); egy arab

mesétől féltem s nem is mertem kezem a takaró fölött hagyni, mert féltem, hogy levágják (19 éves); féltem a rabló meséktől, mert álmotam róluk és álmomban agyon akartak löni (19 éves).

Ezt mondják a nagyobb gyermekek, míg a 6 éves leány gyermek azért nem szereti Piroska és a farkas mesét, mert megeszi a farkas, mert őt is megeheti, mert a farkas csúnya, rossz. Ebben a megokolásban is benne van a félelem s ez a félelem csak biológiai lehet. De mikor meg is okolják, hogy miért félnek a mesétől, (3-8 éves korban kevesen okolnak) sokan csak egyszerűen azt mondják: félnek (L. XX. a, b tábl.). Ez a megokolatlan félelem is biológiai lehet csak. Félnek a rablótól, a kísértettől, az ördögtől, a farkastól, medvétől, félnek a sárkánytól, boszorkánytól, sőt Hófehérkétől s a tündérektől is, mert nem kell szükségkép félelmes elemnek (rabló, kísértet) lenni a mesében, elég a gyermek félelmének előidézésére a fantasztikus is. Egész bizonyosak lehetünk abban, hogy a kisebb gyermek félelmének oka biológiai: fél, mert az, ami a mesében történt, vele is megeshet. A boszorkány őt is elvarázsolhatja, a medve és farkas megeheti, a hétfejű sárkány megtámadhatja, stb.

Ez a biológiai félelem a mese igazhívés határán jóval túl terjed az adatok szerint, tehát még akkor is félnek, mikor már nem hiszik azt, ami a mesében történik. Ennek az ösztönszerű félelemnek bizonyosága az a megokolás, hogy vele is megtörténhet. Ezzel okolnak: a fiúk 9, 11, 12, 14, 15, 17 éves korokban. – A leányok 13, 15, 17 éves korokban is. A 14-17 éves korban azonban már csak ösztönszerű lehet a félelem vagy *beidegzett*.

A haláltól, a kísértettől, boszorkánytól, ördögtől stb. csak a gyermekkorban beidegzett félelem- emlékek miatt félhet a 14-19 éves gyermekifjú. Én azt hiszem, hogy a gyermek félelme e három kategóriába tartozhat: biológiai, később ösztönszerű s beidegzett. És ha összevetjük az adatokat (L, D. grafikon.), azt látjuk, hogy a 3-6 éves korhatárt leszámítva, a leánygyermek többet félnek a mesétől, mint a fiúk; s hogy a mesétől félés legkisebb a 7-12 éves korhatáron. Érdekes jelenség, hogy a mesétől félés emelkedő vonalat mutat a 6-7 éves korhatártól egész végig. Ez azonban semmiesetre sem annyit jelent, hogy még a 15-19 éves gyermekek is félnek a mesétől, mert e korban már csak emlék s nem valóság a mesétől félés. De éppen az a jellemző, hogy a mesétől félés emléke annyira erős, annyira élénk még e korban is. Ez mutatja, hogy mennyire beidegzett ez a félelem.

Érintenem kell a gyermekmese félelmének hatását is. A félést megokoló adatokban ezt olvassuk: vele álmodtam, nem tudtam aludni, mindig láttam, izgatott, borzadtam, megjelent előttem, E vallomások a mese káros hatására vonatkoznak, mert a félelem megakasztja a szervezet nyugodt építő munkáját, megzavarja, hátráltatja egyenletes működését még a felnőttknél is. Hát még mennyire pusztító lehet a gyermeknél, aki küzdeni nem tud ellene, akinek nappal ját s éjjelét egyaránt zavarja,

Amilyen jótékonyan hat a gyermek biológiai életére s amennyire fontos tényezője az ő fejlődő testi és lelki épületének a jó, vidám, kedves mese, ép annyira, sőt még fokozottabb mértékben káros a félelmes elemet tartalmazó.

De nemcsak a kisebbkorú gyermekre káros, káros a fejlődés későbbi idejére is, mert e félelem beidegződik s nemcsak idegességi diszpozíciókat s elváltozásokat hoz létre a szervezetben, hanem károsan befolyásolja az egyéniséget, a morális karakter kifejlődését is.

Minden beidegzett félelem terheltsége a léleknek. Ezt gyermekeink a rossz meséktől kaphatják s a felnőttek félenksége is innen van jó részben. Innen van az a félenkség, mely már karakterba vágó.

S hogy a meséket mennyire nem válogatják meg sem a szülők, sem az írók, sem a kiadók, mutatja az, hogy a gyermekek minden korukban a 19 éves korig említést tesznek arról, hogy féltek vagy félnek a mesétől, A mesétől félők százalék közép arányszáma a fiúknál 32, a leányoknál 46. (L. XX. a tábl.)

Ez annyit jelent, hogy a gyermekek közel 40 százalékát gyötörte, kínoztta, rontotta a nem neki való mese, csak azért, mert nem volt ki törődnék azzal, hogy milyen mesét kell mesélni, olvasni adni a gyermeknek.

A meséskönyvek, gyermek-újságok a legzöldebb meséktői hemzsegnék. Azt hiszem a most feltüntetett adatok óvatosságra fogják inteni azokat, akiknek nemcsak módjukban van, de kötelességük is a mesék ellenőrzése. Csak elítélőleg szólhatok a félelmes elemet tartalmazó mesékről.

Nem arra van szükségünk, hogy a mese fársztó, idegromboló kimerüléseket okozzon, nincs szükség arra sem, hogy a fantáziát tűzhányó szörnyetegekkel s vasorrú bábákkal, ördögökkel s kísértetekkel népesítse be a mese; nincs szükségünk arra, hogy gyermekeinkből a babonák alkalmas talaja legyen. Az efféle borza-

lomkeltő mesék sem a biológiai, sem az esztetikai, sem a morális célt nem szolgálják. A gyermek fizikumát fárasztják, idegeit rombolják, érzelmeit nem helyes irányba befolyásolják— El tehát a gyermekmesék igazi kincses házából azokkal a mesékkal, melyek károsak!

A mese sokféle hatása közül a kérdések kutatták azt is, hogy hat a mese a gyermek, játék tevékenységére. (Játszottál-e vagy cselekedtél-e valamit a mese hatása alatt s mi volt az?)

A mese a lélek mélyén csendben végzi építő munkáját, vajmi kevés az, ami belőle olyan formát ölt, hogy láthatjuk is. Egyik látható hatása a gyermek játékos tevékenysége. (L. XXI. tábl.)

Érdekes, hogy a leánygyermeknél erősebb a mese játékra indító hatása, mint a fiúknál. Ez is megerősíti azon véleményünket, hogy a mese szuggesztív hatása, amint már az előbbiekből is láttuk, erősebb a leány-, mint a fiúgyermeknél.

A játékra a fiúgyermeket több mesetípus indítja, mint a leányt. (L. XXI. a tábl.) A gyermekek játékra indító fő mesetípusok közt ott van Jancsi és Juliska (8 éves), Hófehére (9, 14, 15), Mackó utazása (10), Robinson (11, 19), a boszorkány mese (12), az indián mesék (13, 14, 16), az állatmese (14, 15) stb. Ezzel szemben a leányoknál csak két ilyen fő mesetípust állapíthattam meg; ezek Jancsi és Juliska (8 év) s Hófehére a (6, 7, 9, 10, 11, 12, 15 év); a 13, 14 s a 16-18 évesek nem jelölik meg, hogy milyen mese hatására játszottak.

Feltűnő, hogy a fiúgyermeknél játékra indító fő

mesetípus az, amelyben a realisabb cselekvés igen erős (Robinson, Mackó utazása, az indián mesék), míg a leányoknál a sok érzelmi elemet tartalmazó Hófehérke meséje.

A mese hatása alatt játszott játéktípusokban is eltérnek a fiúgyermek a leánygyermekektől. A fiúgyermek általában rablósdit játszanak (9, 11-13, 15-17), azonkívül társasjátékot (10 év). A leányok nagyjából csak egyszerűen jelzik, hogy eljátszották a mesét. (L. XXI. c tábla.)

Érdekes, hogy a leánygyermek 11 évtől egész 18 évig beszámolnak olyanról is, melyből megállapítható, hogy rájuk a mese erkölcsi hatást gyakorolt (Pl. azt mondják: eltűrtém, ha más bántott, alamizsnát adtam, mást nem csúfoltam, stb.). A fiúknál csak a 14, 16 s 17. korhatáron találtam ennek nyomát; továbbá míg a fiúknál a mesének a kalandra, utazásra (egyik-másik elmondja, hogy valóban útra is kelt) indító hatását a 12, s 16-19, évig megtaláltam, addig efféle hatást a leánygyermeknél csak egyszer, a 16. évben találtam.

A gyermek nevelésére jótékonyan hatna, ha a mesék játékra indító hatását tudatosan fokoznók.

Másféle aktivitás az, amikor a gyermek a mese hatása alatt maga is mesét alkot. Ezt a mesélési, mesealkotást inkább utánzó játéknak, mint a képzelet alkotásának kell tartanom jórészen azon meseadatok alapján, melyet a gyermekek feljegyeztek. E mesés-kék halvány emlék-, gondolat- s képtöredékek az olvasott mesékből s alig egy-kettőnél látszik egy-egy ügyesebb fordulat. Igaz, hogy csak pár mondatból állanak a feljegyzések s ebből alig lehet kiolvasni a mese (egész tartalmát, felépítését, a történet fordulatait, mo-

tívumait. Akárhogy is van, mégis érdekes jele ez annak, hogy a gyermek képzelő, gondolkozó tevékenységét is munkára szólítja a mese. Persze minden gyermek képzeletét foglalkoztatja a mese, de nem mindenik alkot azért mesét. A leányok közül a 8, a 15 s a 16 évesek mondják legtöbben, hogy mesét alkottak, a fiúk közül a 8, 17 s 19 évesek. Természetes, hogy egészen másképp kell mérlegelnünk a 8 éves és az idősebb gyermek vallomását; bár a mese hatását tekintve, a dolog lényege az, hogy a mese erős szuggeráló s képzeletnevelő hatását látjuk. A mese hatása között ez sem csekély fontosságú, mert életünk minden tevékenységében nagy szükségünk van az erős képzeletre.

Érdekes, hogy mely mesék hatottak különösen a gyermek ezen irányú tevékenységére.

A fiú- s leánygyermek egyéni különbözősége itt is kitűnik, jóval több a „meseíró” a leányok, mint a fiúk közt. (L. XXI. a, b tábl.)

Legfőbb mesetípusok ezek közül a fiúknál Hamupipőke (8, 17 év), Jancsi és Juliska (9, 13, 14 év), Robinson (15 év), kalandos mese (16 év), rablómese (11, 18), harcias (15, 19), történeti (17, 19) s különösen a tündérmese (10, 11, 12, 14, 18, 19). A leányoknál Hófehérke (8, 17), Piroska és a farkas (9, 11), Hamupipőke (10, 17) és a tündérmese (12-16 év). Amint látjuk ismét, vagy mondjuk, mindig a tündérmese az, amely legmélyebben jut bele a gyermek érdeklődése, értelmi s érzelmi körébe. A tündérmese ragadja meg legjobban, ez játszik vele legtöbbit s ezzel játszik a gyermek is a legnagyobb, a legodaadóbb szeretettel.

A mese hatását ismertetve, már jeleztem az adatok alapján azt is, hogy a mese a gyermek erkölcsi ér-

zésére is hat. Ez a hatása a njesének a gyermek legbensőbb életében folyik le s azon egyetemes jótékony hatáson kívül, amit a mese tesz a gyermek általános fejlődésére, ezt a legfontosabbnak mondhatjuk– Első erkölcsi tanítója a gyermeknek a mese. Már a három éves kis gyermeknél megtaláljuk nyomát a mese erkölcsi hatásának.

Mikor e kis gyermekek azt mondják, hogy azért nem szeretik a mesét, mert rossz volt benne (valaki), mert a tejfölt megette a cica, mert a tyúk kikaparta a virágot s azért szeretik, mert a torkos cica kikapott, mert megfogta a kártékony egeret, – ezen vallomások arra mutatnak, hogy a mese hatására a gyermek erkölcsi fogalmai kezdenek kialakulni; hogy a gyermek tudatára ébredt a jó és rossz fogalmának; hogy kezdi érteni azt, hogy a jó más, mint a rossz cselekedet– A gyermek erkölcsi fogalmai mindjobban kialakulnak, mind szélesebb kört ölelnek fel, azonkívül, hogy ezt mondja: jót tettek a mesében, ezért szereti, már azt is mondja, hogy tanulságos. Ezzel okol már a 8 éves gyermek is és ezzel okolnak végig a 19 évig legtöbben. Míg ehhez az elvonáshoz jutott, sokat kellett tapasztalnia, sokat kellett megértenie. De nemcsak így általánosságban szólnak, meg is nevezik pontosan azt az erkölcsi fogalmat s érzést, amiért legjobban szeretnek egyes meséket, így a 11 éves gyermek a hősiességet, a bátor cselekedetet, s a hazafias érzést-

Azt mondják a harcokról vagy emberekről szóló meséket szeretem, mert azokból megtanulja az ember a jó hazafiaságot; jó hatással volt jellemem fejlődésére; sok jót tanultam a mesékből; megpróbáltam az önmegtágadásokat és ha valamit tettem, hosszú időn

keresztül mindig azon gondolkoztam, vajjon egy kedves mesehősöm hogy tett volna.

Érdekes, hogy a mese erkölcsi hatásáról több fiú tesz említést, mint leány s hogy a leányok inkább az általánosító tanulságos, jót tettek megjegyzéssel okolnak, míg a fiúk a hősiesség, bátorság fogalmaival is.

A mese erkölcsi hatásáról mindvégig beszámolnak adataink, legtöbb az efféle megokolás a 11-16 év között, de még a 18-19 év korhatárán is élénken érzi a gyermek a mese karakteralakító hatását. És ha egybevetjük a meseszeretet legfőbb motívum-típusait, azt találjuk, hogy a fiúgyermek 13 éves korától kezdve túlnyomóan erkölcsi motívummal (tanulságos) okol, a leánygyermek is két év korhatárán (15 s 18 éves). Mindez arra vall, hogy a *mese erkölcsi hatása kétségen kívül nagy a gyermekekre.*

Ezzel számot adtunk az adatokból kiolvasható tanulságokról. Feltett szándékunknak megfelelően a gyermektől nyert adatokat minden mesterséges csoportosítás nélkül beszéltettük. Nyugodtan mondhatjuk: a gyermek szólt. És e szó nagy tanúságtétel a mese fontossága mellett és mindazon vélemények ellen, melyek a nevelő, gyermeklélek fejlesztő fontosságát kicsinyelték.

Legelső tanúság, hogy a mesét minden gyermek szereti, szereti még olyan korban is, mikor már túljár a meseország határán; szereti még akkor is, mikor már nem meséket olvashat.

Szabad-e a gyermek ezen egyetemes véleményét semmibe se venni? Akik a mesétől szakítják el a gyermeket, fejlődésének egy hatalmas erőforrásától fosztják meg. És e természetes gyermeknevelő erőt váljon

milyen kieszelt más eszközzel tudják pótolni. Talán a Biedenkapp-féle száraz tanító történetekkel. A mese igaz költészetének e paródiái kicirkalmazott gondolataikkal valóságos szellemi börtönbe zárják a gyermek lelkét, a mese pedig kivezeti a mindenség végtelenségébe, a korlátozatlan térbe, a semmiféle bilincsekkel nem terhelt szabadságba. E korlátlan boldog szabadságban fejlődik a lélek szabadsága, ereje] itt fejlődik ki az egyéniség színessé, sokoldalúvá.

A másik tanúság a mesék hatásáról ép az, amit a gyermek egyéniség fejlesztésére tesznek. Nyomon kísérhettük beszédes adataink alapján, miként hat a gyermekre ezen tekintetben is a mese, hogyan válik a kis önzőből morális egyén, ki a legszebb s legszentebb érzelmek befogadására és megértésére képes. Mese nélkül, mivel lehetne elérni ezt a nevelő célt? Semmivel.

Lesznek olyanok, akik azt vélik, hogy sokat tételezek, föl, hogy túlbecsülöm a mesék hatását. Én azt hiszem, kevesebbet tudtam mondani s a gyermek is kevesebbet tudott felfedni, mint amennyire a mese hatása terjed. A napsugár fizikai ellenzéséből vajmi keveset tudunk azon hatásáról, amit a földben s földfeletti életre tesz. Csak akkor értjük meg igazán, ha azt a szomorú életet látjuk, hová nem juthat el. Így a mese hatását is csak e hatás érzelmeiből ítélni lehet, ez pedig a már kifejlődött ember. Mindnyájan a mese neveltjei vagyunk, mindnyájan a mese napsugarának hatása alatt fejlődünk s mindnyájan adósok vagyunk neki. A gyermek a mese éltető melegében fejlődik emberré!

VIII. Egy gyermekkori meseemlék lélektani elemzése.

A gyermekadatok mezejét kutatva, egyszer csak felbukkant emlékezetembe a Szt. Genovéa históriája. Mintha csak arra a kérdésre lett volna a felelet, hogy melyik mesét szeretem legjobban, melyik foglalkoztatót legtöbbet. Ez s még két mese. Az egyik címét már nem tudom, nem is olvastam azóta sem, pedig sok mesét átnéztem. A felbukkanó meseemlékekből úgy látom, hogy tündérmese. A harmadik mese, melyet oly sokszor elmondtam s már gyermekkorom óta is nem egyszer elolvastam, Jókai Csataképek c. munkájának egyik remeke, a Bárdy-család.

Mivel a második kedves mesémet sehol se találhattam meg, a Bárdy-családot meg már többször is elolvastam, de meg mivel mégis csak a Szt. Genovéa históriája foglalkoztatott legerősebben s ezt gyermekkorom óta nem olvastam el újból, elemzés tárgyául ezt választottam.

Régi, gyermekkori emlékeim legfényesebbike ez a mese: Nyolc-tíz éves lehettem, mikor először hallottam, s először átolvastam, tehát több mint három évtizede. Azóta nem olvastam, nem is volt kezemben ez a kis ponyvairodalmi füzet, s mégis oly hüen, oly pontosan és frissen emlékezem rá, mintha csak az imént ért volna véget anyám meséje (mert ő mondta el). Látom

a durva papírosú maszatos lapú kis füzetet, kövér beűtít, a címlap rossz nyomású képét, melyen a fejét bánatosan lehajtó, sokat szenvedett Genovéva képe volt kis gyermekével; emlékezem a benne levő képekre is és a történet és mind az, ami a képekkel együtt kifejezésre jutott benne, úgy élnek lelkemben, mint az én kis gyermekkorom nagy örömének legbecsesebb, legértékesebb emlékei, mint egy élő forrás, melyből ma is folyton meríték s melynek üdesége ma is frissítően hárám és egy csapásra zsongásba hozza lelkemet, hangulatokat s érzéseket keltve fel benne.

Évtizedeken keresztül névtelenül élt bennem e történet emléke s most, hogy újból felmerült, egyszerre nagyszerű világosságot derített az én gyermekkoromra. Kép-kép után todul elém, mezők, erdők, emberek, jók és rosszak, szenvedések elevenednek fel, melyeket átéltem akkor valóban, melyekben hittem; aggodalmak, melyek mélyen megragadták lelkemet és friss örömök, melyek eltöltötték szívemet.

Mi az oka ennek? Mi volt az oka egyáltalában annak, hogy ez a mese hatott reám s hogyan tükröződött gyermek egyéniségem a mese szeretetében s oly erős, annyira maradandó nyomot hagyó átérzésében? Ezek a kérdések, melyek még egy csomó elemzés alá vehető kérdést, összebogozott szálát vonnak magukkal S ha sikerül ezeket szigorú önelemzéssel megfejteni, kibogozni, egy kis bepillantást nyerünk nemcsak a gyermek pszichébe, hanem a mese hatásába is. Feladatunk tehát az, hogy az introszpektív kellő őszinteséggel és szigorúan végezzük, kizárjunk minden olyan körülményt, amely zavaróan hatna s a feléledt mese-emlékek valódiságát befolyásolná. Előbb látnunk kell, mi maradt

meg, – mert ezek lesznek azok az emlékek, melyek valóban megragadták a 8-10 éves gyermek lelkét s melyek szuggesztiójuk alá hajtották a gyermeket.

Introszpexisünk ezen zavartalanságát csak az biztosíthatja, ha legelőbb is azt keresem össze, ami a meséből megmaradt. Ezzel fogok legelőbb foglalkozni, aztán elemzem ezen benső emlékeket s végre is újból elolvasom a Szent Genováva históriáját s összevetem azzal, ami megmaradt, azt, ami elveszett s végül beszámolok arról, hogy milyen hatást tett rám a történet most, mit hagyott meg a régi emlékekből s hogy látom e mese-emlék-multamat azután, hogy elolvastam újból a történetet.

I.

A történetre így emlékezem: Volt egy várúr, akinek el kellett menni messze földre csatába. Nem szívesen ment el, mert fiatal feleséget kellett otthon hagyni. Mikor a várúr elment vitézeivel, egy más lovag jött a várba, aki összejátszott a vár-kulcsárral. Ez a lovag feleségül akarta venni Genovévát, az igazi várúr fiatal feleségét. Genováva azonban nem akart hozzá menni feleségül. Erre a lovag a vár legmélyebb börtönébe vetette. A gonosz kulcsár mindennap ellátogatott hozzá és anélkül, hogy szenvedésein megindult volna, rábeszélésével gyötörte a szegény nőt. Genovévának a börtönben gyermeke született, erre a gonosz lovag megparancsolta egy néhány katonának, hogy vigyék el Genovévát gyermekével együtt az erdőbe és öljék meg. A katonák el is vitték. Havas téli idő volt, sok kutya ment velük s a katonák nagy köpenyekbe voltak bur-

kolva, mindenik lándzsával volt felfegyverkezve. Sokáig mentek az erdőben, de Genovévát s kis gyermekét nem ölték meg, Genovéva kis gyermekével ott maradt az erdőben. Mezitláb volt és csak hosszú ingjéből állott minden ruházata. Hosszú fekete haja végig omlott hátán, Kis gyermekével egy barlangban húzta meg magát. Egy őz jött a barlangba s az táplálta gyermekét, ő erdei gyökereket keresgélt magának. Fiát Fájdalomfiának nevezte, A gyermek felnőtt, mindenüvé együtt járt az őzzel s nagyon szerette anyját. Nagyon ügyes, jó gyermek volt. Anyjának s neki a ruhája falevekből s háncsból volt szöve.

A várúr hazajött a csatából, feleségét elveszettek hitte. Egy alkalommal bent vadászott az erdőben, azt az őzet űzte, amelyik gyermekének táplálója is volt. Egész a barlangig kergette s itt rátalált feleségére és fiára. Genovéva rettegve állt meg a hiányos öltözetben előtte. Végre is felismerték egymást. Fiát magasra emelte fel örömeiben. Kürtjébe fúj, előjöttek vadásztársai. Megparancsolta, hogy hozzanak ruhákat. Fiát lóra ültette, feleségét pedig hordozható hintóba tették s így vitték haza.

Ennyi az esemény, amire emlékezem. Most elmondom, milyen képeket látok. Látom a várat, de nagyon határozatlanul, a Genovéve börtönét is határozatlanul látom. Egész élesen emlékezem arra (s biztosan tudom, hogy ez képben is ábrázolva volt) a jelenetre, mikor a katonák kísérik az erdőben Genovévát. A föld havas, Genovéve elől megy mezitláb, hosszú fehér ingben, a gyermeket kebelére szorítja, utána katonák, jobb oldalról, rajtuk köpönyeg, lándzsáikat középen fogják, hegyüket kissé lefelé billentik; utánuk hosszúfülű

vizslakutyák s olyan, mintha ezek is ellenségei lennének Genovévának. Nagyon élesen emlékezem egy erdei tisztásra, melynek zöld pázsitján keresztül patak folyik; a patak partján áll az őz, fejét feltartja s figyel, egészen olyan, mintha rám nézne, szembe velem. Látom, de határozatlanul a barlangot, melynek szájában ül Genovéva s gyermekét nézi, hogyan játszik. Olyan öt éves korúnak látom Fájdalomfit, de a háncs ruhájára nem emlékezem. Egészen elmosódott az a körülmény, hogyan találja meg a várúr ismét feleségét, de azt egész világosan látom, amint magasra emeli fiát örömeiben. Látom Genovévát, amint a bokrok mögé rejtőzve, szégyenlősen áll, haja most is le van eresztve (ez azt hiszem, képen is ábrázolva volt). Egész biztosan emlékezem arra a képre (ez is ábrázolva volt), hogyan mennek vissza a várba. A várúr s Fájdalomfi lovon ülnek, Genovéva hordozható hintón ül s mellettük megy az őz. A várúr nyakában hatalmas szarukürt van.

Legélesebben emlékezem Genovévára. Szép, szelíd, bánatos arcát világosan látom; Fájdalomfit határozatlanul, sem a várúrra nem emlékezem, sem a lovagra, csak határozatlanul. A gonosz kulcsár arcát se látom, csak úgy gondolom, mintha egy kövér embert látnék, kinek kezében mindig kulcs van. Egyetlen egy más alakra sem emlékezem.

Nézzük most már, hogy a mese mely elemei maradtak meg emlékezetemben: A várúr távozása (határozatlan képen), az idegen lovag megérkezése, csábításai (egészen elmosódott), Genovéve ellenkezése (elmosódva), *szenvedése*, de csak *szenvedése* (egész élesen); *útja a katonákkal az erdőben* (egész élesen), a barlang feltalálása (elmosódva), *a mentő őz megér-*

kezese (egészen élesen s világosan), szenvedéseik az erdőben (határozatlanul), *Fájdalomfi barangolásai az erdőben* (egészen élesen), az erdei tisztás (egészen élesen), az erdő (elmosódva), a várúr vadászása és az őz üldözése (határozatlanul), megérkezése a barlanghoz (elmosódva), *Genovéával találkozása és fiának felemelése* (egészen élesen), *amint kürtjébe fúj* (élesen), a kísérők megérkezése (elmosódva, határozatlanul), a találkozás öröme (elmosódva), *hazatérés a várba* (egész élesen és minden vonásában tisztán). Hogy mi történt aztán a várban, megbűnhődtek-e a gonosz emberek, mi történt Fájdalomfival s Genovéával, arra egyáltalában nem emlékezem.

Érzésem mély és erős hangulattól színezett valahányszor a Genovéa szenvedésére gondolok, e mellett minden más eltűnik; ez az érzés mintha fájdalmas lenne és komor. Csupa vidám öröm az erdei tisztásnak az őzzel elgondolása, olyan, mintha sugárban fürödnék az a kis pázsitos erdei rét, látom a csillogó tiszta patakvizet és a virágokat. E két kép belső szemlélése nyomán szinte ellenállhatatlan vágy támad bennem, odamenni az erdőbe s olyan, mintha az egész esemény e két dolog körül forogna, mintha egy sereg meg nem határozható érzés kelne fel bennem, melyet hol a szomorúság, hol az öröm színez, de sohasem annyira, hogy akár egyik, akár másik, túlságos élességgel s határozottsággal ragadná magával lelkemet. Mintha minden összefolyna egy végtelenül jóleső, örvendetes, nagyon kellemes érzésbe, mintha félig álmodnám az egészet, mintha valami felemelne s lengetve vinne. Az egész nagyon kellemes érzés és mélységes hívése annak, hogy mindaz úgy volt, amint én érzem. S ez annyira betölti

s annyira átfogja lelkemet, hogy egy pillanatra sem árnyékolja be a kétkedés. Odaadó hit ez, vagy jobban mondva, nem törődés azzal, hogy való-e vagy sem, csak teljes átadása egész valómnak azon érzéseknek, hangulatoknak és eseményképeknek, melyek bennem felkeltek. Mintha nem a történet lenne a fontos, hanem az, amit én elgondolok és én érzek, mintha nem a meséből, hanem az én legbelsőbb és legszubjektívebb énemből kapnék mindent, mintha nem egy kívülem folyó esemény lenne az, amit én látok, hanem mintha én magam élném az egészet át, mintha én ott volnék s a történet az én énemből folyna.

És mindez oly természetes, oly őszinte és intenzív érzése és átélése az egész eseménynek még ma is, most is, hogy szinte egy külön ént látok, az én gyermekénemet, amint szemléli az eseményt, melynek immár én vagyok a központja. Az a gyermek én úgy tűnik fel, mintha ő volna az átérző s én az átélő, cselekvő egyén.

S amíg az esemény ezen intenzív árjában úszom, más emlékek szövik át meg át a Genovéva meséjét, emlékek, melyek elmosás a mese szárait s újakat szönek bele, melyek nyomán örvendetes, jóleső érzések és emlékek kelnek fel s mint a szellő, enyhe fuvalmokon ringatva visznek magukkal. Aztán olyan, mintha mi sem történt volna, mintha egy pillanatra se tévedtem volna más mezőkre, ismét ott vagyok a mesében. Újból látom az én szeretett alakjaimat, Genovévát, Fájdalomfit, az őzeckét, látom az erdő mosolygó tisztását és látom a pribék katonákat, a zord börtönt, de nincs sem harag, sem indulat bennem, inkább csak megindultság, mely a Genovéva történetének képeivel, e képek nyo-

mán felkelt, más képekkel felkeltett érzéssel együtt, mely egész valómat betölti, nagyon harmonikus és meg nem zavart egységes szubjektív állapotá fonódik össze. És ez az állapot pihentető, megnyugtató és csodálatosan kellemes.

Ha már most elemezem azt, ami a mese cselekvény-émlékekből megmaradt s azt, ami a mese érzélem-émlékeiből még ma is frissen felkel bennem, a következőket vonhatom le.

Amint az elmondott cselekvény-émlékekből látszik, mindaz, ami a cselekvényben leglényegesebb, megmaradt. Genovéve szenvedése a börtönben, – elűzése az erdőbe, – a mentő-őz megérkezése, – Fájdalomfi felnövekedése, – a férj megérkezése, – Genovévának hazatérése. A mese fordulópontjai ezek. Ezek azon ütközők, melyen az események nyugodt árja feltornyosult háborogva, hogy újból tovább siessen a cél felé. Ez az esemény-gerinc érdekesen tünteti fel a mese egész szerkezetét s annak a gondolat-menetét, aki az egészet megkonstruálta. Az alkotó értelemnek a mese ezen elemeivel kellett előbb tisztába jönni; ez a mese veleje. Ez a csupasz cselekvény, ez a cselekvény éltető lelke. Mindaz, ami ezenkívül van, csak annyira maradt meg lelkemben, amilyen fontosságú a mese sodrának menetelére. Ezen kevésbé fontos meseszálakon kívül, melyek elmosódva maradtak meg, bizonyára volt még egyéb más mellék színező szála is a mesének, de ezek teljesen elvesztek, mivel egyáltalában nem fontosak.

Mindez érdekes a mese alkotára. A mese, s most nem a csinált, hanem a mese-alkatot legtisztábban feltüntető népmesékre gondolok, szerkezete egyszerű, vi-

lágos, nem sokféle ágazó, csak egy szálú a cselekvény, mely mint egy rohanó patak sodra, gyorsan, zuhogva tör előre. Nem azért érdekes, mert sokféleképen, sokféle szálból van raffináltan összefonva, hanem azért, mert mindig új és új mezőkre visz, új cselekvény-akciókat tüntet fel. Minden népmese ilyen: a cselekvény-akciók egész sorozata, A hős akadályokon megy át, a kétfejű sárkány után következik a háromfejű, aztán a hétfejű, majd ennek leküzdése után, a tizenkétfejű sárkány. A kásahegy, aztán az üveghegy, aztán a vashegy, az ezüsthegy, majd az arany- s a gyémánt-hegy; a legidősebb testvér után a fiatalabb s a még fiatalabb. Szóval bármely népmesét elemezzünk is, a cselekvénynek ezt az egymásra fokozását, ezt az akcióról akcióra való hirtelen bukást mindeniknél fellelhetjük. A mese legkisebb részeiben is megtaláljuk az esemény ezen gyors perdülését, ezt a lázas cselekvést, ezt a mindig akarást s az akarásnak ezen minden akadályon áttörő gyors egymásutánban való teljesülését, A mesében az akarat s az egyének akarata hirtelen akcióba öltözik: az akarat és az akció egy. Ezen nagyszerű akaratról már szoltam (Uránia: A játék tényezői s A gyermek és a játék 153. lap) a játék pszichológiája tárgyalásában, most ismét találkozunk vele, Akkor a játékban nyilvánuló gyermekszuggesztíóból magyaráztuk meg, most a gyermek mese-szemléletére vet világot s a gyermek egyéniségére s a mese élvezetének forrására, okára.

A gyermek a meséből mindazt nem szemléli, ami aprólékos, ami a cselekvény aktivitása szempontjából nem fontos, ő csak a forduló pontokat figyeli és ezeket jegyzi meg, Többre nincs szüksége, mert a többit el-

végzi maga. Elvégzi annak a szuggesztiónak a hatása alatt, melyet benne a mese megteremtett. Ez a szuggesztió a forrása a gyermek aktivitásának, annak a belső átélésnek, mely a gyermek lelkében végbe megy, mikor a mese hatása alá került. A csupasz cselekvényfordulók csak arra valók, hogy újabb s újabb impulzusokat adjanak a gyermek lelkének, mintegy bizonyos irányba tereljék.

A tenni akarás, mely karakterizálja s magyarázatát adja a gyermek játékának, a gyermek egyéniségében gyökerezik. Ez a gyermekegyéniség érdekesen nyilatkozik meg azon mesealkotásokban, melyeknek szerzője maga a gyermek. Ilyen mesealkotást elemezve (A Gyermek 1913. 1. sz. Gyermekírók), arra jutottam, hogy a gyermek által írt regényke csupa esemény, leírás, elmélkedés alig van benne s ha van is itt-ott, csak néhány szóból áll. A Biblia Ó-szövetség része az ősember beszéde s az a fenséges rész, mely a világ teremtéséről szól, nagyszerű emléke annak, hogy miként gondolkodott az ő, a primitív ember: cselekvényben, mert ez felelt meg az ő valóságos szemléletben lefolyó gondolkozási formájának. A képletekben gondolkozás ép úgy, mint a szövevényesebb, a részletekre jobban kiterjeszkedő, a részleteket aprólékosan rajzoló előadás, már a fejlettebb kultúrai fokon álló ember sajátsága, gondolkozási formája.

Tekintettel most már a gyermek egyéniségére, megállapíthatjuk azt, hogy fölösleges és a gyermek szempontjából hiábavaló munkát végez az író, ha a gyermeknek szánt történeteit teleszövi leírásokkal, elmélkedésekkel, az esemény aprólékos részeinek rajzolgatásával. Ezen az úton őt a gyermek követni nem

fogja, ez a gyermeket csak megzavarja, élvezetét megromtja, mert a gyermek lelkének aktivitását meghiúsítja azzal, hogy ahelyett, hogy csak impulzusokat adna ténykedésének, szabadon a gyermekre hagyva a többit, mindent elmond, mindent megmond s ezzel a mindennel útját vágja a gyermek akaró lelke szabad érvényesülésének.¹⁾ Az ilyen gyermekirodalom olyan, mint a művészi bábu, mint az a kis gözmozdony, mely a technika remeke: a gyermek megbámulja, de nem tud vele mit kezdeni, legfőljebb azt, hogy szétszedi, elemeire bontja. A könyvnél ezt nem teheti, de elunja az olvasást s mint unalmas dolgot – félredobja.

Félredobja, mert ahhoz, hogy a gyermek *gyönyörűségét* találja a mesében, szükséges, hogy aktíve is részt vehessenek erői, hogy a megadott impulzusok valóban csak impulzusok legyenek, melyek képzeletének szabad erőit arra serkentik, hogy játszani kezdjenek. A gyermek lelki erőinek ezen játékos munkáját itt ép úgy megtaláljuk, mint játéktevékenységében, mikor a pálcikáját egyszer katonának, máskor királykisasszonynak gondolja. A *megadottnak* kiegészítése, a gyermek értelmi, képzeleti tevékenységének kiegészítő munkássága egyik ok, amiért annyira szereti a mesét; mesét élvező lelkének gyönyörűsége ép abból az aktivitásból ered, mely a lélek erőinek bizonyos irányú foglalkoztatásából ered.²⁾

És mert ezen tevékenységet munkába szólítani a teljesen kész, a sok részlettel túlhalmozott nem képes, elmarad a gyermek gyönyörködése minden olyan eset-

¹⁾ V. ö. Brandes: *Moderne Geister*, 279, 1.

²⁾ V. ö. Jánosi B. Brassai a művészi hatás okairól. Bud. Szemle 1897, 195. 1.

ben, mikor ilyen mesét kap (a legtöbb mű-mese ilyen), elmarad, ha természeti képet szemlél is. Nem is tud gyönyörködni a természetben sem akkor, ha természetben (valóságban) látja, sem az olyan természetleírásokban, melyek nem mint a cselekvény *alkotórészei*, hanem csak mint pihenők, helyzetszínező *betétek* szerepelnek.

A mese élvezését még ez sem zavarja meg, mert a természet itt nem mint elvont, hanem mint a cselekvény élő eleme, étellel felruházva, átszellemítve fordul elő, tehát ép úgy alkalmas arra, hogy a gyermek lelkét kiegészítő munkára serkentse, mint a cselekvény maga; ép úgy életre kelti a gyermek *asszociációit*, mint a *rohanó áru* történet, A Genovéva történetéből is csak azok a természetképek maradtak meg, melyek erősen *cselekvény értékűek*.

Amint láttuk, a mese hatása elemzésében a gyermeknél előbb csak azon asszociációk sorakoznak fel, melyek biológiai tekintetben kellemesek ránézve (a kis gyermeknél az ennivaló), ami ezt az érzését sérti, a félelmes, nem kedves. A kellemes asszociációk, melyek a gyermekben felkelnek, ha nem is olyan illúziót eredményeznek, mint a felnőtteknél, ha nem is tisztán esztetikai, hanem biológiai jellegűek, mégis természetesnek kell tartanunk, hogy a későbbi esztetikai élvezet gyökerei ebből sarjadnak, sőt ebből táplálkoznak akkor is, mikor már a csalódás tudatos, nem tudattalan, mint a gyermeknél.

Tovább menve, a mese-émlék elemzésében, azt találom, hogy a szt. Genovéva históriájában sok a tragikus s mégis *ez a mese* maradt meg legélesebben az én

mese-emlékeim közül. Miért? Pedig ez időben hallottam sok népmesét, apám elmondta Garay obsitosát, magam is elolvastam s le is írtam, jól emlékezem rá; olvastam Aesopus meséit és még egy sereg más mesét s mégis ez maradt meg legrégebbi mese-emlékeim közül, ép úgy, mint valamivel későbből, 13-14 éves koromból a Jókai Csataképek című kötetének sok novellája közül a Bárdy-család tragédiája. Ezt sokat elmeséltem társaimnak, a Genovéva históriáját azonban soha senkinek.

Mielőtt a fenti kérdésre megfelelnek, még valamiről szólanom kell. Visszanyúlva gyermekkorom emlékeibe, azt találom, hogy vallásos színezettel csak egyetlenegy, a Szent Margit alakja élt lelkemben. Mély meghatottsággal szemléltem gyakran képét, melyet egy képes újságból vágtam ki és sokáig tartogattam egy fadobozban, ő volt az én meghitt pátronám, pedig egyebet nem tudtam róla, mint azt, hogy magyar volt. Ezt azért mondom el, nehogy úgy tűnjék fel, mintha a Szent Genovéva történetét a vallásos érzés ragasztotta volna meg lelkemben. Nem, soha ezzel az érzéssel nem gondoltam rá, és soha ez az érzés nem kelt fel bennem. Ez az egy bizonyos, az is bizonyos, hogy sem az ő morális nagysága, mellyel ellenállt a lovag gonosz kísértéseinek, nem volt fontos, de még az eliene gazul cselekvők szereplése sem, mert hiszen ezekre részben nem, részben egészen homályosan emlékezem csak. Még csak az igazság, a jóság és jámborság diadalmaskodása sem, mert egészen elfelejtettem azt, hogy aztán mi lett velük. Igaz, hogy a főmomentumra emlékezem, de önanalizálásom arra vall, hogy ez nem a leglényegesebb. Mi tehát?

Nem a pszichológus fog felelni, feleletet adok az-
zal, ami ellenállhatatlanul mintegy rátolul ajkamra:
a mese egész kerekiségében él bennem s a mese vál-
tozatos aktusai azok, melyekre én emlékezem, melyet
gyöngéd érzelem színez. Ez az, ez az oka és az én
egyéniiségem, mely ma az, ami volt gyermekkoromban.

Nézzük csak, ezt a Genováva történetét olyan kor-
ban hallottam, amikor már a vasorrú bábákban, a hét-
fejű sárkányokban, Hüvelyk Matyikban, kakaslábon
forgó kastélyokban gyökerező hitem teljesen megren-
dült. Mindezeket már nem hittem, szórakozhattam, sze-
rethettem őket, de mindezek emléke elmosódott.

A Genováva története egészen más, ezt én nem
mint mesét tekintettem, hanem, mint valóságot. És nem
volt okom, hogy másnak tekintsem, hiszen nincs benne
semmi olyan, ami meg nem történhetett volna. Én min-
dent valónak vettem s ez előttem értékessé tette ép
úgy ezt a történetet, mint később a Csataképekből a
Bárdy-család történetét, melyből szintén minden ese-
ménymozzanatra világosan emlékezem. S az az érde-
kes, hogy ebből sem azon emlékeim élnek, melyek ak-
kor támadtak, mikor másodszor is elolvastam később,
hanem, amelyek már régebben keletkeztek, mikor elő-
ször gyermekkoromban olvastam, mikor még hit-
tem, hogy valóban minden úgy történt, amint az író
leírta. Ez is arra vall, hogy valóban a gyermek valóság-
hívése volt a fő megragasztó, megtartó ok.

Hogy én a valóságot kerestem s mindig csak azt,
hogy én azt szerettem, amit az élet szempontjából reá-
lisnak tartottam, az az én gyermekegyéniiségemtől füg-
gött. Ilyen voltam. S még valami. A Genováva törté-
netében sok az érzelmi elem. Ez színezi az egész ese-

ményt. Mély megindultságot keltett az ő története. Maga Genovéa, Fájdalomfi, az őz, mind oly bájos, oly gyöngéd, oly tele érzéssel. Gyermekgyéniségem szerethette a gyöngéd, a finom érzésűeket, ezek iránt könnyen hangolódhatott. És jól emlékezem, de hallottam is, hogy olyan magamnak élő gyermek voltam, mással még játszani se szerettem. Az ilyen gyermekek befelé élnek, könnyen sértődök, érzékenyek, keveset beszélnek, mogorvák vagy álmodozók. Én sokat kaptam,, hogy kerülöm az embereket s mogorva vagyok.

Mindez nem önvallomás rólam, hanem *egy gyermekgyéniség* rajza. E tükörben válik érthetővé s megmagyarázhatóvá az, hogy miért tett rám oly nagy hatást a Genovéa története s egyszersmind figyelmeztető arra is, hogy a gyermekkarakter, a gyermekgyéniség pontos ismterte mily fontos, mily szükséges arra, hogy a gyermekgyéniségnek egyrésről megtudjuk adni azt a táplálékot, ami neki a legkedvesebb, de” másrésről meg azért is, hogy újabb és újabb alakító hatásoknak tudjuk kitenni s ha szükséges meg is gyógyítani.

Visszatérve megrajzolt gyermekgyéniségemre, még csak azt mondom el, hogy ma Dickens a legkedvesebb íróm s éppen azért, amiért a Genovéa történetét megszerettem. Dickensben megtalálom azt, amit szeretek, az élet realitását, az élet valóságát, hiszek az ő alakjaiban; és megtalálom a másik elemet is, az érzelmes aláfestést, a sok gyöngéd s megindító érzelmet.

Valami megkapó van ebben s valami nagyon fontos és értékes a nevelés és a kezdő ember szempontja-

ból, hogy már a gyermekben ott van, nem az ember kicsiben, hanem ott szunnyad az, aki ha egyszer fölkel, hatalommá lesz egy egész élet fölött, boldoggá vagy boldogtalanná téve nem csak őt, hanem mindazokat, kiket a sors köréje sodort.

Érdeemes tehát, hogy sokoldalú lélek-kutatással igyekezzünk belátni a gyermek egyéniségébe, hogy megismerjük ezt a szerkezetet.

Még egytel kellene beszámolnom, hogy ezen gyermekmese emlékem fáradságos önelemzését teljessé tegyem a tanulság szempontjából, és ez az, hogy ezen mesetörténet révén milyen erkölcsi értékekhez jutottam s megnyilvánult-e hatása valami tényben. Erre bármennyire igyekeztem is fölkelteni a rég elmúlt időt, visszaemlékezni nem tudok. Arra emlékezem csak, hogy sokat foglalkoztatott ez a történet s hogy magános ödöngéseimben, csendes gyermekmerengéseimben gyakran átredült, mintegy átvonult lelkemen a Genovéva története; játékaiban meg-megakasztott. Egy pillanatra megállt a kis gyermekkéz, tétlen maradt, míg a Genovéva históriájának víziója átvonult. A többit elfelejtettem. Nem idézi már föl azt semmi, de hiszen nem is szükséges. Az, ami olyan mélyen belevésődött a gyermeklélekbe, hogy harminc, harminckét év sok minden benyomása sem tudta elmosni, bizonyára értékes hatást tehetett. El sem gondolható e nélkül. Már maga az is értékes, hogy a gyermeklélek elringatózott gyakran a mese emléken, hogy ez lekötötte figyelmét s hogy az emlékek nyomán újból s újból friss érzéshullámok érték, melyek újabb érzésszálakat rezgettek meg.

A mesék látatlanul végzik belső, építő, fejlesztő

munkájukat, az érzelmi élet kialakításában van nagy szerepük s ez a szerepük nem ér véget a gyermekkorral, mert íme az én mesém még most is bennem él és még mindig az rám nézve, ami volt: ragyogó hatalom, csodás, bűvös varázsló, kinek egyetlen érintésére egy egész világ ébred fel bennem, érzések húrja rezdül meg, valami nagyszerűen harmonikus zene hulláma ragad magával, – és leteszem most is munkámat, mint egykor letettem a játékot s önfeledten adom át magamat a mese-élmények hatása alatt felkelt boldogító tiszta örömnék.

II.

Újból átolvastam Genovéva életét. Az eredeti ponyva füzetet nem kaphattam meg, de alig hiszem, hogy a harminc-harminckét év előttiől ennek tartalma bármiben is különböznék. Kérdezősködéseimre azt a felvilágosítást kaptam, hogy a kiadványok öntve várják az újabb nyomást. A füzet, melyben a kérdéses történet van, nyolcadrét ív, címe Genovéva élete. Gyönyörű szép és érzékeny történet a jámbor anyák és gyermekek számára. Hét szép képpel (Budapest, 1911. márc. Rózsa Kálmán és neje rt. nyomdája.).

A történet első fejezete elmondja, hogy miképp lesz Genovéva Siegfried gróf neje. Erről a fejezetről teljesen megfedekeztem. A következő fejezetből, amely elmondja, hogy a Siegfried-vár magas sziklán épült, gyönyörű vidéken, továbbá leírja, hogy „midőn a gróf szép fiatal nejével a kastély kapujához közeledett, már minden szolgálja és jobbágyai

legjobb ékükben készen állottak a mennyegzőpár fogadására”. A tömeg csodálkozása, Genovéa „földfelletti” szépsége, jósága, büszkesége mind sorra kerül. Aztán részletesen leírja, hogy egy este hadi trombiták harsantak fel a kastély előtt; hírnök jött, hogy a mórok „rögtön Frankfurtba törtek” s a grófnak is csatlakozni kell a király seregéhez. A hadi készülődés, a lovagok jövése-menése, majd Genovéa búcsúja férjétől, a gróf harca a mórok ellen, megsebesülése, jó két oldal. Három teljes oldal szól arról, hogy Goló, kit a gróf leghűbb szolgájának nevezett s Genovéát rábízta, hogy igyekezett „megbuktatni” Genovéa erényét. Kísértései, mesterkedései, majd cselvetései a gonosz szolgának szóbjaj önnék mind.

E két fejezetből mindössze annyi maradt meg, hogy a várúr eltávozott messze földre csatába. Sem Genovéa otthoni életéből, sem a várba vonulásból, sem a harcba készülődésből nem maradt meg semmi. A Goló buja érzelmeit rajzoló hosszú leírásból a gyermek rosszat nem ismerő, nem sejtő lelke egy olyan véleményt alkotott, mely az ő gyermeki tapasztalata, ísmrete körének legjobban megfelelt, hogy jött egy lovag s feleségül akarta venni Genovéát.

Érdekes és jellemző ez arra, hogy a gyermek ismeretei, tapasztalatai hogyan asszociálódnak, akkor, ha a gyermek olyanról hall, amit még megérteni nem tud teljesen. Az érthetlent egy olyannal helyettesíti, amit már ismer. A Goló érzékiségéből annyit érthetett meg az én gyermeklelkem, hogy Goló valamit akart, de hogy tulajdonképpen mit, azt még nem tudtam. Bizonyára édes anyám is úgy mondta, hogy fele-

ségül akarta venni őt s én ezt a magyarázatot elfogadtam, nem is másítottam meg akkor sem, mikor újból s újból elolvastam a történetet.

E két fejezetből a lényeges az, ami lelkemben megmaradt, ez a cselekvény pattanója, a többi cselekvény színezője vagy okbeli lélektani magyarázata. Ez a gyermekre nem fontos. A népmese sem okol, nem okoskodik, nem színez, nem festegeti az eseményt, csak a csattanókat, a cselekvényaktusokat adja.

A következő fejezet elmondja, hogy Genovévát Goló a börtönbe vetette, kínozza, hogy megtörje, s minden eszközt és utat megkísérlett vágyai kielégítésére, A dajkát béreli fel, hogy ügyét elősegítse a grófnőnél. A gonosz asszony nem könyörül Genovéván még akkor sem, mikor gyermeke megszületett. Genovéva imádságára két angyal jött s ezek ápolták őt s kis gyermekét.

Mindezen részletek elvesztek, elfelejtettem azt is, hogy a gonosz Goló hogyan íteltette halálra nejét férjével, elveszett Genovéva minden panaszkodása, levélírása, melyben búcsút vesz férjétől, mikor megtudja, hogy halálra ítélték. Ebből a fejezetből csak egy emlék maradt meg, hogy Genovéva a börtönben szenvedett, gyermeke született és hogy a lovag kínoztatta. Még az angyalokról is megfeledeztem. Nagyon természetesen, mert hisz a cselekvény aktusához ez alig tartozik. Pedig az angyal-jelenetet képen is ábrázolja a kis ponyva füzet két helyen is, a címlapon s bent a szövegben. Ez a kép inkább a vallásos tendencia kedvéért van s nem a leglényegesebb aktust illusztrálja, tehát a kép is hiábavaló, ez sem tesz hatást,

ha a cselekvénynek nem a leglényegesebb aktusát támogatja.

Genovéva búcsúja szüleitől jelenetét is képen ábrázolja a füzet s mégis elfelejtettem teljesen ezt is, de élesen emlékeztem arra a képre, mely az esemény egy igen fontos jelenetét ábrázolja, hogy miként kísérik Genovévát az erdőbe, hogy megöljék Goló szolgái. Ez a kép egész pontosan megmaradt emlékezetemben az eseménnyel együtt. Persze a lényegtelen körülményeket elfelejtettem jeléül annak, hogy ezekkel nem sokat törődtem az olvasáskor sem.

A következő fejezetből, mely arról szól, hogy „hogyan élt Genovéva e zordonságban és vigasztaltatik Isten által” megfeledkeztem sok dologról. Egész emlékem az volt, hogy Genovéva sokat szenvedett, de hogy ezen sokat szenvedés miben állt, elfelejtettem s csak az maradt meg, ami a táplálkozással függött össze: hogy ő gyökereket keresgélt, a kis gyermeket pedig egy őz táplálta, S még az, hogy egy barlangban húzta meg magát, a többi részlet, minden csodás elemével: hogy a farkas báránybőrt hozott, hogy az állatok Fájdalomfival játszottak, hogy Genovévának az angyal szép feszületet hozott, kihullott emlékezetemből. Pedig ez az utóbbi ismét képpel, még pedig szép, poétikus képpel illusztrált. Genovéva fenyő erdő szélén ül, előtte a levegőben szétterjesztett szárnyal angyal függő feszületet tartva kezében. A kép hatásos volt: ez sem segített, mert a gyermekelme ezen eseményt színező *lírai* részeknél nem szívesen időzött, csak átfutott rajta s csak a Genovéva szenvedésének emléke maradt meg, Fájdalomfíró pedig, hogy az erdőben barangolt.

Emlékezem, én is szerettem erdőben járkalni. Az ősök eltemetett foglalkozásának ösztön- emléke ez, mely újból s újból feltámad a gyermekben: barangolni az erdőben (s ha erdő nem volt, megelégedtünk a kukoricással is)! Az erdő szeretete a felnőttekben is megvan, valami mélységes vágy él az erdő után a felnőttekben is. Váljon esztetikai oka van-e ennek, vagy talán inkább az ősöktől átöröklött ösztön- emlékek sugallatára szeretjük felnőtt korunkban is annyira az erdőt?!

Az bizonyos, hogy engemet gyermekoromban nem az erdő szépsége ragadott meg, mert a természeti szépet a gyermek nem érzi, nem látja, nem veszi észre. S ha én mégis szerettem az erdőben járni, akkor ennek nem esztetikai, hanem biológiai oka volt. Az erdőnek ez a szeretete magyarázza meg azt, hogy ez a részlet: Fájdalomfi barangolása az erdőben, az erdei tisztás oly élesen megmaradt emlékemben.

A következő fejezet: Hogyan gyászolta Siegfried gróf Genovéva nejét. Ebből a fejezetből semmi sem maradt meg emlékezetemben. Az esemény holt ponton áll, ez a fejezet egy lépéssel sem viszi tovább az eseményt. A gróf érzelmeinek festése annyira nincs bekapcsolva az eseménybe, hogy szinte az eseményen kívül állónak látszik. A felnőtt egyént ez a lírai részlet, ez az érzelmes festés, a gróf szubjektív világának rajza érdekelheti, de a gyermeket nem, hiszen ő nem a más érzelmei után, hanem pusztán a maga belső átélésének hatása alatt érez. Ezen belső átélésnek forrása pedig cselekvény s nem elmondott és megfestett érzelem.

Ilyen sajátsága a gyermeknek közös a primitív, az

egyszerű emberrel, akinek egyéni sajátosságai a mese tükrében vetítődnek le. Innen a mesének szilárd esemény kapcsolata; jellemrajz helyett esemény, melyet az egyén visz véghez. Ezért van az, hogy az érzelm festése a népmesében oly más szavú, egy-egy jellemző jelző csak, mely az érzelmet legélesebben világítja meg. Ez az oka annak, hogy a népmese, de a nép lírája sem írja le a természetet, hanem megszemélyesíti, mintegy élővé, cselekvővé teszi. És aki megfigyelte, jól tudja, hogy az egyszerű ember és a gyermek belső érzelmeinek aktív cselekvés-jelekben ad kifejezést és a művelt ember, mikor a fékező kultúra billincseit széttöri az őszönereje, erős érzelmeinek ép így cselekvésben ad kifejezést.

Hogy gyötrődött Siegfried gróf a lelkében, ez mélyebb hatást nem kelthetett bennem, mert aktivitásával a cselekvénybe bele nem szövődik. Ezen fejezet után következik a „Hogyan találtatik fel ismét Genovéa” című fejezet. A fejezet tartalmából csak a lényeges vonások maradtak meg, az aprólékos körülmény-rajzot elfelejtettem, némileg módosítottam is a cselekvényt, mondhatnám összevontam. A hosszadalmas beszélgetés, kérdeztetés, a gróf megdöbbenése, majd ellágyulása kihullott emlékezetemből, de megjegyeztem azt, hogy Genovéa hiányos öltözetében remegve állt meg ura előtt. Összevontam a cselekvényt azzal, hogy én úgy emlékeztem, hogy Fájdalomfi is a barlangban volt, mikor apja odaérkezett, holott a gyermek az erdőben járt gyökereket keresni. Szóval ismét csak a leglényegesebb, a legaktusosabb rész maradt meg.

Éppen így a következő fejezetből is csak a cselekvény sodrára emlékeztem: a gróf kürtjébe fújt, előjöt-

tek vadásztársai, ruhákat s hintót hozatott stb. Pedig az eredeti bőven elmondja, hogy örült Fájdalomfi a kúrthangnak, hogy jöttek elő a vadászok mindenfelől, hogy mutatta be feleségét és fiát társainak a gróf, hogy lakomáztak kint az erdőben s hogy csodálkozott a sohasem látott dolgokon Fájdalomfi. Aztán a diadalmenet az erdőtől a várig, hol már az egész vidék egybegyűlt volt. Ez úton találkozik Genovéva két zarándokkal is, kik bocsánatot kérve járulnak hozzá, mert az a két katona ez, akinek Genovévát meg kellett volna ölni Goló parancsára. Elfelejtettem azt is, hogy Genovéva miként találkozik ismét öreg szüleivel, pedig minden körülményével ezt is hosszadalmasan elbeszéli; ép úgy elfelejtettem azt is, hogy Genovévát mindenfelől mint szentet seregestől járnak látogatni az emberek; a Goló sorsával se törődhettem, pedig borzalmas színekkel festi a mese s elfelejtettem a történet érzelmes befejezését is teljesen, pedig oly szépen mondja: „Élete csendes tavaszi *estélyhez* hasonlított . . . és halála olyan volt, mint a nap szép, kellemes lealkonyodása ... A hű szarvastehén sírhalmára feküdt és többé onnan nem távozott el ... és egy reggele a sírhalmon holtan találták.”

*

Összevetve most már azt, ami megmaradt, azzal, ami elveszett, azt látom, hogy mindaz megmaradt, ami *lényeges, alkotó része a cselekvénynek*; ez annak a jele, hogy az tette gyermeklelkemre a legnagyobb hatást, ami a cselekvényből a legfontosabb. Azon részek, melyekre már nem emlékeztem vagy nem *fontos cselekvényrészek*, vagy *aprólékos körülmény-rajzok*, vagy

érzelem-festések. Továbbá, hogy hiába volt az illusztráció, a kép, még ez sem tette hatásosabbá a történetet, ha az valóban nem volt lényeges része a cselekvénynek, vagy ha a kép nem úgy volt megalkotva, hogy valóban kitűnjék belőle a cselekvény aktusának fontossága. A lényegtelen ábrázoló képek a gyermekre hatást nem tesznek, a nem megfelelő képeket pedig a gyermek úgy alakítja, amint azt ő elképzei, mert a gyermek a mesét mint aktív szereplő élvezi. A cselekvény-aktusokat lelkében átéli s ezen élményei képekké alakulnak s így élnek tovább emlékezetében.

Ezt tudni fontos a gyermeklélek eszthetikája miatt is, fontos tudni mindazoknak, kik a gyermeknek mesélnek vagy gyermeknek írnak s könyvet illusztrálnak. A gyermek eszthetikai élvezete biológiai forrásból fakad, ebből táplálkozik. Cselekvényt akarok, mert cselekedni akarok, mondja a gyermek és a gyermekhez nagyon hasonló egyszerű ember is csak cselekvényt akar. A detektív-regények, a Nick Karter históriák, rémregények közkedveltsége ebben leli magyarázatát. S ha a népnek vagy a gyermeknek szánt dolgok még oly bölcsen írottak is, ha még oly írói művek is, még sem tudnak a gyermek s a nép lelkéhez hozzáférközni. A gyermeknek s az egyszerű népemfelemek nem *csak* irodalom, hanem *más* irodalom kell. Adjunk tehát neki más irodalmat. Arany János Toldija (a trilógia első része), a legklasszikusabb példa a népiességre. Csupa aktív cselekvény, minden szál egy esemény sodrába fonva, egyetlen egy epizód van benne, de az is a magyar nép kedves szokását, a mulatós virtust mutatja be. Leírás, érzelem oly kevés, csak éppen annyi, amennyit el lehet a cselek-

vény megakasztása nélkül az eseménybe vegyíteni. Érzelem-festés semmi, de annál több olyan esemény, amely érzelmet fakaszt. A Petőfi János vitéze kilengő lírai részleteivel korántsem oly tökéletesen népies alkotás, mint Arany Toldija. A népnek még a lírai költeménye is inkább eseményekbe öltözött érzelem, mint pusztá érzelem-festés.

Ne csodálkozzunk azon, ha a még oly silány alkotásokat is megszereti a gyermek s nép, ha egyébként az ő biológiai esztetikai vágyának megfelelnek. Ne csodálkozzunk azon, hogy a Genovéva története még ma is annyira keresett irodalma a népnek. Ez a silány fordítás, barbár magyarságával, esetlen mondataival megtalálja útját a gyermek lelkéhez is, mert sok esemény-aktusa van. S minél primitívebb a gyermek, mondhatjuk, annál inkább kell neki az aktusos mese. Jusson eszünkbe az a mese, amely minden mese között a legelső volt, melyet legelőször hallottunk olyan korban, mikor még csak éppen gügyörészve tudtuk mondani a mama, apa nevet. Ez az egyszerű mese a „Volt egyszer egy kis kertecske”. A gyermek tenyerét a tenyerembe fektetem s az ujjammal jelzem, hogy ott volt a kis kertecske, „abban volt egy kis nyulacska. Jött egy ember meglátta, meglötte, a kis nyulacska meg erre szaladt, ide-ide . . .” Végig futok ujjammal a kis karocskán a hónalj alá. És a csöpp gyermek hányszor mondja: no még, no még, – s valahányszor elmondom, hogy örvend a mozgásnak, melyet ujjammal elvégzek.

Gyorsan mozgó, cselekvő mese kell a gyermeknek s ha ez a mese költői alkotás, ha nem művészietlen, száraz essmény-csombékok egymásmellé kötése, akkor

vele nemcsak biológiai gyönyörűséget okozunk a gyermeknek, hanem a „művészi” élvezetre is előkészítjük az utat. És a mese hatásában ez is fontos.

*

Még egy-két feltett kérdésemre kell megfelelnem. Milyen hatást tett most rám a mese, mit hagyott meg a mese régi emlékeiből s hogy látom e mese-emlékmúltamat az elolvasás után.

A mese szinte bosszantott. Nem volt érdekes, együgyűnek s nevetségesnek találtam nem a tárgyat, hanem a feldolgozás módját. A rossz nyelvezet, a lapos és magyartalan kifejezések, az elbeszélő logikátlan sága felsrófolta bennem a kritikát. S ez a kritika lehetlenné tett minden mese-élvezetet. A népmesét gyönyörűséggel olvasom ma is, de ez összetörése minden költőinek, minden költészetnek.

Ez azonban nem érintette az én régi mese-emlékemet. Egész úgy tűnik fel, mintha az *más* mese lett volna, mintha más mesének emlékezete élne bennem. Oly tiszta öröm forrása most is annak az akkor hallott és olvasott mesének az emléke, mint volt az újból elolvasás előtt. A régi gyermekemlékek csak oly dúsan fakadnak fel bennem s lelkem ép úgy megtelik hangulattal, mint előbb.

Ez a mese nem ártott semmit, ez el nem törült egyetlen egy drága nyomot sem a régiből. Úgy látok, oly tisztán most is mindent, a gyermekkor arany sugarával behintve. A történet egyetlen alakja sem kopott meg és érzem, hogy ez a mese az maradt nekem, ami volt: egy drága emlék, egy kedves pihenő, hova szeretettel szállok vissza nyugodni, örvendeni: az ér-

zelmek tisztán buzgó forrása, melyből szívesen meríték ezentúl is.

És a mesének ez adja meg másik nagy értékét: hatása mindig megmarad, mindig él, velünk együtt el nem vénül, hanem a fiatalság, a frissesség üdeségében él tovább lelkünkben; zorddá nem válik, mert rajta nincs hatalma sem a tudásnak, sem az élettapasztalatnak. Melegségéből nem veszít, sőt mindig nyer; aranyos derűjében szívesen fürdetjük lelkünket s szívesen menekülünk vissza a napsütéses ragyogó verőfénybe mindig, hogy a boldog gyermekkor emlékein fáradt lelkünket megpihentessük.

Igazán beteljesedett rajtam a Sydnei Smith mondanása, melyet Baine idéz¹⁾: „hogya boldogítjátok gyermekeiteket most, boldoggá teszitek őket húsz év múlva is az emlékek által”. Hozzátehetjük a mese-emlékek által.

¹⁾ Baine: Neveléstudomány, I, 95, 1.

IX. A mese az iskolában.

I.

A mese-kutatás adatai nagyon élesen rávilágítanak arra, hogy a gyermek életében a mese nagyon fontos. S ha a gyermek annyira kívánatosnak tartja a mesét, e fölött eltekinteni nem szabad. A gyermek maga választott eszköze a mese, vegye kezébe a nevelő s lássa, mit tud vele tenni az iskolában.

Korántsem tartunk még ott, hogy a mese pedagógiájának nagyon fontos kérdése tisztázva lenne, a meséről eddig csak mint szabad ifjúsági olvasmányról beszél az iskola, hivatalosan csak az olvasó könyvben szerepel. A nagy mese-kincsből egy-kettő, ezek jó-része sem igazi népmese, hanem tanító fabula. Inkább csak az óvodák gyermekei hallanak mesét, ezek legnagyobb része is bizonyos pedagógiai elvek szerint megnyirbált, vagy – ami még rosszabb – tendenciózus mű-mese. Az egészben csak az a szerencse, hogy a gyermek mihelyt olvasni tud, maga olvas lankadatlán buzgósággal s szeretettel meséket,

Így is jó, de még jobb lenne, ha az iskola is céltudatosabban használná fel a mesét, ha a nagy mese-kincsből kiválasztaná azon meséket, melyek legjobban megfelelnek a bizonyos fejlettségű gyermeknek. Minden mese, melynek tartalma gyermeknek való, jó, de

egy mesék mégis különösen alkalmasak arra, hogy velük speciális hatást érjünk el, Egyik mese megfelelőbb, mint a másik a más-máskorú gyermeknek. A gyermektanulmányi adatokból kapott tanulság is arra vall, hogy a gyermek fejlődésének különböző fordulatain más-más mesék felé fordul különös érdeklődéssel. Ha ezen tanuláshoz hozzátesszük a megfigyelés útján szerzett tapasztalatokat s ha figyelembe vesszük azon célokat, miket a gyermek elé tűzhetünk fejlődésének különböző fokozataiban, akkor ezen egyesített nézőpontok képessé tesznek arra, hogy eldönthessük legalább is megközelítően azt a kérdést, hogy mely mesék felelnek meg legjobban az iskolának, a különböző fejlettségű gyermekekre irányuló nevelői hatások elérésében. A gyermek fejlődésének fokozataiban irányadóul a faj fejlődését vehetjük, mert a gyermek fejlődése nagyjában a faj fejlődését követi. Legjobb lesz tehát, ha ezen útmutatásra ügyelve válogatjuk meg a meséket. A mese-eredet kérdésében véleményünk az, hogy biológiai vágyak s szükségek motívumából eredt a mese. Az ősember vágya az ennivalóra s ami ezzel egyet jelentett az állatra irányult. A mese motívumai közt e kettő motívumait ősemese motívumoknak tekinthetjük, A faj szellemi élete e körül forog s ugyanezt találjuk a 4-6 éves gyermeknél is. A gyermektanulmányi adatok azt mondják, hogy az óvodás gyermek érdeklődése az olyan mesék felé irányul, melyek ennivalóról s állatokról szólnak. Tehát a gyermek kultúrájának első fejlődési fokán 4-6 éves korban legmegfelelőbb mese az olyan, melyben ennivalóról s állatról eszik s iszik. E mesék formájának különösen ritmikuskak

kell lenni. Nem a verses formát értjük éppen, hanem a gondolat-ritmust, a mondatok s gondolatok ismétlődését, az alliterációt, különösen pedig az állathangok utánzását, a friss szóképeket, melyek erős ritmussal pattantják tovább a történetet.

A gyermek fejlődése további haladásában elért a mohó tapasztalatszerzés vágyához, már nem csak az én, hanem az őt körülvevő világ is erősen érdekli: mi az, ahol él? Kérdéseket tesz fel s ezekre magyarázatokat keres. És a gyermek is a hatodik év korhatárán a biológiai érdeklődés fokáról eljut a mohó tapasztalatszerzés idejébe. Forró vággyal merül bele az őt körülvevő életbe, nyugtalan lélekkel keresi, mi van az erdők, mezők, hegyek távolságaiban. Mindig menne, nyugtalan elméje a fejlődés friss erejétől hajtva, átröpüli az idő s tér távolságait. Értelmi képessége, tapasztalata sokkal kisebb, semhogy objektív tudna maradni, neki mindegy, hogy érdeklődését milyen felelet elégíti ki, a fő az, hogy nem marad kielégítés nélkül. *Ez a képzelet kora s legjobban a tündérmese elégíti ki.*

A 6-8 éves gyermek legkedvesebb meséje ez. És még sokáig, a gyermek még „öreg” fejjel, 17 éves korában is kedveli a tündérmesét. Nagyon természetes, hogy a tündérmesének különböző fajai, fokozatai jutnak érdeklődése körébe, előbb a primitív tündérmese s csak azután a fejlettebb, az Andersen-féle. Érdeklődésének ezen körén kívül azonban egyéb érdeklődésbeli változatokat is találunk más tárgyú mesék iránt is.

A faj tovább fejlődött, az államalakulás első mozzanatait éli, az első társulás idejét, az első harcokat a földért, a saját vagyonaért. A történelem kezdete ez, a mondák kora. *A gyermekben is 8 éves korától kezdve*

jelentkezik a második, a történelem hősei iránt az érdeklődés. Ez az érdeklődése már szűkebb körű, objektívebb s fejledező nemzeti érzés színezi, bárha ennél meg nem áll, mégis csak ezen érzés hatalmas irányítója. Minél fejlettebb lesz értelme, annál inkább válik nemzetivé, a saját fájának büszke szeretetével. A gyermek e harmadik fejlődési fokozatán a hős mondák korát éli s szereti olvasni a mondákat, a nemzeti mithoszokat. E kor veti meg a leendő honpolgár hazafias érzéseinek alapját. E korban éli nemzetivé alakulásának fontos idejét jelleme, melyet majd a későbbi élmények, tanulmányok erősítenek, fejlesztenek ki teljesen, így értjük meg, mekkora nevelő értékűek a nemzeti mondák s mily szerencse ezek fennmaradása a nép ajkán akár prózai, akár költői formában,

A gyermek e korban már a reális élet történetei iránt is érdeklődik, a szociális érdeklődés is jelentkezik. Különösen erősödik ez a 12. év felé. Átmenetnek jó, ha a vidékűkhöz fűződő mondákat majd balladákat olvas a gyermek s aztán Robinsont. Egyetlen könyv se lehet jobb átmenet a mesék és mondák világából a való életbe, mint Robinson,¹⁾ mert ez a könyv egyrészt eleget tesz az ifjúság fantasztikus kalandos képzeletének, másrészt kielégíti a való élet iránt támadt érdeklődését is. A Robinson könyv azért is jó, mert ugyanebben a korban és valamivel később feltámad a gyermekben a kalandozási vágy, menni, látni, átélni a valóságban is a mesék rajzolta rendkívüli élményeket, eseteket. A faj is ezen harmadik fejlődési korában élhette át a nagy vándorlások korát, ebben a korban

¹⁾ V. Ö. Wohlgast Vom Kinderbuch 14. 1.

folytak le a területszerzés nagy mozgalmái. Ebből magyarázható a gyermek kalandozási ösztöne.

A gyermek a 14 évvel elér a forrongás korához, ez a serdült kor, még gyermek, de már jelentkeznek az embert s az egyéniségét jellemző sajátságok. Ez a negyedik időszak megvolt az emberi faj életében is, mikor kezdett berendezkedni. Eddig a közösség gondolata foglalta le a közös nagy cél, a védelem érdekében, az egyén egész erejével ezt szolgálta. A közösség harcaiban kifejlődött embert, pihenőhöz jutva, felhalmozódott nagy energia készlete feszegeti. A nagy közösségen belül támadnak hatalmas forrongások; a forrongó indulattól táplált érzelmek növekednek, eszmények s a faj egyéni ösztönei fejlődnek s keresik az ideált. Az átalakulás nagy ideje volt ez, melyen a gyermek is keresztül megy. E korban a gyermek lelke tele van indulatokkal, mély érzésekkel, hatalmas fel-lángolásokkal, csapongó vágyakkal. *A gyermek el-hagyja a mesék világát s megérett a reális élethez köze-lebb álló regény mesére.* Elérkezett az epikai törté-netek ideje. E korban kezébe adhatjuk a mondák helyett a való történelem könyveit s az életrajzokat, me-lyekből nagyszerű tanúságot meríthet.

A mese hatása nem szűnt meg, de már e mesék a való élet képeit mutatják s a gyermek-jellem végső belső kialakulását segítik elő és jelentkező költői ér-zékét szolgálják.

összefoglalva a fentieket így állapíthatjuk meg a gyermek fejlődési korának megfelelő meséket:

1. 1-6 évig ritmikus mesék ennivalóról, állatokról.
2. 6-8 évig előbb a primitívebb tündérmesék, az-tán Andersen; népmondák.

3. 8-13 évig mondák, mítoszok – *Robinson, a reális életből vett történetek.*

4. 13-15 évig epikai történetek, ifjúsági regény (életrajzok).

Az első kort biológiai nevezhetjük, a második a csapongó képzelet kora, a harmadik a fejlődő reális érdeklődésé, a negyedik a forrongó érzelmek kora, hogy aztán ezek lehiggadásával ismét bekövetkezzék a reális érdeklődés ideje. A mese érdeklődés korainak ilyen megállapítása nem azt jelenti, hogy ezek *valóságos* határvonalak, csak körülbelül jelzik azt, hogy milyen mesék felelnek meg ezen korhatáron a gyermeknek leginkább s hogy célunkat milyen mesékkel közelíthetjük meg leginkább az óvodában s iskolában. Az iskolában gyermektömegek vannak s így emiatt míg egyrészt tágíthatóknak véljük a jelzett korhatár kereteket, másrészt helyesnek is tartjuk az általános tájékozódásra felsorolt mese-típusokat.

Mindig mesét értünk s nem száraz átírásokat, reprodukciókat, kivonatokat vagy célzatosan csinált műmeséket. Az óvoda ép úgy, mint az iskola sok rossz mesét használ, sok száraz monda átírást. Mily gyarló átdolgozásban olvashatja a gyermek iskoláinkban magyar mondáinkat vagy a görög mítoszokat az olvasókönyvekben. Mennyire nem mese az, amit kap. Magyar mondáinkat igaz mesemondó művészettel dolgozta fel Benedek Elek Magyar mese és mondavilág című könyveiben, sok népmondát is találunk itt. Mennyivel több gyönyörűséggel olvasná ezt a gyermek, mint a nyakatekert, vagy száraz iskolás értekező stílusban megírt olvasókönyv mondákat. A görög mítoszra pedig a legokosabb lenne az Odysseából, e

gyönyörű mesekönyvből megfelelő helyeket elmondani. Itt talán együtt nem találná Herakles mind a tizenkét „munkáját”, de kapna költészetet, igazi mesét, művészetet.

II.

A mese aranyesője legtöbbször az óvoda kis gyermek lelkére hull. A 3-6 éves kis gyermek áll legközelebb a primitív emberhez: cselekvő, reflexiótlan egyéniség. A gyermek az egyszerű emberekhez hasonlít, kik a világtól messze eső alpesi völgyekben élnek.¹⁾ Ezen emberek számára a mese az egyetlen művészi forrás, melyből meríthetnek. Ép így a gyermek is, sokkal primitívebb, semhogy képes lenne a művészet egyéb alkotásainak élvezetére is. A mese nyelvét megérti a kis gyermek is, ép ezért a nevelés beiktathatja az óvoda gyermek nevelési eszközei közé.

A 3-6 éves gyermek erői egyszerűek, gyöngék, a nevelési ténykedés ezen erőknél megfelelő kell, hogy legyen. Nem mondhatom így pusztán; neveljük. Kissé rideg szó lenne ez a 3-6 éves gyermekre vonatkoztatva, így kell mondanom: tegyük ki őt azon természetes nevelő eszközök hatásának, melyek egyéniségének legjobban megfelelnek. Ezen nevelésből egyet mindenestre ki kell vennünk s ez a *kényszer*. Ha igaz és helyes az a felfogás, hogy a legjobb nevelő tényező a szeretet, pedig ez helyes és igaz, akkor itt a mi esetünkben leginkább igaz. Ezen elvi alapon a nevelést

¹⁾ Die Erzählung in der Kinderstube. (Deutsch. Fröb. Verb. kiadása.)

már itt is megvalósíthatjuk, még pedig anélkül, hogy ezzel sértenők a gyermek fejlődő egyéniségét. A nevelő ezen a fokon ép olyan helyzetben van, mint az a telepes, aki egy ismeretlen vidékre kerül, egy még vegetáció nélküli vidékre, hol semmi sincs, csak föld. Ez a föld arra vár, hogy megműveljék, hogy ismeretlen mélyét megszántsák, felforgassák, földjét megnyissák, megporhanyítsák, hogy a nap és levegő belehatolhasson, hogy a belehullott mag csíráit foganjon. A kis gyermek ilyen műveletlen föld, mely várja, hogy megnyissák, megporhanyítsák; e föld ismeretlen, ki tudja, mit rejt el mélysége, mennyi kincs lehet ott és mennyi értéktelen kőszikla. De még a kősziklát is meg kell porhanyítani. E munkához hűséges önfeláldozás, nagyserű türelem és őszinte, szerető, mély lélek kell.

Az óvodában a nevelés legtermészetesebb eszközeit kell használni, melyek a legjobban megfelelnek a gyermek egyéniségének. Ilyen természetes eszköz a játék és a mese. Tulajdonképpen azt kellene mondanom *a játék, mert a mese sem lehet ezen a fejlődési fokon egyéb, mint játék.* A különbség csak az, hogy a gyermek játékkal játszatása sokkal könnyebb, mint a mesével való. A gyermek magától is talál játékot és még akkor is tud játszani a gyermek, ha nem jó, nem, neki megfelelő játékot teszünk elébe. Nem így vagyunk a mesével, A mese láthatatlan anyag s e láthatatlan anyagot, melyben értelem, képzelet s érzelem vegyül, a mesélőnek kell láthatóvá tenni a gyermek előtt. S hogy a mese anyaga valóban ilyenné váljék és válhassék, ahhoz nemcsak jó, a gyermek egyéniségének s fejlettségének megfelelő mese kell, hanem jó mese-mondás is.

A mese szuggesztíója alól a gyermek semmiesetre sem vonhatja ki magát. Ezt a gyakorlati tapasztalat ép úgy bizonyítja, mint az önmagunk gyermekkori emléke. S ha azt mondom., hogy a nagyobb, a felserdült gyermekekre is nagy hatást tesz a mese, annál nagyobb s erősebben lélekalakító a kis gyermekre. A kis gyermek lelki életének valósággal dajkája, anyja. Ezen hatásnak a kis gyermek szóval is kifejezést ad úgy, mint a Geyerstam¹⁾ regényének kicsi hőse, Öcsiké, aki szeretett volna vadász lenni, hogy a farkast megölje, aki a nagymamájához menő Piroskát megette. A mese szuggesztíójának mértéke a gyermeknél attól függ, hogy mennyire hisz a mese valóságában, tehát minél kisebb a gyermek, minél fejletlenebb fejlődési fokon áll, annál erősebb ez a szuggesztíó. Erre vallanak a mese hatásának kutatásával kapott adatok is. Ezen adatokból kitűnik, hogy a gyermekre a hatás oly erős, hogy aktivitásra is készíteti; eljuttassa a mesét. A 4-5 éves korhatárig gyakrabban olvashattuk az adatokban azt, hogy eljuttassák a mesét, az 5-6 évesek már azt is mondják, a mesét mesélni kell, mert az *nem játék*.

De akár hisz a gyermek a mese valóságában, akár aem., a mese mégis nagy alakító hatással van úgy érzelmi, mint értelmi világára. S ezt a munkát a mese csendesen végzi, beleesik a gyermeklélek talajába s mint a napsugár, megteszi a maga csodálatos életre serkentő hatását.

Vannak érzelmi és akarati erők, melyek megelőznek minden művelési folyamatot és olyanok, melyek

¹⁾ G. Geyerstam: Öcsike 70. 1.

ép ennek alapján támadnak.¹⁾ A mese ezen érzelmi és akarati erőket fejlesztő hatásáról akarunk szólni most.

Szemünk előtt mindig a jó mese van. Jó mese alatt értjük nemcsak az olyan meséket, melyeknek morálja kifogástalan, hanem megkívánjuk minden jó mesétől azt is, hogy művészi tekintetben is megállja helyét. A költői, a művészi szempontot azért kell hangsúlyoznunk, mert az a véleményünk, hogy a művészi, a költői jobban megtalálja útját a gyermek lelkéhez s mert úgy gondoljuk, hogy a művészi öntudatlan meglátásával, a költői öntudattalan érzékelésével kezdődik az érzelmek finomságának fejledezése. Ha lehetséges lenne az, hogy a gyermek tisztán szép, költőileg s művészileg finom benyomások hatása alatt nőj jön fel, akkor lelkének moraliter is sokkal finomabbnak kellene lenni, mint így, mikor a durvaság ezer fajtája és példája áll előtte otthon, az utcán egyaránt. E kicsiknek lelkét annál inkább kell gondoznunk, mert e lélek válogatás nélkül fogad be minden rossz példát. A mese finomságai, ép, tiszta morálja, költőileg finom levegője hatalmas ellensúlyozó lesz.

Helyes vélekedés, hogy a mese nemcsak illúzió, játék, nemcsak a képzelő erőre szolgáló, hanem az *érzelem részére* is. S módunkban van így a mese eszközével az, hogy az általa keltett érzelmeket újabb s újabb benyomásokkal újból felkeltsük, az ismételtetéssel megszilárdítsuk és állandósítsuk. A mese sokféle változatot tár a gyermek elé, ezek egyrészt lekötik figyelmét, szórakoztatják, kedvessé válnak és meghitté, szeretetté előtte s ezzel a jó példa benyomul lelkükbe

¹⁾ Baine Neveléstudomány I. 94.

s a *véleményük morális* kialakulását segíti elő. Az érzelem ellentétei, melyek a mesében előfordulnak, a jó és rossz ellentétei, a szelídség, a jóság és ennek ellenkezői nagy hatással vannak a gyermekre. „A mese a hozzáértő kezében nemcsak paradicsomkertet előteremtő varázsvessző lesz, hanem értékes erkölcsi értékek érlelője is a gyermek lelkében”.

A mesével veheti kezdetét az erkölcsi fogalmakra nevelés. A mese útján haladhat a gyermek elméje bizonyos általánosító nevelési igazságok felé. Rendezhetem úgy a mesét, hogy azokban egyező morális igazságok nyerjenek kifejezést. Ezt könnyű megtenni, mert hiszen a mese egész konstrukciója arra való, hogy morális, egyező igazságokat egymás mellé állítva, a legegyszerűbb, a legkomplikálatlanabb esztetikai formában a morális általánosítást lehetővé tegyem. A morális igazság a mesében egyszerű formában nyer kifejezést. A mese a gyermek naiv hitét ragadja meg s könnyen fokozhatom ezt lelkesedéssé azon dolgok iránt, melyek a mesében vannak.

Ha tehát azt akarom, hogy a gyermekre morális haszonnal járjon a mese, a mese eseményei, személyei iránt vonzalmat kell benne felkeltennem. Hangsúlyozva emelem ki azt, hogy ne az ellenszenv keltésén kezdjük a gyermek morális világának kiképzését, hanem a vonzalom keltésén. A rossz könnyebben fogamzik, mint a jó, mert az összes életkörülmények olyanok, hogy több bennük a rossz példa, mint a jó s a rossz hivalkodóbb is mindig, mint a jó.

Persze a gyermek ezen szellemi fejlődésének fókán, a morál ábécéjén kell kezdenem. Hogy mi a jó, erre a gyermekek többsége vagy azt felelné: enni vagy

egy speciális megehető, elérhető dolgot mondana, mint például cukrot vagy fűgét. A gyermeknek a morálja csak biológiai s ezen biológiai morálról fel kell emelni a lelki morál világába. Ezen felemelésben lesz segítségünkre a vonzalom felkeltése olyan dolgok iránt, melyek a morális életben értékesek,

A jó cselekedetek, a helyesség, szóval az erkölcsi elevenség meséi legyenek az elsők. Nem a szómagyarázat, hanem a mesepélda fogja megtanítani a gyermeket arra, hogy mi a jó. Lassankint ez a megértés a maga cselekedetei értékeléséhez fogja őt vezetni. – Meseélményei is határozott karaktert fognak ölteni s karakterét is befolyásolni fogják.

Az erkölcsi jóra, derékségre s az erkölcsi jónak minden árnyalatára fölösen találunk a mesében példát, kezdve a legegyszerűbb erkölcsi motivációtól a legmagasabbig. Természetes, szükséges egy jó mesekönyv, melyben az óvónő mindarra a sokféle érdeklődésre, mely a gyermekben van s amely még fokozható, mindarra az érzelmi fejlesztésre, amelynek a gyermek alávethető, bőséges példákat talál.

Amint előbb mondtam, a gyermek az erkölcsi jó fogalmára példák által vezethető rá. S csak mikor már ezzel tisztában van a gyermek, illetve *mikor már a gyermeknek fogalma van erről, akkor állítanám eléje az erkölcsi rossz példáit*: a derékséget, a bátorságot a gyávasággal; a jutalmat a büntetéssel; a vágy s indulat rossz következményeit, az engedelmséget az engedetlenséggel; a lelki egyenességet és ravaszsgot, a dolgos és dologtalan egyént stb.

Meg lehet értetni a gyermekkel a mese alapján azt, hogy mi az dereknek, erkölcsösnek lenni; meg kell

értetni vele, hogy vannak olyan dolgok, melyek mindenkire kötelezők s amiket megtenni kötelesség. *A mesének világán át szemlélhetővé válik q gyermek előtt az élet társadalma, melyet erkölcsi motívumok irányítanak* s amely erkölcsi motívumok ellen vétők bűnhődése el nem maradhat. Rá kell mutatni arra, hogy a vágyak és indulatok korlátozása szükséges. *Ki kell emelnem különösen a szociális érzés fontosságát*, a béke-szerű megférést, ápolni kell s erősíteni a baráti érzést, a testvéries viszonyt, gondot kell fordítani arra, hogy a gyermek *fegyelmezni tudja magát*, hogy a gyermek engedelmeskedni tudjon. A mese útján a példák-kal szemléltetni lehet a jó egyén megelégedését, nyugodt lelkiismeretét s azon egyénét, akinek van oka félni, kinek lelkiismerete nem nyugodt, mert helytelen követett el.

Nem szabad azt gondolni, hogy azt kívánom, hogy valmelyes magyarázatot adjon a mesemondó egy létező társadalomról a gyermeknek. Ezt egész egyszerűen nem figyelnék meg a gyermekek s nem is tudnának a felvilágosító beszédből semmit megjegyezni. Ilyen magyarázatot egy 3-6 éves gyermeknek hiába adnának. Én a dolgot másképp gondolom. A mese elemekből egy világ, egy mese társadalom fog belegyökerezni a gyermek lelkébe. Ezt a társadalmat meg fogja érteni, mert hiszen a mese segítségével ő maga teremtette meg. E társadalomnak lesznek különféle tagjai: lesz király, hős, szegény szolgaleány, lesz állat, ember, növény tagja, szóval egy épen olyan társadalom alakul ki a gyermek lelkében, mint amilyen a valóságban^ van igazán. *Nekem ezen társadalom kialakulására kell törekednem, azt kell akarnom, hogy a gyermek*

valóságban lásson egy ilyent. Ennek a társadalomnak minden egyes alakját fogja ismerni a gyermek, mert hiszen éppen az ő ismerete útján át jutott minden egyes alak ebbe az ő mese társadalmába. Ismerni fogja az alakok útján a gyermek az általa teremtett társadalomnak sokféle szokását is s csak én tölem függ, hogy mikép állítom egybe a mese által a gyermek ezen elképzelt mese-társadalmának alakjait, tölem függ, hogy milyen morálú lesz s tölem függ, hogy miképen fordítom azon morális cél felé, amit elérni akarok. A gyermek ezen társadalomtól függni fog, az ő példái, törvényei itt lesznek s ő is egyik tagja lesz ezen világnak. Én erre mindig hivatkozhatom és hivatkoznom is kell, hogy mit csinált ez, mit csinált az, hogy viselkedett, vagy hogy kellett volna viselkednie. Igyekezniem kell arra, hogy a gyermeket minél szorosabb kapcsolatba hozzam a mese világának társadalmával, mert ez a társadalom, az én kezemben egy nagy irányító lesz a gyermek karakter kialakulásában, ez a társadalom az én hatalmamban van s azt tehetek vele, amit akarok. Az is tölem függ, hogy ezt mikor és miként kapcsolom bele a való életbe s csak rajtam múlik» hogy mikor már eljött az ideje, egészen áttelepítem a valóba.

És nagyon figyelniem kell, hogy ezt a társadalmi céltudatosan teremtem meg. Ismernem kell a meséimet s eleve tisztába kell azzal jönnöm, hogy milyen mesék alakjaiból fogom összeállítani. Módszeres előkészületet ajánlok tehát.

De csakis a bőséges anyagot felölelő meseismeret adhatja meg a módot arra, hogy a mesélő mintegy előre megszabja, kiválogassa a meséket oly módon,

hogy a mesék által célul kitűzött morális és érzelmi eredményt bizonyos előre megszabott egymásutánban érje el. Egyszerre sokféle erkölcsi fogalmat nem dobhatok a gyermek lelkébe. Lépésről-lépésre kell haladni ép úgy, mint a felsőbb oktatásban a tudnivaló anyag elsajátításában. Egy másik erkölcsi körről haladhatok tovább, de csak akkor, ha már az egyik kör beidegzésével elkészültem. Arra való lesz a sokféle mese, hogy ugyanegy morális és érzelmi fogalmat, kört többoldalról világítson meg többféle helyzetben és változatos színes mese-történet keretében. így nem unja el a gyermek s észre sem veszi, hogy a változatos benyomások, melyek érték, egy erkölcsi, egy érzelmi motívációt rejtenek. Mi pedig ezzel elérjük azt, hogy a gyermek elé állított példák, eseménytörténetek mélyen benyomulnak a gyermek lelkébe, felejthetetlenül beleássák magukat lelki világába s ott megerősödvé, a gyermek ítéletévé, akaratává, cselekvésének rugójává, szóval karakterévé válnak.

Vigyáznom kell mindenre. Vigyáznom arra, hogy a mese társadalomban minden logikus legyen; a jutalmazás épúgy, mint a bűnhődés.

A nem motivált bűnhődés félelemmel tölti el a gyermeket, fölös izgalmat okoz neki, épen azért, mert úgy is erősen szubjektív életet él s azt, ami rossz más-sal történik, magára is félelmesnek tartja. Ez megfélemlítés lenne, pedig az illetet kerülni kell. Ép a mese hatása adataira hivatkozhatom ebben. A gyermek nagyon intenzíven átéli a mese történetét s mintegy maga magát teszi a szenvedések központjává. Minden ilyen szenvedés nagy fájdalommal s félelemmel jár. A fájdalom s félelem erőfogyasztás, ennélfogva *mellőzendő*

az ijesztő mese. A félelem a káros képzetek egész sorát idézheti fel, káros beidegzések állhatnak elő s káros képzetek, lelki állapotok szuggesztíója alá kerülhet a gyermek. Azért nagyon vigyázni kell az olyan mesékkel, melyekben bűnhődés van. Erősen motiválni kell a bűnhődés okát. Itt van például a farkas és a bárány meséje. A mese hatása adatai szerint a gyermekek majdnem kivétel nélkül félnek ettől a mesétől s nem szeretik. Ez nagyon természetes, mert hiszen a szegény ártatlan báránykát minden ok nélkül eszi meg a farkas. A gyermek nem értheti meg azt, hogy itt egy gonosz ragadozó, a farkas, jellemében az élet igazságtalan embereinek s az élet igazságtalanságainak egy jellemző esete példázódik. A kis gyermek csak annyit lát, hogy a bárányka jó, kedves, a farkas pedig félelmes ragadozó, ki szétmarcangolja. Ha ez a mese úgy volna motiválva, hogy például a bárány anyja parancsa ellenére ment inni a patakhoz, hogy jóllehet anyja figyelmeztette, ne menjen oda, mert baj érheti, mivel engedetlen volt s ezért érte a bűnhődés, akkor a gyermek erkölcsi okulása bizonyos belátáson alapulna s nem félne azért, mert a farkas valami rettenetést tett, hanem egy példa nyomulna lelkébe, mely arra tanítaná, hogy az engedetlenség bűnhődéssel jár s kárával az engedetlenkedőnek.

Arra figyelmeztetné, hogy a felnőttebb, a szülő kívánságát teljesíteni kell, engedelmesen meg kell előtte hajolni, mert az engedelmség jó, az engedetlenség pedig az engedetlenkedőnek káros. Ha már most én, a mesemondó, az engedetlenség példáit s erkölcsi motívumait több megfelelő mesében, több mese történetben mutatom be, ha ezt az erkölcsi kört kiválasz-

torn és sok olyan mesét mondok el, melyből ez a tanúság fogja érní a gyermeket, akkor nem egy esetleg könnyen felelhető, futólagos benyomást hagyok a gyermek lelkében, hanem, amint előbb mondtam, erős meggyőződést érlelek meg. Jegyezzük meg azt jól, hogy a folyton érő benyomásoknak, még a felnőt, még a megállapodottabb karakter sem tud mindig ellenállani, annál kevésbbé a gyermek s ha mi valóban azt akarjuk, hogy a gyermek lelkét teljesen a mese szuggesztíója alá hajtsuk, ha azt akarjuk, hogy a gyermek karakterévé váljon egy bizonyos morális felfogás, nem futólagos benyomásokat kell tennünk rá, hanem szoktatnunk kell hozzá. Bele kell, hogy úgy mondjam, élet-nünk a gyermeket, hogy ez a felfogás teljesen énjévé, természetévé váljék; bizonyos morális készséget, hajlamot kell benne kifejleszteni.

Ép ezért hangoztattam előbb azt, hogy előbb jó példákat lásson a gyermek, előbb ezt idegezzük bele a meséből. De semmit se szeretnék inkább kikerülni, mint annak látszatát, mintha a mesével moralizálni akarnék. A jó s helyesen megválasztott meséből a morális hatás önként következik és csak annyit szabad tenni, hogy a mesékben levő morált kapcsolatba hozzuk a való élettel, innen vett példákkal. Ép így tennék minden olyan mesével, mely gyakorlati tényekhez fűzhető. Általában az eszthetikai hatás és a mese szuggesztíó erősítésére nagyon fontos az, hogy a gyermek előtt mindig valami kézzelfogható álljon.

Különösen *vigyáznunk kell az olyan mesékkal, melyekben a testi erő marasztalásai vannak*, mert a testi erejének pusztá elötérbe tolása könnyen kelthet fel a gyermekben olyan reakciókat, melyek őt is ereje-

nek megmutatására ösztönzik, könnyen válhat a gyermek erőszakossá, verekedővé. Én az ilyen mesékbe mindig belevinnék olyan motívumot, mely a pusztá testi erőt a szellem szolgálatába rendelné. Ez elejét venné a gyermek egyoldalú látásának. *A testi erőhöz kapcsolnám az ügyesség, a jószívűség, a bátorság, a lelki éberség motívumait.*

3-6 éves gyermek fejlődési fokán az érzelmi tényező igen fontos kapcsolatban áll az értelmi tényezőkkel, az érzelem az értelem segítő társa, mondhatni vezetője, táplálója, irányítója s míg később az érzelmi tényező az elme nehezebb munkáját gátolja, *e korban ép az érzelmi tényezők azok, melyek kaput nyitnak az értelmi tevékenységhez.* Vagy másképp szólva, a kis gyermek csakis olyan dologgal foglalkozik, amihez kedve van, ő erőfeszítésekre nem képes, eléje életcélokat nem tűzhetek, mert ő az életcélokat még felfogni nem is képes, őt tehát semmiféle komoly s értékes cél nem lelkesíti, mert hiszen az ilyenkorú gyermek még csak biológiai életet él. A mese hatása kutatásában kapott adatok ép úgy bizonyítják ezt, mint azon adatok, melyeket nagyobb gyermekek naplóiban olvastam.¹⁾ A kis gyermeknek ezt a mindig önmagárai vonatkoztatott érzelmét kell felhasználnom arra, hogy bizonyos lelki funkciókat megmozgathassak.

Ha felköltöttem a gyermek érdeklődését, már ez az első erős lépés arra, hogy a gyermek értelmi tevékenységét is felébresszem. Az érdeklődés, melynek motívuma az, hogy a gyermek gyönyörködik, mihamar erős

¹⁾ V. ö. Nagy László: A gyermek érdeklődésének lélektana. 122. s kör. lap.

rokonszenvvé fejlődhet. S ha már az érdeklődés is felkelti a figyelmet, sőt le is köti, a rokonszenv még többet fog tenni: ez a gyermekben többoldalú kívánságot támaszt a dolog iránt. A kívánság a *figyelmet* rögzíti, erősíti, fölkelte a képzelő tevékenységet, előmozdítja a képzetek asszociációját, a hallottakat állandósítja, elősegíti tehát az *emlékezés* munkáját is. A helyes módszerrel elemzett jó mese könnyen rávezet arra, hogy mily szolgálatot tesz a mese a gyermek értelmi fejlesztésében. Az értelem első gyakorlatait a mese hatására végzi, a fejletlen agypályákat műveli, kifejleszti s az értelmi tevékenységre képessé teszi. Az esztetikai érzés, a nyelv, a stílus-tanítás, a természetismeret s a történelem-tanítás alapjait is az iskoláztatás ezen legelső fokán a mese segítségével rakhatjuk le a gyermekben. A mese a gyermek értelme s érzelme harmonikus képzője. Egyik támogatja a másikat, mert a jó mese az értelmet s érzelmeket egyaránt szolgálja. E kettőt nem szabad szétválasztani. Az érzelem az értelem kapuja, ezen át jut a gyermek lelkébe minden benyomás.

III.

Láttuk most már fentebb azt, hogy *a gyermek esztetikai neveléséhez biztos úton vezet a mese*. A kis gyermek érdeklődése körébe ez az irodalmi műfaj esik, minden más, ha még olyan nagy értékű „irodalom” is, hidegen hagyja a gyermeket, mert meg nem érti, magával nem, ragadja. A mese az egyetlen művészet, mely az ő nyelvén szól. Nem az esztetikai érdeklődés kapcsolja a meséhez, hisz ilyen még kifej-

lődvé nincs a gyermekben, érdeklődése tisztán biológiai: korlátot nem ismerő erejének kielégítését a mese kalandos és fantasztikus világában találja meg. A tartalom a gyermeknek megfelelő nyelv formába öltözött. A mese nyelvében nincs semmi absztrakció; világosan fejezi ki mondanivalóját, se több, se kevesebb szó, csak annyi, amennyi a gondolat; minden szó cselekvés. E mellett a legtisztább népies észjárástól és nyelv-szellemtől áthatott. Romlatlan ritmikus beszéd a mese nyelve; a gyermek úgy hallgatja, mintha élőbeszéd volna, akkor is, ha nem elmondják, hanem ő maga olvassa. E beszéd, melyet örömmel hallgat, amelyben maga is egész lelkével részt vesz, a legtökéletesebb nyelv- és stílus-gyakorlat a gyermeknek. A szeretett események, a csodált hősök a nyelv útján, ennek ritmikus szó-zenéjével együtt nyomulnak lelkébe s élnek ott. A kifejezések, a hallott mondások, mondatok az élő példa erejével hatnak s mivel erős érzelmi hatást keltenek, az mint erős gyökér kapcsolja a gyermek lelkébe s ott állandósítja. Sok új szó, kifejezés és ezzel sok új fogalom ismeretéhez jut így a gyermek. A meséből tanult kifejezéseket, szokat használja mihamar.

De a mese nemcsak szókinsét gyarapítja így, hanem stílus-érzékét is neveli. A mesék egyszerű s mégis költői szépségekkel tele, eleven, reflexiók nélkül folyó nyelvvezete példát ad a gyermeknek a tiszta, szabatos szép beszédre, nyelvhasználatra. Ez a nem stilizált, nem rétori nyelv, közvetlen, de friss képekkel, fordulatokkal tele, hol érzelmes, hol humoros, hol groteszk s könnyed, festői, de biztos vezető a nagy irodalom minden nyelvi szépségeinek megértésére. *Mily termé-*

szetes lenne a mesék nyelvén kezdeni a stílus-tanítást s erre támaszkodva haladni felfelé a szövevényesebb stílus-szépségek megértéséhez. A stílus-tanulás mily természetes útja lenne ez. Még a mesét az iskola a stílus szempontjából se méltányolja eléggé s ezzel megfosztja önmagát a legtermészetesebb, legcélravezetőbb eszköztől.

Az irodalmi ízlés nevelésében is a mese az első fok: ösztönzést kap a gyermek. Az irodalmi oktatás főcélja az, hogy a gyermeket majdan alkalmassá tegyünk a kiváló művek olvasására. Ez a cél nemcsak pusztán esztetikai, hanem, mélyen belenyúl a nemzeti társadalomba, mert szoros kapcsolatot létesít a társadalom s az irodalom, között. A társadalom morálja s intelligenciája függ az irodalmi neveléstől. Ha irodalmi ízlésre nem nevelődik a gyermek, akkor egyenest példájává válik felnőtt korában is a férc, a szennyes, a ponyvairodalomnak, mely elferdíti nemcsak ízlését, hanem morálját is lejtőre viszi. *A gyermekben a jó ízlés felkeltésével vágyat kell teremteni a jobb, a nemesebb irodalom iránt.* Ebben segít a mese. De jegyezzük meg, hogy a mese csak kezdete az irodalmi ízlés nevelésének s nem vége. A gyermek érdeklődése még csak biológiai, de ebből nevelhetem az esztetikai érdeklődést.

A gyermek először csak a mese fordulatai iránt érdeklődik, tetszik neki a mese szertelensége, tovaragadó árja, a *mi* történt a fő s nem a *hogyan*. Az esztetikai érdeklődés ott kezdődik, mikor már örömet nem „pusztán a mese érdekességében, hanem a jellemzésben is megtalálja, mikor a mű lelkét keresi s nézi a dolgok kapcsolatát s a helyes megokolást, mikor azt

mérlegeli, hogy a valóság miként tükröződik a mesében.

A gyermeket az egyszerű biológiai érdeklődésből át kell emelni az esztetikaiba, a történet iránti vágyból, az esemény minden kritika nélkül való élvezetéből át kell vezetni a valóság keresésébe. Ha fokozatosan adjuk a gyermeknek fejlődésével a mesék különböző fajait, akkor az esztetikai ízlés fejlesztésének természetes útját járattuk meg vele. Ezen út végén a gyermek már a valóság képeit látja. A felülmúlhatatlan Robinson áll az esztetikai nevelés egyik forduló pontján. Ezt nem egyszer, sokszor kellene elolvasatni a gyermekkel, hogy mélyen belehatolhasson. S így kellene tenni több jó könyvvel. Nagy szolgálatot tesz a mi Aranyunk Toldija, bátran lehetne egy-két évvel előbb olvasatni, anélkül azonban, hogy fűrnák-faragnák stilisztikai magyarázatokkal. A gyermek élvezetét megzavarja az ilyesmi.

Az esztetikai nevelés helytelen irányát, fogyatékosságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a gyermeket és felnőttet is mily könnyen rabjává ejtik a selejtes ponyva-irodalmi termékek. Ezen művek a pusztan *esemény* érdeklődésre számítanak, mert tudják, hogy a műveletlen olvasó bármiféle történetet is igaznak vesz, mert nincs kritikai érzéke arra, hogy igaz-e vagy sem, megfelel-e a valóságnak vagy nem, amit elmondanak. Ha a gyermeket az esztetikai ízlésre nevelés fokozatainak természetes útján végig vezette volna az iskola, akkor a ponyva- s detektív-regényeknek oly nagy keleté sem gyermekeink, sem az iskolából kikerült felnőttek közt nem lenne. Hiába minden tiltás, a ponyvától csak az ízlés tarthatja visz-

sza és hiába minden nyelvtanizálás, minden „értelemgyakorlat”, minden stilisztikai szabály betanítás, a lélekre a példák hatnak s az ízlést nem. szabályok, inkább a jó olvasmányok finomítják. Meggyőződést nem a szabály, hanem a megszokás érlel,

*

Az iskola jó hasznát veheti a mesének a *történelem* s a *természettudományok* tanításában. A történelem események elmondása, miként a mese s benne ép úgy, mint a m-esében, bizonyos erkölcsi elvek, törekvések domborodnak ki. A történelem eseményei is személyekhez fűzhetők, akár a mesében. De a mese nemcsak azzal jár kezére a történelem tanításának, hogy a történet megértéséhez, az események megfigyeléséhez hozzá szoktatja a gyermeket, tehát mintegy gyakorolja elméjét, hanem azzal is, hogy közelebb viszi a gyermeket a történelem szellemének megértéséhez. Mese – hősmonda – történelem, így következnek egymásután a fokozatok s azt is mondhatjuk, hogy a mese és a hősmonda motívumai összekeveredtek. A mesében sok olyan van, ami emlékeztet a hősmondára, a hősmondában pedig sok a mese-motívum és a történelmi elem. A meshős majd a monda hőse lesz s ebből fakad a történelem hőse. A meshős egy csomó érzelmi s értelmi erőt hoz mozgásba a gyermekben, tekintéllyé válik előtte. Mindezt még mélyebbé s lélekbegyökerezőbbé teszi a monda hőse s örökségül kapja a történelem nagy, hatalmas alakja, A mese képző, felvilágosító, „megértető hatása nélkül a gyermek tanácstalanul állana a történelem hőse előtt, nem értené meg a történelem nagy alakjainak fontosságát, ha már a mese

meg nem tanította volna a hős fogalmára. Az a nagy erkölcsi hatás, amiért a gyermek elé vezeti a történelemtanítás a történelem kiváltságos egyéneit, nem lehetne oly mély, ha a mese hősenek szuggesztív ereje meg nem munkálta volna már a gyermek lelkét. A mese hősen át szemléli a gyermek a történelem hőseit s a mese hőseitől kapott érzés emeli fel a történelem hősenek megértéséhez.

A mesében a gyermek olyant ismer meg, amelyek világosabbá teszik előtte a történelem fogalmait. A nagyság, a hősiesség, az önfeláldozás, a derékség erkölcsi értékére a mese vezeti rá. A gyermek innen szerzi a morális értékelés alapját.

A mese fantasztikus világából az epikai mese a gyermeket az ideális emberi életbe vezeti, ennek tanítása már a faj nemzeti ideáljairól szól s az egyszerű mese által teremtett gyermeknézeteket új tartalommal tölti meg. Ez oltja a gyermekbe bele a nemzeti ideálokat s ez ismerteti meg vele nemzete életének nagy idejét: álammá alakulásának kiváló hőseit, nemzetének vágyait, céljait, nézeteit. Ahol a mese, az epikai mese elhagyta, ott folytatja a történelem az építés munkáját tovább.

Ép így szolgálja a mese a természettudományok tanítását is. A népmese a primitív ember természetnézetét fejezi ki s példázza kapcsolatát a természettel. Tanuja lesz a gyermek a természet hatalmas erői megmegnyilatkozásának, rejtelmes csodáinak, életének, de tanuja lesz annak is, hogy az ember hogyan küzd mostohaságával s hogyan állítja szolgálatába szellemével. A mese a gyermek elé vezeti a természet életét, az er-

dők, mezők, hegyek világát, sokféle népességét, lakóit, az állatokat, a növényeket. A mese felel meg csodálkozó kérdésére, mit a természet nézése kelt benne. A mesével a természet a gyermek nyelvéen szól s ezt a nyelvet a gyermek megérti. A sok ezer *minden* fogalmával a mese ismerteti meg oly könnyedséggel, amire semmiféle pedagógiai fogás sem lenne képes. A pozitív tudás első fogalmait a mese természetre vezető tanításából szerzi a gyermek. A csoda, az ismeretlen megnyílik előtte, a rejtelmeket takaró függöny félre lebben s a gyermek szemlélője lesz a természet hatalmas színpadának. Amint a faj tudása, művészete a természetből indult ki, úgy történik a gyermekkel is. A mese felkelti a gyermek érdeklődését a természet világa iránt s ez kiinduló pontja, ösztönzője lesz tapasztalatszerzésének s megnyitja az utat a természet-tanulmányok különféle ágai felé.

Minden ismeretértéknél fontosabb azonban az, hogy a gyermek értelme erősödik, gyakorlatra tesz szert, hozzászokik a tanulással reáháramló folyton növekedő munkaterhek elviseléséhez. És már ez is elegendő arra, hogy a mesét az iskola munkájában értékeljük. A legkisebb s kisebb gyermek első s legértékesebb tanítója a mese.

X. A mese a családban.

Különösen ki kell emelnünk a mese szerepét a családban. A mese minden bizonnyal a családból indult ki s kelt vándorútra széles e világba. Világvándorrrá lett, kelettől nyugatig, déltől északig, oda és vissza, sok földet bejárt, mindenütt szívesen látták, mégis igazi pihenő fészke a család volt mindig s az is maradt, a meleg otthon, melyben gyermekek veszik körül a mesemondót.

Sajnos, a mese sok minden kedves megszokással egyetemben, kiszorult a családból, a mesemondás elavult s a mesét könyvek lapjaira szorította a kultúra s az életviszonyok által teremtett változott körülmények kényszere. Pedig ezzel a család hatalmas nevelő eszközt adott ki kezéből, talán a leghatalmasabbat. A mese nevelői értékét csak a család használhatja ki igazán, mert a *családnak van módjában a mesét a gyermek egyéni nevelésére fordítani*. Nem kételkedünk ugyanis abban, hogy a mese, mely oly sokféle hatásra képes s oly mélyen be tud hatolni a gyermek lelki világába, értelmi s ösztönéletébe, az *egyéni nevelés igen nehéz feladataiban is hathatós segítséget nyújthat*. A gyermek egyéni nevelése pedig nem az iskola, hanem a család kötelessége elsősorban s igazabban csakis a család végezheti. Mert hiszen a családnak van módjában alaposabban megfigyelni, kitapasztalni a

gyermek egyéniségét, értelmi, érzelmi s morális hajlandóságait, Az iskola, melyben gyermektömegek vannak, kik bizonyos megállapított törvények korlátai között élnek ott, csak felületesen tehet egyéniség-tapasztalatokat. Sem a körülmények nem alkalmasak erre, se rá nem ér.

A gyermek a családban mutatja szabadon egyéniségét. A gyermekegyéniség pontos ismerete nélkül a család csak vaktában alkalmazhat nevelői hatásokat, pedig a nevelői alkalmazott eszközöknek megfelelőeknek, céltudatosaknak kell lenni. E nélkül a nevelés nemcsak hiányos, de egy-egy eszközének alkalmazása sokszor ártalmas is lehet.

Vannak közös gyermekegyéniség típus sajátosságok, de vannak olyanok is, melyek élesen elhatárolják egyik gyermeket a másiktól. Így általánosságban mondhatjuk azt, hogy minden jó mese jó minden gyermeknek s minden gyermekre megteszi hatását, de azt is kell mondanunk, hogy vannak mesék, melyek különösen alkalmasak arra, hogy egy-egy gyermek egyénisége nevelésében segítségünkre legyenek.

Az alkalmazott pszichológiának nem könnyű kérdése az, hogy milyen a kapcsolat a mese és a különböző gyermekegyéniségek között s még e téren alapos vizsgálódás lenne szükséges, de néhány olyan kézenfekvő tapasztalatunk van már, hogy szólhatunk arról, hogy mily meséket használhat fel a család a gyermek egyénisége nevelésében.

A család pusztán a mindennapi tapasztalat alapján is könnyen észreveszi azt, hogy a gyermekek közt egyéniség tekintetében különbség van. Egyik bátor, a másik félénk, egyik gyors felfogású vagy nehézkesebb

észjárású, egyikben sok az akaratérő, másiban kevés, habozó; ez engedékeny, amaz erőszakos, egyik veszedő, a másik békés, megférő; egyik jószívű, a másik önző; van jókedélyű, vidám s kedélytelen; van könnyen barátkozó s magabazárkózott; egyik-egyik reflexív-hajlamú, a másik röpké képzeletű, felületes. Néha a vele született hajlamok, néha az életkörülmények befolyásolják a gyermek egyéniségét.

A sokszínű gyermekegyéniségnek megfelelően a mese sokféle. Vannak mesék, melyek tréfásak, humorosak, melyekben a nép jó kedvét s vannak, melyekben érzelmességét fejezi ki, egyikben a szeretet, a túlradó jószívűség, a másiban a hatalmasan lángoló harciaság, kemény bátorság a mese főmotívuma; egyik az eszmeibb, a-másik a reálisabb világot tünteti fel; ebben az erdő, mező, a falu, az állatok világa, amabban a városi s társadalmi élet rajzát találjuk; vannak kalandos, utazási, harcias, családi, társadalmi motívumú mesék. Igen könnyű lesz most már alkalmazni a mesét a gyermek egyénisége nevelésében.

Az olyan gyermeknek, amelyik túlságosan szubjektív életet él, nagy hajlama van a reflexiókra, jó a2 olyan mese, mely figyelmét objektivebb érdeklődés felé irányítja, tehát azon mesék lesznek alkalmasak, melyeknek a mezei, az erdei élet a tárgya, vagy állatok a hősei. Jó szolgálatot tesznek a kalandos mesék is. Ugyan e fajta mesék alkalmasak lesznek a városi gyermek részére is, mert olyan életviszonyok közé viszik, milyent a városban nem tapasztalhat.

Óvakodunk a félénk gyermeknek olyan meséket elmondani, melyek ezt az egyéniségbeli sajátságát még erősítenék, tovább fejlesztenék. Tehát azon meséket,

fogjuk kiválogatni, melyekben a bátorság példáit tapasztalhatja,

A nehezkesebb észjárású, habozó s kedélytelen gyermekekre, valamint az olyanra, kit a mostoha élet-körülmények hamar megismertették az élet nehézségeivel, bajaival, valósággal áldás lesz a humoros mese, mert ez a gondolkozás könnyedségét s elevenségét fejleszt ki, hajlíthatóbbá teszi a kedélyt, elúzi a lélek felhőit, a szomorú tapasztalatokat vidámító képekkel helyettesíti s ezzel a lélek egyensúlyát helyre állíthatjuk.

Az önző, nem altruisztikus hajlamú gyermeknek a jószívűség, a nemes áldozatkészség meséit adjuk s ezekkel keltjük fel bennök a lelkükben szunnyadó érzéseket. Ugyancsak jó szolgálatot tesznek a határozottabban morális motívumú mesék az olyan gyermekeknek is, kiknél a morális defektus már erősebb, hol már erélyesebb hatásokra van szükség. Különösen az olyan mesék lesznek alkalmasak, melyek tárgya hősi elbeszélés, valamely mítoszi, népmondai vagy történeti hős.

Az antiszociális, civódó, gögös gyermek, ki nem tud érzelmi közösségben élni társaival, ép úgy megtalálja a mesében javítóját, mint a lovagiatlan, mint az a gyermek, akinek műveltséget sértő ferde szokásai vannak. A mese egy derék világ képét, társadalmát hozza a gyermek elé. Való az, hogy a lélek legtöbb hibája kielégítetlen s ellenőrizhetlen vágyakból s hibás értékelésekből ered. A mese a kielégítetlen vágyakat kielégíti, a hibás értékeléseket helyre igazítja; új vágyakat kelt s új, helyes értékeléseket támaszt a gyermekben. Buzdítás, intés, a családban annyira divatos

feddő szónoklatok, beszédek, különösen ha minduntalan ismétlődnek, elkopnak, tekintélyüket elvesztik a gyermek előtt; a mese azonban mindig friss, mindig új, mindig érdekes: a gyermekre esztetikai eszközökkel hat s így még annak a gyermeknek az egyéniségéhez, lelkéhez is hozzá férkőzik, aki fejletlensége miatt még mindenféle értelmi hatásra alkalmatlan. A mese azért is felbecsülhetetlen értékű, mert minden gyermekhez hozzá lehet férkőzni általa. A kisebb gyermekre az egyszerűbb történeteket, viszonyokat felölelő mesékkel, a fejlettebb gyermekre a szövevényesebb, fejlettebb társadalmi életet s mélyebbre nyúló erkölcsi motívumokat tartalmazó mesékkel, történetekkel hathatunk.¹⁾ Nem kell azt gondolnunk, hogy a kimondott erkölcsi, az úgynevezett pedagógiai mesék alkalmasak; főlegesen ilyen meséket gyártani. Van elég igazi mese, ki kell válogatni. A kisebb gyermek nagyon jól megérti azon meséket, melyek az otthon, a család körül szövődnek. E mesék szereplői a család tagjai, a gyermekek is, sokszor hőse maga a gyermek, a legkisebb. Nem egyszer szembe állítja a mese a jó és rossz gyer-

¹⁾ Benedek Elek: Magyar mese és mondavilág c. munkája első kötetéből összeállítottam gyermek egyéniség típus szerint néhány mesét. *Felénk* gyermeknek: Mirkó királyfi, Megölő Istefán. – *Rosszkedvűnek*: Az égigérő fa, Erős János, A fekete havas, A vitéz szücs, Az aranyszőrű bárány, Babszem Jankó, Bolond Istók, A béka, Fekete ország, A vasorrú bába, Hammas Jóska, A szerencse és áldás, Béka királykisasszony, Gacséra, A szegény ember kakasa. – *Önzőnek*: A király nyulai, A szegény ember hegedűje, Krisztus és a fősvény asszony, Mi van a ládikóban, Üssed, üssed botocskám, A tűz. – *Civódónak*: Róza királyfi, A két bors ökröcske, Szerencsének szerencséje, Kigyó Dar vitéz. – *Reflexióra* hajló gyermeknek: Szóló szöllő, mosolygó alma, A táltos kecske, A fazék fedő.

meket, csodálatosan eleven s érdekes történetet bonyolítva, nagyszerű példáit adja a gyermek érényeknek. Az idősebb gyermekre se téveszti el hatását az ilyen mese, mert az otthon, a család, a szeretet érzéseiből fakadva, őszinte lírájának igazságával szuggerralja a gyermeket.

A m-esével nemcsak hibákat küszöbölhetünk ki a gyermek egyéniségéből, hanem meglévő érényeket s képességeket is erősíthetünk s tovább fejleszthetünk. Ez oly természetes. A derék, jószívű, engedelmes, bátor, vidám gyermek egyéni sajátosságai új erőre kapnak a jószívűség, engedelmesség, bátorság példáira. A maga érzelmeinek s ösztöneinek igazolását találja meg a mesékben; új és új kapcsolatokat teremt benne a sokszínű, motívumú mese. Erősebb gyökeret ver, biztosabb alapra helyeződik egyénisége; érényei elmélyülnek azon érzelmi világba, mit a mese morálja tár eléjük. A mese nemcsak karakter javító, de karaktererősítő is.

A mese alkalmas arra is, hogy egyes egyéni művészi s értelmi hajlandóságokat kifejlesszen. Az erős képzeletű gyermek a népmesékből sok új gazdag anyagot kap, melyen tehetségét fejlesztheti s már a mesék hatásával mintegy specializálódik ez irányú képessége. De a mese sokféle életkörülményt tár fel, sokféle foglalkozást, a királytól a koldusig, a szegény vargától a hadvezérekig mindenféle fajta helyzetet rajzol s így a gyermek sokféle értelmi természetű érdeklődését, képességeit is erősítheti, irányíthatja. Nem akarok hivatkozni egy-egy nagy ember életrajzának azon helyére, hol az anya meséjéről esik szó, mert hiszen más gyermek is hallgatott mesét, még se lett belőle Jókai,

Petőfi, Arany, Goethe, sem hadvezér, de mégsem túlozzunk, ha a nagy emberek beismeréseit olvasva, mondjuk, hogy egyéniségük, tehetségük kifejlesztésében a mesének is szerepe volt. Talán nagy. Ne túlozzunk, nincs rá szükség; egy mindenestre igaz, hogy a gyermek egyéniségének, sőt tehetségeinek fejlesztésében is része van a mesének, hogy a mese, ismételjük, karakterképző s a gyermek képességeinek is erősítője.

A család, az otthon nagyobb figyelemben részesíthetné a mesét, e kitűnő nevelő eszközt. Ne bízva avatatlan kezekre, vegye maga a kezébe, meséljen maga a szülő gyermekének, ezzel nem csak jót tesz gyermekének, hanem, magához is kapcsolja a gyermeket, még szorosabban a mese arany szálaival. S mily nagyon szükséges az, hogy a gyermek és a szülő lelke között minél szorosabb legyen a kapcsolat. Téved a szülő, ha azt hiszi, hogy *mert szülő*, nincs szüksége semmi olyan motívumra, amely gyermekét hozzá fűzné, amely szoros kapcsot teremtené közte s gyermeke között. Ne vezettesse magát félre az olyan „poétikus” kifejezésektől, hogy a vér szólal meg a gyermekben, hiszen mind az az érzés, ami a gyermeket a szülőhöz fűzi, megszerzett, azon szokások s tapasztalatok során, melyekben a gyermek élete első pillanatától kezdve részesült. A gyermekösztönökben gyökerező vonzódást a szülőhöz az fejlesztette ki, amit ő tapasztalt s megszokott, hogy a szülőktől kapott mindent: oltalmat, segítséget, élelmet. Mindez csak rideg, materialisztikus kapocs maradna, ha a szeretet nem tenné melegebbé, a szeretet kapcsává. A szeretet kapcsait erősítik azon kedvező jelenetek s példák, melyek a család mindennapi életében oly gyakran előfordulnak. Ezek között

vannak ünnepélyesebbek is, melyek mély hatást tesznek a gyermekekre. De minél több olyan hatás éri a gyermeket, mely alkalmas arra, hogy a gyermekben szeretetet ébresszen a szülő iránt, minél gyakrabban dobban össze a gyermek s a szülő szíve, annál erősebb lesz a szülő s gyermek együtt érzése. Erre igen alkalmas a mese. *Az a szülő, aki gyermekének nem mesél, önmagát fosztja meg attól, hogy gyermekét mélyebb érzelemmel kapcsolja magához.* A mesélő szülő férhet csak egészen közel gyermeke lelkéhez s a mese szavaival oly emlékeket ültet a gyermeke lelkébe magáról, melyek soha el nem múlnak. A szülő a gyermek gyermek-émlékeiben él s még akkor is, mikor a gyermekből felnőtt lett. A gyermek s a felnőtt legkedvesebb emlékei a mese-émlékek: az anya meséinek emléke. Ezek soha feledésbe nem mennek.

Hogy a szülő gyermeke lelkével benső kapcsolatban legyen, igen fontos a gyermek karakter fejlődése miatt is. Sok gyermek lelki katasztrófájának okává válik az, ha a szülő nem tudta magához kapcsolni gyermekét, ha elvesztette fölötte szuggesztív hatalmát. Az olyan család, melyben a gyermek s szülő csak együtt élnek, de együtt nem éreznek, rideg, a gyermek mihamar elszakad a szülőtől. Az ilyen *elszakadt*, magukra maradt gyermekek egyéni fejlődésében mindig esik valami hiba, ha nem is katasztrófaszerű: sötétlen marad egy hely, mert a mese arany világával bele sugarat nem vitt, a mese melegségével érzést benne nem keltett fel a mesemondó anya. igen a mesemondó s nem a csupán szerető, gondoskodó anya, ki szép ruhákat *rendel* gyermekének s ellátja minden jóval, de soha nem vonja maga mellé gyermekét, hogy mesét mond-

jon neki és soha nem ül ágya mellé, hogy meséljen neki. Helyette más teszi azt, a fogadott személy. S az anyák nem féltékenyek, hogy ezek jutnak, ezek a mesemondók arra helyre, hova nekik kellett volna és majd ha az emlékezet nagy későn felidézi a múltat, a gyermekkor arany sugarának glóriájával övezve, nem az anya, hanem ennek az idegennek a képe jelenik meg? Miért nem féltékenyek erre az anyák!

És mért nem félnek attól, hogy korán elvesztik gyermekük szeretetét, elvesztik befolyásukat, tekintélyüket, elvesztik hatásukat gyermekük jellemének irányításában. Magában is hatalmas erő a mese, de mily erővé válik, ha az anya mesél. Az anya meséje egy külön erkölcsi forrás, nagy erkölcsi erő. Ezt az erőt az anyák a leghatékonyabban fordíthatják gyermekük érzelmi s jelleméletének kiépítésére. Ezt az erőt ne adják ki kezükből az anyák; a mesemondást ne bízzák fizetett egyénekre, se pusztán a könyvekre; gyermekeiknek meséljenek maguk az anyák, mint a régi jó időkben, mikor még az anyák oly szívesen meséltek s ezzel a gyermeknek oly meleggé tették a családi otthont s oly boldog emlékezetűvé s oly halhatatlanná az anyai szeretetet. Nem teljesíti hivatását az a szülő, s alig is tarthatjuk jó szülőnek azt, aki nem mesél!

XI. A mese előadása.

A meseadatgyűjtés kérdései közt volt az is, hogy miként szereti jobban a gyermek a mesét, olvasva-e vagy hallgatva. A gyermeknek ezen kérdésre adott feleletéből az tűnik ki, hogy csak az olyan gyermek szereti hallgatva a mesét jobban, amelyik még nem tud olvasni sehog, vagy amelyiknek nehezőre esik még az olvasás. Ebben fiúk s leányok megegyeznek. Hogy miért szeretik a mesét olvasni, illetőleg hallgatni; a megokolások rendszerint ezek: jobban érti, jobban élvezi, jobban gyönyörködik, stb. (L. a XIV. tábl.) Ezen adatok azt bizonyítják, hogy a gyermek nagyon magára hagyott a mesével, hogy sem a családban, sem az iskolában nem sokszor mondanak neki mesét. De hát a család nem ér rá, az iskola sem ér rá, vagy komolyságán alulinak tartja, hogy a gyermeknek meséljen. Az óvónők mesélnek s a cselédek.

Ha a gyermeknek gyakrabban mesélnének, úgy vélem, bizonyos, hogy nagyobb részük szeretné a mesét hallgatni, mint olvasni. Ez pedig nem lényegtelen körülmény a hatást tekintve. Mennyi szépség, mennyi élvezetforrás marad érintetlenül, ha a drámát nem előadva látom, hanem csak olvasom és vájjon mi lesz a regénnyel, ha előadva látom. A mese a dráma rokona: reflexiók nélkül halad, gyors cselekvény aktsokban. A különbség kettőjük közt csak az, hogy amíg

a drámában a jellemfejlődés erőteljes kibontakozását látjuk a cselekvény aktusokban s jellemfejlődés és cselekvény egy, addig a mesében csak cselekvényfejlődést látunk gyors aktusokban, anélkül azonban, hogy a cselekvényfejlődés magyarázatát adná a jellem fejlődésének vagy ezzel egy lenne. Ép ez a különbség s egyezés oka annak, hogy a mesét nem előadni, de mégis elmondani kell s az elmondás módját meg kell tanulni ép úgy, mint a színésznek a drámai előadást.

A mese-elmondás tanítása még nagyon csekély figyelembe részesült a pedagógiai oktatás körében. Pedig a mesélés nagyon fontos nevelő eszköz s a mese-elmondás nem olyan könnyű feladat.

Az volna a legjobb és leghatásosabb mesélés, ha a mesemondó nemcsak elmondaná, de születne is akkor a mese, mikor a mesélő mesél, mert akkor üdén, hogy úgy mondjam, az invenció, a képzelet s a megindult érzelem, az ihlet friss harmatával pattanna ki a mese. Ilyen ragyogó, teljesen friss alkotások a népmesék, melyek a megihletett, meghatott kedélynek, a szárnyra kapott képzeletnek minden bájját visszaadják s rálehelik a hallgatóra. Ez az ihletés, mely erős lendülettel viszi tova a mesélőt, mintegy elragadja s nem engedi pihenni, nem engedi, hogy elmélkedjék, reflexiókat tegyen, az esemény árja magával ragadja s viszi hímes vidékeken keresztül.

Persze azt nem kívánhatjuk, hogy a mesélő mesealkotó is legyen; de még azt sem kívánhatjuk, hogy minden mesélő született mesélő legyen. Egyet mindenestre kívánhatunk, hogy *a mesélő igyekezzék jó mesélő lenni*. Kellő tanulmány, előkészület s gyakorlat nélkül senki se válhat jó mesélővé. Különösen az óvó-

nők s tanítók képzésében kellene nagy gondot fordítani, hogy a mesemondásban kellő kiképzést nyerjenek. Mivel pedig a gyermek mese-kora átnyúlik a közép-fokú intézetek alsóbb osztályaiba is, nem lenne fölösleges, ha több figyelembe részesítenék itt is.

A jó mesemondónak mindenekelőtt sok mesét kell ismernie. Nem egyet, kettőt, hanem a mesék egész sorozatát. Elsősorban ismernie kell saját nemzetének népmeséit, népmondáit s regéit, röviden szólva a nép-epika széles területét. A nép-epika ismerete alatt nem csak a mesetárgyakat értem. Ezt is, de e mellett bele kell hatolni a népmese, monda, rege szellemébe. Ezen művek szellemének átértése, elsajátítása nélkül jó mesélőt el nem tudunk gondolni.

A népies előadásnak nyelvnek, mese-fordulatoknak, az egész mesevilágnak ismeretét csak úgy teheti nemcsak tudottá, hanem, mesemondásában felhasználhatóvá, ha egészen beleélte magát a népies költészetbe, ha egészen sajátjává lett e művészet. A mese világ mezejét járó közel jut a néplelek megismeréséhez is.¹⁾ Az igazi mesemondónak népe, nemzete lelkét, sajátságait, vágyait, a tradíciótól megszentelt szokásait, vallási és történelmi mítoszait is egyaránt ismernie kell. Ennek ismerete nélkül a mesélő maga sem érti meg teljesen a mesét, hogy tudna hát közlője lenni mindannak, ami nemzeti szempontból is érték a nép-epikában, a mesében, mondában és népregében.

Mert a mesélőnek tudnia kell, hogy ő nemcsak mese-történetek elmondó ja, hanem a nemzeti lélek közlője, a nemzet ideáljainak, vágyainak megszólal-

¹⁾ L. A. Thime: Das Märchen.

tatója, sajtóságainak, szeretett szokásainak, jellemző tulajdonságainak tolmácsolója is. A mese ugyanis bár internacionális jövevény, de a nemzeti szellem elvégezte rajta alakító hatását, e világjövevényt nemzetivé tette. És ezt érzékeltetnie kell a mesemondónak is. Az epikai mesék és népregék meg egyenest kincslelő helyei a népnek, a nemzetnek.

Különösen pontosan kell ismernie a mesemondónak a vidékhez fűződő népmondákat, mert ezekhez, mint alaphoz kapcsolhatja aztán a többi hasonló nép-epikai terméket.

Járatosnak kell lenni a mesemondónak a világirodalom mesékincsében is. E hatalmas mesemező népies és irodalmi termékei szélesítik látókörét, bővebbé tesz ismeretanyagát. Ez a széles, bő ismeret meg fogja adni a módot arra, hogy a meseanyagból válogatva, új mesemotívumokat komponáljon mesélés közben s hogy a sok meséből kiválaszthassa azokat, melyek a legjobbak, legalkalmasabbak.

A jó mesemondónak nemcsak a mesetárgyakat kell jobban megismernie, hanem a mesenyelvet is. Ez a nyelv egészen különös nyelvezet. Legjobban a dráma nyelvéhez hasonlatos. Eleven s tele erővel, nem magyarázgat, hanem, röviden fejezi ki mondanivalóját. Nem a költői képek tarkasága, hanem egyenes, tiszta kifejezőmódja, dallamossága teszi szépségét.

Az olyan mesélő, akinek be kell tanulnia egy-egy mesét szóról-szóra, hogy el tudja mesélni, nem igazi mesélő. A mese nyelvezetén beszélni kell tudnia a jó meséidnek.

Ismernie kell jól hallgatóságát is. Ismernie kell a gyermek egyéniségét, hogy milyen mesék valók a fej-

lődés különböző fokait élő gyermeknek. Tisztában kell lennie a gyermek ízlésével, vágyaival, hogy mi gyönyörködteti, mi ragadja meg figyelmét, milyen cselekvések, melyek kedvesek neki, milyen mesetárgyak, érzelmek esnek érdeklődése körébe. Tehát ismernie kell a gyermek eszthetikáját. Ez nem a felnőttké s tudjuk, hogy a gyermek fejlődésével változó. Más a 3-6 éves gyermeké egészen, mint a fejlettebbé. Csodálatosan *természetes a gyermek eszthetikája, a gyermek a legnagyobb naturalista*, nem kedvel semmi olyant, ami a természetet meghamisítja, elferdíti, cícomával teletűzdeli. *A gyermek a természetes stilizálását nem tűri*, élvezni nem tudja; neki az élet kell. Az élet egészen, emberileg nem korlátozott szabadságával, az akarat és cselekvés gátnélküliségével, minden reflexió nélkül. Cselekedeteket akar és nem elmélkedéseket, mindent a maga színében óhajt látni s nem átfestve. Az élet legnagyobb, legtermészetesebb csodája a mozgásban nyilvánuló élet. Ennek forró hullámaiba veti magát a gyermek szívesen, szeretettel.

A gyermek eszthetikájában nincs nagy és kicsi, jelentékeny s jelentéktelen: előtte minden egyformán fontos, ami élet, ami mozgás, cselekvés s a legsodálatosabb esemény se csoda, csak mozgás. Egy kis bárány nyakán a csengő, ép oly fontos neki, mint a királyfi kezében a kard, a kis egér, a táltos, a bojtárlegény, a hatalmas vitéz mind egyforma. Nem nagy témák, mély fejtegetések, nem lélektani rejtélyek, hanem cselekvés és mindig csak cselekvés, mozgás kell a gyermeknek. Odaadó hívése ennek szól; ez hat rá, ebben hisz.

Ezen híveséből ered nagy megindultsága: öröme és

félelme, szeretete és tartózkodása, szóval a mese szugesztív hatása, biológiai és nevelő értéke.

Tudnia kell a mesemondónak, hogy a gyermek nagyon szenzitív természet, érzelmi megindultsága, korlátlanul erős minden hatásra, legyen az öröm vagy félelem. A gólya orrától fél, mert nagy, de a farkastól is fél, mert megette a kis bárányt. Ebből az következik, hogy fokozásra nincs szükség, mesterséges hatások fölöslegesek, ha érzelmi megindultságot akarunk elérni. A gyermek lelke a legkisebb érintésre felderül, harsány kacajjal telik meg, ép úgy, mint nagy félelemmel.

Komoly gyermektanulmányozás nélkül a mesemondó afféle sötétben tapogatózó és nem fog elérni teljes hatást a mesével.

Igen fontos a mesemondás gyakorlása. Nem a külső előadást értjük, mert minél kevesebbnek kell olyannak előfordulni, ami a mesélő egyéniségét tolná előtérbe; nem a színészi előadást értjük, mert a gyermeket ez zavarná, élvezetét lefokozná, megrontaná, a mesét pedig jellegéből kivetkőztetné s ép azt, amire törekedni kell, a természetességet, meghamisítaná.

A gyakorlás alatt a mese tárgyának belső átélését értjük. Át kell élnie ezt, mint a színésznek szerepét. *Előadásának egyetlen eszköze: az elbeszélő hangja.* Ezzel kell mindent kifejeznie; ebben szólal meg a mese minden személye; minden hangulata, variációja a mesetárgynak ezen rezdül át. Ezzel az egyetlen eszközzel kell kifejeznie mindazt a csodát, ami a mesében van.

A mesélő elbeszélése legyen természetes, ne érzélgős, hanem érzelmes, ne száraz, hanem lelkes, ne színészkedő, hanem eleven, lendületes. Derű hassa át

előadását, éreztesse a mese vidámságát, de a szomorúbb helyzeteket ne fesse túlságosan alá.

A mese jó előadása nemcsak a mese élvezetét, hanem a mese nevelő hatását is tökéletesebbé, értékesebbé fogja tenni, A mese azon képei, melyek a puszta elmondással összetörtek volna, az előadás dekorációjában szépségük pompájában, színeik ragyogásában jelennek meg s erősen benyomulnak a gyermeklélek talajába, hogy ott megmaradjanak s élményekké váljanak, A mese szuggesztíója jó meseelmondással lesz teljessé. A mese szuggesztív hatását a mesemondó észre fogja venni s erre neki ügyelnie is kell. Hallgatóinak arca lesz a mesélő irányítója, erről leolvashatja, hogy előadását miként kell variálnia, A mese szuggesztíója alá került gyermekesereg a mesélőt is szuggérálni fogja s így egy csodálatos lelki érzélem folyamat indul meg: a mesélőből a mese útján áramlik át hallgatóira a hatás, mely csodálatos átalakítást végez a mesehallgatók lelkében; s onnan, a mesétől átszellemitett lelekből árad a mesélő felé a lelkesítő, áthevítő szuggesztíó, S a mesélőben ennek hatására finom érzelmi rezdülések támadnak, az Öröm érzése tölti el, lelke átolvad hallgatói lelkébe. Egységes érzelmi áramba kapcsolódik bele mesélő és hallgató s e nagyszerű összhang, az érzés és lelkesedés egybevágó lendülete lesz eszközlője annak a lelki átalakulásnak, mely a mesemondás nyomán fakad.

Régi gyermekkori emlékek jutnak eszembe. Egyszerű, kedves képek s alakok, az én mesélőim s a mesemondás szinterei, A nagy eperfa a ház előtt, az

ambitus. Csendes, alkonyodó esték, a hazatakarodó nyájak csengőjének szava; egy-egy kutyavakkantás, aztán hallgatás, álmosító csend. De megszólalt a mesemondó . . .

Sötét éjszakára boruló őszi csillagos ég. A falu nem alszik. Embercsoportok mennek a dagasztó sárban. Az udvarokról, a szellős szérűkről vidám s szapora beszéd hallatszik. Kukoricát fosztanak. Vidám nevetés, ének, de egyszerre csend lesz. Megszólalt a mesemondó . . .

Csikorgó, fehér téli éjszaka. Zúzmarát virágzanak a fák, vastag hótakaró alatt hallgat a falu, minden. Apró fényes ablakszemek néznek ki az éjszakába. A búbos kemencében duruzsmolva sustorog a fa. Körülötte szorgalmas asszonykezek pörgetik az orsót. Fonnak. Apó a szögletben ül, mellette unokái, dédunokái. Csendesen pipáz. A gyerekek hancúroznak. Még egyet szippant apó, aztán elkezd: Egyszer volt, hol nem volt . . . Csend lesz! Megszólalt a mesemondó . . .

Messze terjedő mező, éjszakába boruló hegyek, földek, csak a pásztortüzek csillogása látszik. Pásztorok ülnek körülötte. Későn van már. Álomra csalogató szellők fújdognak. De egyszerre eltűnik az álom, csillogó szemek szegződnek a beszélőre. Megszólalt a mesemondó . . .

Boldog emlékek. Ugyan mondanak-e még mesét a falvakban, mint azelőtt? ... A mese bő termőtalaja a falu, színtere az egyszerűség, a természet. A népnek soha se jutott eszébe *a mesét előadni*. Pedig ép úgy akcióssá tehetné ezt is, mint egyéb mondókáit. A mesét a nép mindig csak mesélte, elmondta. A mesének természetes közlési módja tehát ez és ne is legyen

más. Legfölbbe csak annyi engedhető meg, hogy a mesélő a színtért dekorálja, de a mesemondó ne színeskedjék, hanem, meséljen. Csak meséljen! Legjobb, ha kint mesél a szabad természetben, ez a legjobb meseszíntér.

De a mesélő nem viheti hallgatóit mindig ki a természetbe, kellene tehát lenni minden iskolában olyan teremnek, amely alkalmas arra, hogy több gyermek gyűlhessen össze a jó mesemondót meghallgatni. Mesehallgatásra egybegyűjteni őket, nagyon fontos a gyermek erkölcsi megóvása miatt is. E jó cél érdekében meg kellene csinálni, még áldozatokkal is, a mesetémás mozi-előadásokat és a mesejátékokat is.

A mesetémás mozi ép úgy gyönyörködtetné a gyermeket, mint a más történetű mozi-előadás. A mesejátékok célja is ez s ép ezért szükséges, hogy a gyermeknek ne csak karácsonykor legyen része ilyenféle előadásban, hanem minél gyakrabban. A mese nagy nevelő értékét ilyen módon lehetne jobban kiaknázni s a gyermekre gyümölcsözővé tenni.

A falu egyszerű levegőjéből a moziig, a meseszínházig nagy a távolság, de hiszen a mese se Hamupipőke már. Királykisasszony, kit észre kell venni, kit hódolat illet meg. Sem a mozi, sem a mese-színdarab nem forgatná ki a mesét eredeti mivoltából, mert meghagyná annak, ami, meghagyná a családnak is, az iskolának, a mesemondónak is a mesét a maga egyszerűségében és családi környezetében.

A mese hatásának erősítését *a mese-illusztrációk* is elősegítik, A mese hangulatait, finomságait meg-

éreztető művészi képek nagy ösztönző erők arra, hogy a gyermek ízlése finomodjék, de egyszersmint arra is, hogy a gyermek gyönyörködése a mesében teljesebb, a mese hatása egyetemesebb s mélyebb legyen.¹⁾

Az olvasni nem tudó gyermekre ép úgy fontos a mesekép, mint a már fejlettebbre, mert erősíti az ismert szöveg hatását, erősebb aktivitásba hozza a gyermek lelkét; hat képzelete munkásságára s gondolkozására is. A kép a gyermeket megállítja, gondolkozásra készíti s motívumokat ad képzeletének. S ha friss, élő gondolatokat s érzelmeket keltő a kép, a művészi s kedélynemesítő hatáson kívül, a pusztán művészi eszközzel még a pedagógiai célt is szolgálja, mert általa a gyermek gondolkozása mélyül, ismerete határozottabbá válik.

A meseképek nagy hatását a gyermeklélekre, érzelemvilágának, ízlésének nevelésére a modern pedagógiai jól ismeri s a mesekönyvek illusztrációi ma már magas művészi nívón állanak különösen az angoloknál, franciáknál s a németeknél. Még a mi mesekönyveinkben sok a tucat, a művészietlen kép. A nyomdai technika ma már lehetővé teszi, hogy a gyermeknek ebben is a legjobbat, legtökéletesebbet adhassuk, az igazán művészi. Kívánatos, hogy a mese belső értékének megfelelő megbecsülésben részesüljön itt is, hogy a gyermeklelket s a mese finomságait megértő művészi lélek nyúljon hozzá s öltöztesse képekbe.

Le kell szedni az óvodák faláról is minden mű-

¹⁾ Náday Pál: A művészi nevelés céljai (Magy. Paed. 1917. 9. sz. 469.) s Nógrády László dr.: Képeskönyvek, illusztrációk (Gyermek, 1917, 1-2, sz. 83. 1.)

vészietlen, durva meseképet; ezek semmiképpen se erősítik a mese hatását, sőt megromtják a gyermek ízlését s megromtják a mese friss hatását. E képek a meséhez nem méltók, sem azon célhoz, aminek szolgálatába állítjuk a mesét. És jó meseképekkel kell ellátni nemcsak az óvodát, hanem az elemít s a középiskolák alsóbb osztályait is. Nem, tudom, miért korlátozódják a mese csak az óvódákra, mikor a 8-12 éves gyermek is annyira szereti. Mennyi igaz örömet, élvezetet szereznének ezzel az iskolák a gyermeknek és mily hatalmas segítők lennének e képek a gyermek esztetikai nevelésében. A mese ismeretes tárgya, hogy elősegítené a kép teljesebb megértését.

Csodálkozunk, hogy az iskolák számúzték a meseképeket, holott a gyermek esztetikai nevelését oly fontosnak tartják s valóban fontos is. Azt hiszem, hogy a meseképek mellett nem menne el érdeklődés nélkül egy gyermek sem,. Szívesen merülne el szemléletébe még az is, aki túl van már a meseszeretet korhatárán. Hogyne, hiszen a mesekép mesei- emlékeit szólítaná életre s képzelete végig játszaná a mesetörténeteket ismét. A tiszta s nemes öröm, ezen forrását nem elzárni, de meg kellene nyitni a gyermek előtt, s minél több oldalról keltjük fel a gyermek érdeklődését olyan dolgok iránt, melyek esztetikai érzékét finomítják, annál tökéletesebb s értékesebb lesz az eredmény; annál jobban megközelítjük a kitűzött célt. E cél elérést, – a gyermek esztetikai nevelését a mese a jó meseképek útján még inkább elősegíti.

XII. A gyermek szórakoztatása. Befejezés.

Az előző fejezetekben elmondottakhoz befejezésül még hozzá kell kapcsolnunk a mese szerepét a gyermek szórakoztatásában. *Ha a mesének semmi más hatása se lenne a gyermekre, mint az, hogy szórakoztatja, ez egy is elég arra, hogy a legfontosabb nevelési eszköznek tekintsék.*

A felnőttek életében is fontos a szórakozás, még fontosabb ez a gyermeknél. Hiba, hogy a gyermek szórakozása pedagógiai szempontból kevés figyelemben részesül. A gyermek szórakozása nemcsak biológiai, hanem morális kérdés is. Kérdése annak, hogy mivel foglalkoztassuk a gyermeket anélkül, hogy erőt fárasztanék, tehát pihentetve.

A gyermek szelleme folytonos tevékenységet keres, e tevékenységben jelentkező energiát helyes útra kell terelni, mert ha nem, akkor helytelen úton fog érvényesülni. A gyermek lázas tevékenysége, folytonos cselekvési vágya, érdeklődése, érvényesülni akarása mindannak jele, hogy nagy energia erői vannak. Ezeket foglalkoztatni kell, ezeket munkába kell vinni. És munkába is visszük, de biológiai szempontból nem szabad a gyermek energiájával visszaélni, nem szabad erőt túlfeszíteni. Foglalkoztatásának jó részében meg kell szüntetni a céltudatosságot, a kényszert, hogy a munka ne fáradság, hanem pihenés legyen. A gyermek pihen-

tetése azonban nem lehet tétlenség, mert a tétlenség a gyermeknél morális kárral jár.

A gyermek pihentető s még sem tétlen szórakoztatására pedagógiai eszköze a mese. Valóban nem értjük azokat, akik a mesét kevésre becsülik, vagy – mint Biedenkapp is – az igazi mesét meghamisítva, pedagógiai, valóság mesékkal akarják helyettesíteni. Ezek nem gondoltak a gyermek szórakoztatásával. Nagyon találó ezekre a rövidlátó vagy ferdén néző pedagógusokra a Dickens szatírája a *Nehéz idők* című regényében. Gradgrind apa a fiaitól minden szórakozást megtagad, mesét nem ad, csak valóságot. Ezzel úgy tölti őket, mint valami korsót. Persze, hogy tönkreme egy a Gradgrind gyermekek egész élete.

Ilyen Gradgrind-félék nemcsak a pedagógusok, hanem a szülők közt is akadnak. Akadnak olyanok, akik a gyermektől minden szórakozást megtagadnak s a gyermeket csak komoly munkával engedik foglalkozni. Az olyan gyermekeknek, akik mindig csak praktikus, hasznos és való életet kapnak és soha szórakoztató, vidító mesét nem, vagy ha mesét kapnak, ez olyan Biedenkapp-féle, ezen gyermekeknek, akik a mese szárnyain soha sem emelkedhetnek a magasba, földhöz láncolt sár lesz a lelkük, elfáradnak, kimerülnek. Ártalmára lesz ez kedélyüknek és még bizonyosabban erkölcsi jellemüknek, mert amint Darwin mondja, megcsökken természetük érzelmi része.

Szüksége van a gyermeknek szórakozásra s Gradgrindként nem szabad őket ettől elzárni. Persze hiba az is, hogyha a gyermeket szabadjára engedjük szórakozni s ha szórakozásaikat ellen nem őrizzük. A mese azért is kiváló gyermekszórakoztató eszköz, mert el-

lenőrizhető: a meséket mindig megválogathatjuk mese-fajok s a mi különleges céljaink szerint. Még egy ilyen gyermekszórakoztatónk nincs. Ez a gyermek érdeklődését teljesen leköti s energiáját sokféleképp tudja foglalkoztatni. Még a játék se versenyezhet a mesével, mert a mese nemcsak szórakoztatja, pihenteti a gyermeket, hanem, ezzel egyidejűleg neveli is, tevékenységben tartva minden szellemi erejét, anélkül azonban, hogy ezzel a gyermeket kifárasztaná, értelmét is fejleszti. Hogy a mese nem fárasztó, legjobban bizonyítja ezt a gyermek általános meseszeretete. Ha fárasztó lenne, akkor a gyermek elfordulna tőle, mint minden olyantól, ami életerőinek szabad felhasználását korlátozza. A fárasztó foglalkozástól, a munkától való vonakodás a gyermekben ösztönszerű védekezés, valóságos biológiai tartózkodás, hogy ne mondjam, félelem ez. Ilyent nem tapasztalunk a mesével szemben, A mese a legtisztább, legkedvesebb örömforrása a gyermeknek. A szülő nyugodtan bízhatja a jól megválogatott mesére gyermekét, a mese minden veszedelem nélkül a leghasznosabban s legpihentetőbben szórakoztatja gyermekét. Szuverén uralkodója a gyermekietteknek a mese s minden gyermek alattvalója. Ha a nevelés kezébe veszi, olyan varázsszerszám ez, mellyel csodákat művelhet.

És fel kell használnia ezt a mese varázserőt abban a szociális munkában is, melyet egyszer már a gyermek megmentése érdekében meg kell kezdeni. Amint már mondtam, a gyermekre akkor kell legjobban ügyelni, mikor pihen, mikor szórakozik, mert ilyenkor érheti a legtöbb morális veszedelem. Vigyázni kell minden gyermekre, a falvak s kis városok gyermekére

is, de még inkább a nagy városokban élő gyermekekre, kik szórakozni, pihenni az utcára mennek. Az utcai ögyvelgés, tétlenség, szórakozás az igazi gyermekveszedelem. Ilyenkor sok mindent lát, hall, tapasztal, ami nem neki való, ilyenkor keveredik bele az erkölcsi veszedelmekbe, ilyenkor nyílik alkalmá a bűnös tervezésekre. Az olcsó élvezetet nyújtó mozik mindig nyitva álló kapui, csalogató reklámjai, hány gyermeklelket fertőztek már be!

Az utca csábító veszedelmei ellen nincs eszköze a nevelésnek más, csak az, aminek minden gyermek engedelmeskedik, mert minden gyermek szereti: ez a mese. A mese nem parancsol, nem int, nem csalogat, a mesének nem kell reklám: kis alattvalói önként hódolnak lelkük, szeretetük, szívük uralkodójának. Tehát alkalmat kell adni, hogy ezt megtehessék mindig. Legyen *Mese-ház*, hová mesét hallgatni sok-sok gyermek elmehet. Legyen ez a ház olyan csodásan szép, mint maga a mese. Legyen ez egy mese-tündér palota, melynek minden zuga, minden köve ragyogjon; minden szép legyen itt; minden csodás, mint a mesében és minden mese-stílszerű. Legyen benne sok kedves kép, sok szép mesekönyv és mondjanak benne szép meséket. És e *Mese-házba* eljöhessen minden gyermek, uralkodójának palotájába szabadon léphessen be mindig. Mese-királyi gyönyörűségek várják itt lelkét, hogy megfürödvé az öröm tiszta forrásában, egészséges maradjon.

Ha ez a Mese-ház megépülne, mennyivel kevesebb gyermek ögyvelegne az utcákon s mennyivel kevesebb sápadt arc lesne a mozik hajmeresztő, durva, sikamlós történeteit. E Mese-ház gyermeklélek-mentő házzá vál-

nék. A felnőtteknek oly sok, annyira különböző, fényes szórakozó palotájuk van, csak a gyermeknek nincs. Ez így nem jól van. Gondoljunk a gyermek szórakoztatására is. Adjunk nekik gyermekkorukban sok-sok boldog emléket, hogy boldog lehessen majd az életük, mert az élet boldogsága a gyermekkori emlékektől függ.

A felnőttben a gyermekkori emlékek élnek. Legkedvesebbek a mese-emlékek. Nem halnak meg, nem vesznek el, nem öregednek meg: frissen s üdén kísérik végig az élet útjain, egész a sírig. A mese-emlékek tiszta öröme boldoggá tesz az egész életre. Ez is egy értéke a mesének, melyet nem pótolhat semmi,

FÜGGELÉK.

I. Grafikonok.

A	grafikon. A mese szeretet.....	VI. old.
B	„ A mese esztetikai hatása.....	VII. „
C	„ „ A mese játékra indító hatása	VIII.
D	„ A mesétől félés.....	IX. „
E	„ A mese erkölcsi hatása	X. „
F	„ A mese hatása a gyermek képzelő tevé- kenységére	XI. „
G	„ Hogyan szereti a gyermek a mesét . .	XII. „

II. Táblázatok.¹⁾

a) A 3-6 éves gyermek adatai.

I. tábl. Melyik mesét szereti a gyermek elmondani XIII-XIV. old.

II. „ Miért szeretik a gyermekek elmondani a
mesét.....XIV. „

III. „ Eljátszották-e a gyermekek a mesét s me-
lyik mese volt az..... XV. „

IV. „ Hány gyermek nem játszotta el a mesét . XVI. „

*) Nyomdatechnikai okból nem lehetett a táblázatokat szám-
szerinti sorban elhelyezni egymásután.

IV

V. tábl. Hány gyermek félt a mesétől	XVII. old.	
VI. „ Hány gyermek nem félt a mesétől . . .	XVI.	„
VII. „ Miért félt a gyermek a mesétől....	XVI.	„
VIII. „ Melyik mesét nem szereti a gyermek . . .	XVIII.	„
IX. „ Miért nem szereti a gyermek a mesét . . .	XVI.	„
X. „ Melyik mesét szereti a gyermek legjobban	XIX-XX.	„
XI. „ Miért szereti a gyermek a mesét . . .	XX.	„
XII. „ Melyik mesére emlékezik legjobban a gyermek.....	XXI-XXII.	„

b) A 7-19 éves gyermek adatai.

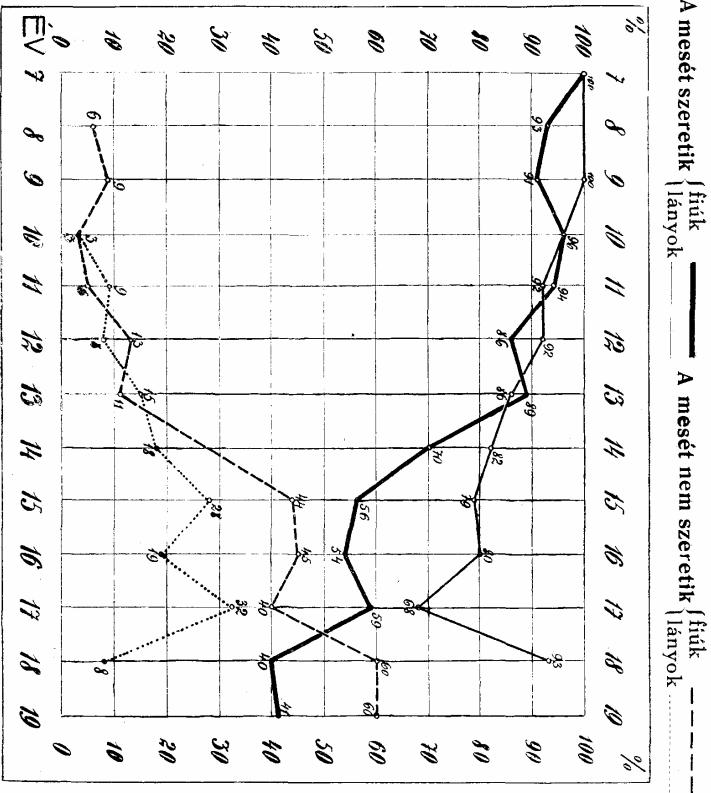
a) tábl. Hányan szeretik a mesét

XIII. b) „ Hányan nem szeretik a mesét	XXIII. old.
c) „ Miért nem szeretik a mesét	

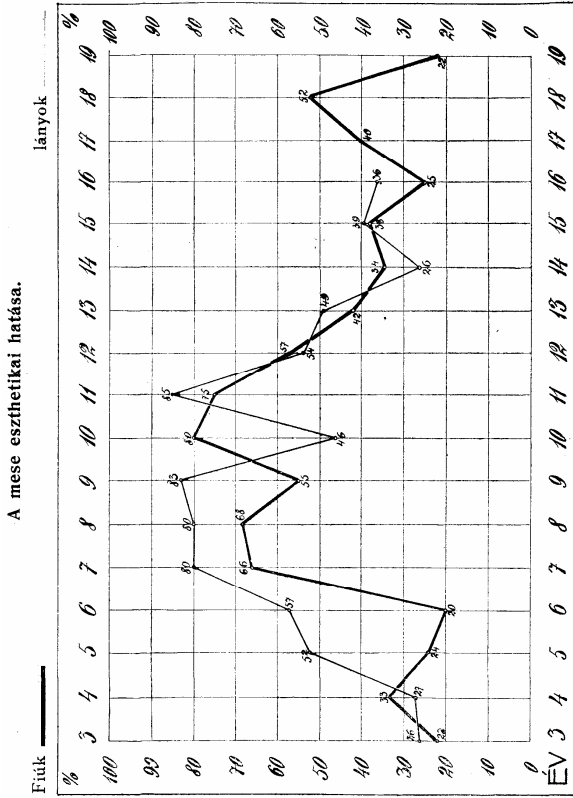
XIV. tábl. Hogy szereti a gyermek a mesét (hallgatva, olvasva) és miért	XXIV.	„
XV. „ Melyik mesét szereti a gyermek legjobban	XXV.	„
XVI. „ A legjobban szeretett mesék főtípusai . . .	XXII.	„
a) tábl. Miért szereti a gyermek a mondott XVII. mesét legjobban	XXVI.	„
b) „ A mese szeretet legfőbb motívumai	XXIII.	„
a) tábl. Melyik mesét szereti a gyermek leg- XVIII. kevésbé.....	XXVII	„
b) „ A legkevesebb szeretett mese típusok	XXVIII.	„
XIX. tábl. A legkevesebb szeretett mese motívumai	XXIV.	„

- a) tábl. Félt-e a gyermek valamelyik mesétől
s miért
XX XXX. old.
- b) „ Hány gyermek nem felt a mesetol
s miért nem
- a) tábl. Hány uyeremek játszottja el a mesét
XXI. XXXI. „
- b) „ A mese jatek hatásának iotípusai
- XXII.
- a) tábl. A mese hatása a gyermek mese
komponálására XXXII
- b) „ A mese komponálásra indító me-
sék főtípusai

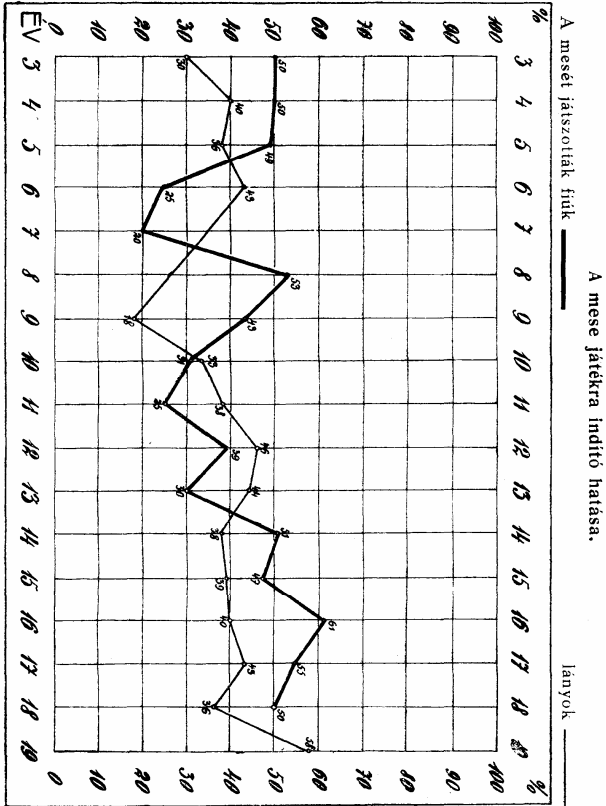
A Gyermektanulmányi Társaság által gyűjtött hatalmas adathalmaz anyagát tartalmazzák' a jelzett grafikonok és táblázatok. Könyvem ezen adatok tanulmányozásából nőtt s tulajdonképen ezen adatok feldolgozása az egész könyv. Bár így van, mégis szükségesnek tartottam, hogy külön is adjam a számok, százalékok e száraz s unalmas tömegét. így együtt jobban feltüntetik az áttanulmányozott adatok terjedelmét s az, aki nem sajnálja a fáradságot, hogy végig tekintse, könnyebben megtalálja azt, amit keres. Könyvemben gyakran hivatkozom ezen adatokra s így meg van a kapcsolat az adatok s az elmélet között anélkül, hogy a tárgyalás folyását megakasztanák, zavarnák a közbeiktatott számadatok, táblázatok. Ez is ajánlatossá tette, hogy külön függelékként adjam könyvem ezen lényeges részét. Ennek összeállítását a derék s lelkiismeretes állatgyűjtőknek köszönhetem, kiknek szíves köszönetet mondok fáradozásukért.

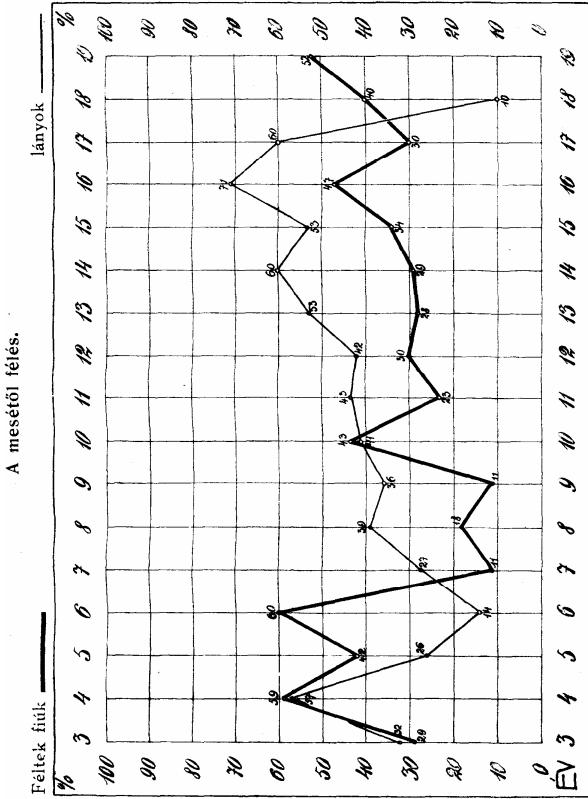
B grafikon.

C grafikon.

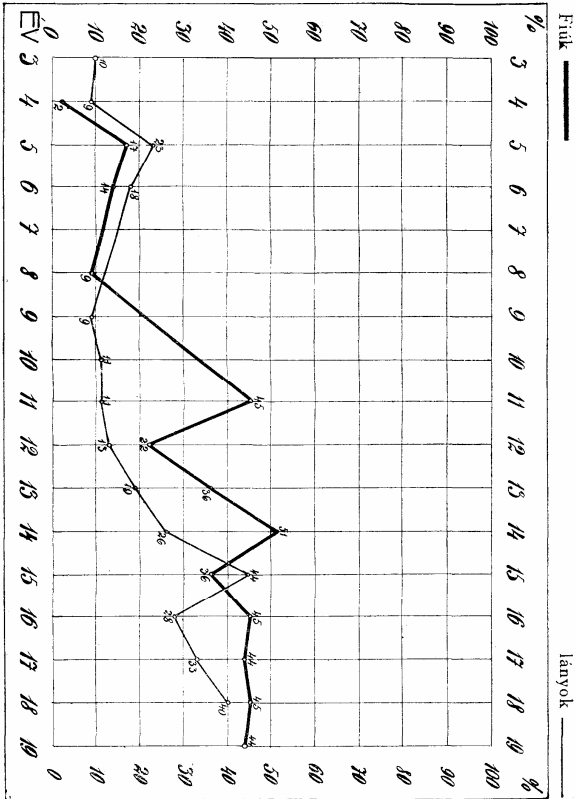

D grafikon.

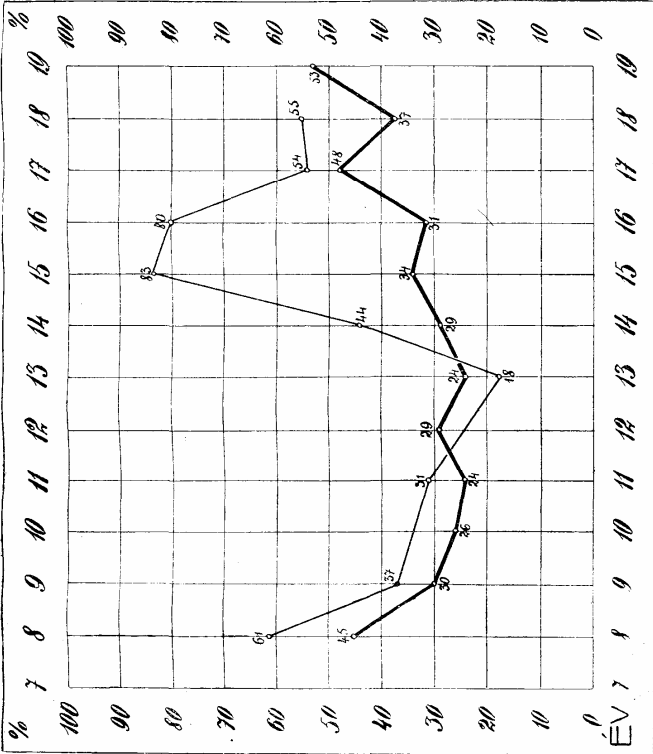

E grafikon.

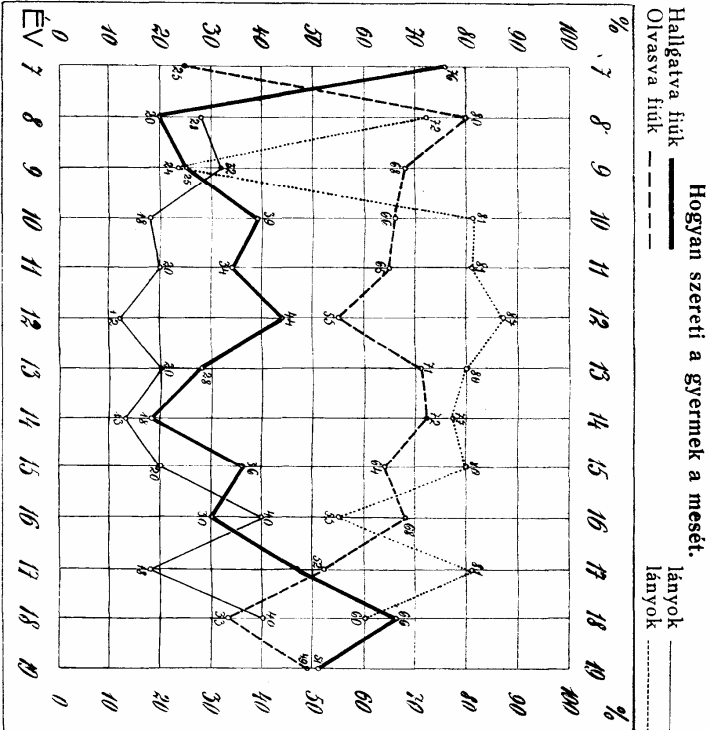

F grafikon.

A mese hatása a gyermek képzelőtevékenységére.
 Fiúk ————— lányok

G grafikon.

Melyik mesét szeretik elmondani ?		3	4	5	6
A z e l m o n d o t t m e s e f a j l o k	Bárány ... .. } fiú	10	4·54	—	—
	} leány	5·87	7·68	—	—
	Farkas ... .. } fiú	10	4·54	—	—
	} leány	—	3·84	8	—
	Gólya ... .. } fiú	20	13·62	17·20	—
	} leány	17·61	23·24	8	—
	Medve ... .. } fiú	10	—	3·44	—
	} leány	—	—	—	—
	Cica ... .. } fiú	20	18·16	10·32	—
	} leány	17·61	11·52	12	15·38
	Lepke ... .. } fiú	—	—	—	12·5
	} leány	5·87	3·84	8	—
	Csirkék ... .. } fiú	—	—	—	—
	} leány	5·87	—	—	—
	Bübos tyúk ... .. } fiú	—	—	3·44	12·5
	} leány	—	11·52	8	—
	Kakas ... .. } fiú	—	—	—	—
	} leány	5·87	—	—	—
	Róka ... .. } fiú	—	—	—	—
	} leány	5·87	—	—	—
	Kis malac ... .. } fiú	—	4·54	—	—
	} leány	—	—	4	7·69
	Egér ... .. } fiú	—	4·54	—	—
	} leány	—	3·84	4	—
	Nyúl ... .. } fiú	—	—	—	12·5
	} leány	—	—	—	—
	Karácsony ... .. } fiú	20	13·62	3·44	25
	} leány	5·87	3·84	8	7·69
	Angyalok ... .. } fiú	10	—	3·44	—
	} leány	5·87	11·52	8	7·69
Cukor s ennivaló ... .. } fiú	—	4·54	—	—	
} leány	5·87	—	—	—	
Virág ... .. } fiú	—	4·54	—	12·5	
} leány	—	3·84	—	—	
Farkas és a bárány ... .. } fiú	—	—	10·32	—	
} leány	17·61	—	—	—	
Róka és a foka ... .. } fiú	—	9·08	—	—	
} leány	—	—	—	7·69	
A szegény ember ... .. } fiú	—	4·54	—	12·5	
} leány	—	—	8	15·38	
Rózsa Piroska ... .. } fiú	—	—	10·32	—	
} leány	5·87	7·68	4	7·69	
Juliska ... .. } fiú	—	4·54	—	—	
} leány	—	—	8	—	
Árva kis leány ... .. } fiú	—	—	3·44	—	
} leány	—	—	—	7·69	
Sárka ... .. } fiú	—	—	—	—	
} leány	—	3·84	—	—	
Kis kanász ... .. } fiú	—	—	6·88	12·5	
} leány	5·87	—	4	7·69	

I. táblázat.

(Folytatás.)

Melyik mesét szeretik elmondani ?		3	4	5	6	
Az elmondott mesefajok	Pista csizmája	{ fiú leány	— 9'08	6'88	—	7'69
	Lekváros Pista... ..	{ fiú leány	— —	6'88	—	—
	Hamupipőke	{ fiú leány	— —	3'44	—	—
	Hófehérke	{ fiú leány	— —	3'44	4	—
	Szalonnaevő	{ fiú leány	— —	3'44	—	7'69
	Boszorkány... ..	{ fiú leány	3'84	—	3'44	—
	Egyiket se	{ fiú leány	5'87	—	—	—
			—	—	—	—
			—	—	—	—
			—	—	—	—

II. táblázat.

Miért szeretik elmondani a mesét ?		3	4	5	6	
A meselmondás motívumai	Ennivaló	{ fiú leány	50'00 30'76	19'98 41'65	18'16 17'54	50 —
	Szép	{ fiú leány	25 23'07	46'62 33'32	27'24 35'28	25 49'0
	Szereti	{ fiú leány	25 15'38	13'32 8'33	— 11'76	— 12'5
	Neki tetsző dolog miatt	{ fiú leány	— 23'07	19'98 8'33	18'16 11'76	— —
	Erkölcsei okból	{ fiú leány	— —	— 8'33	13'62 5'88	— 37'5
	Sajnálja	{ fiú leány	— —	— —	9'08 —	— —
	Okos	{ fiú leány	— —	— —	4'54 —	— —
	Hosszu	{ fiú leány	— —	— —	4'54 —	— —
	Tudja	{ fiú leány	— 7'69	— —	4'54 11'76	25 —
	Érdekes	{ fiú leány	— —	— —	— 5'88	— —
			—	—	—	—
			—	—	—	—
			—	—	—	—
			—	—	—	—
			—	—	—	—

XV
III. táblázat.

XV

Eljátszotta-e a mesét s melyik volt az?		3	4	5	6
Gólya	fiú	33·2	8·33	—	11·11
	leány	10	—	12·50	—
Bárány	fiú	16·6	8·33	—	—
	leány	—	—	—	—
Cica	fiú	16·6	49·98	—	22·22
	leány	10	18·75	18·75	25
Bübos tyúk	fiú	—	—	—	—
	leány	10	12·50	—	—
Nyúl	fiú	—	—	6·25	—
	leány	—	—	6·25	—
Farkas	fiú	—	8·33	—	—
	leány	10	—	—	—
Medve	fiú	—	8·33	—	—
	leány	—	6·25	—	—
Róka	fiú	—	—	6·25	—
	leány	—	—	6·25	—
Lepke	fiú	—	—	—	33·33
	leány	—	6·25	6·25	—
Ennivaló	fiú	16·6	—	—	—
	leány	—	—	—	—
Karácsony	fiú	—	—	12·50	—
	leány	10	—	—	—
Angyal	fiú	—	—	6·25	—
	leány	10	6·25	—	—
Jézuska	fiú	—	—	—	—
	leány	—	—	6·25	—
Hófehérke	fiú	—	—	—	—
	leány	10	—	—	—
Farkas és a bárány	fiú	—	—	25	—
	leány	30	31·25	18·75	—
Picike asszony	fiú	—	8·33	—	—
	leány	—	—	—	—
Piroska	fiú	—	—	12·50	—
	leány	—	6·25	6·25	50
Csinom Jankó	fiú	—	—	—	—
	leány	—	6·25	—	—
Róka és a gólya	fiú	—	—	6·25	—
	leány	—	—	—	25
Kicsi vagyok én	fiú	—	—	6·25	—
	leány	—	—	—	—
Szegény ember	fiú	—	—	12·50	—
	leány	—	—	—	—
Libapásztor	fiú	—	—	—	—
	leány	—	—	12·50	—
Krampusz	fiú	16·6	—	—	—
	leány	—	—	6·25	—
Virág	fiú	—	—	—	33·33
	leány	—	6·25	—	—
Parázs	fiú	—	8·33	—	—
	leány	—	—	—	—

Nem játszotta el a mesét	3	4	5	6
Fiúk	70	60	62·7	57·1
Leányok	50	50	51·5	75

VI. táblázat.

Nem félt	3	4	5	6
Fiú	71·4	61·5	57·8	40
Leány	68·7	42·3	73	86·6

VII. táblázat.

Miért félt a mesétől ?	3	4	5	6		
Motívumok	Bánt	fiú	66·4	100	53·2	100
		leány	85·72	80	50	100
	Fél	fiú	—	—	46·8	—
		leány	14·28	20	50	—
	Csúnya	fiú	33·6	—	—	—
		leány	—	—	—	—

IX. táblázat.

Miért nem szereti valamelyik mesét ?	3	4	5	6		
A mese nem szeretés motívumai	Fél ¹⁾	fiú	40	12·5	3·5	75
		leány	30	58·31	—	11
	Bánt	fiú	40	37·5	15	—
		leány	—	24·99	10	—
	Valami erkölcsi ok ²⁾	fiú	—	—	20	25
		leány	30	—	50	16·5
	Csúnya volt	fiú	20	50	20	—
		leány	40	16·66	40	11
	Szomorú volt benne	fiú	—	—	10	—
		leány	—	—	—	—
	Sajnálta	fiú	—	—	—	—
		leány	—	—	—	5·5

¹⁾ Ide soroltam a következő megokolásokat: nagy foga van, agyonütné, megette a békát, bántotta a bárányt, leharapta az egér farkát.

²⁾ Ide a következő megokolásokat foglaltam: rossz volt, a tejfölt megenni nem szabad, kikaparta a virágot stb.

XVII
V. táblázat.

Félt-e valamelyik mesétől?		3	4	5	6
Azon mesék, melyektől félt	Gólya	fiú 16:6	—	31:25	—
		leány —	6:66	—	—
	Farkas	fiú 33:2	—	13:75	66:66
		leány —	26:64	28:56	50
	Róka	fiú —	—	—	—
		leány 30	6:66	—	—
	Tigris	fiú —	—	—	—
		leány 10	—	—	—
	Medve	fiú —	10	—	33:33
		leány —	—	—	—
	Oroszlán	fiú —	—	6:25	—
		leány 10	—	—	—
	Sas	fiú —	—	—	—
		leány —	6:66	—	—
	Cica	fiú 16:6	10	—	—
		leány 20	13:32	—	—
	Bárány	fiú 16:6	—	—	—
		leány —	—	—	—
	Béka	fiú —	10	—	—
		leány 10	—	—	—
	Bübs tyúk	fiú —	—	6:25	—
		leány —	—	—	—
	Lepke	fiú —	—	6:25	—
		leány —	—	—	—
	Bika	fiú —	10	—	—
		leány —	—	—	—
	Angyal	fiú —	—	—	—
		leány —	13:32	—	—
	Kéményseprő	fiú —	—	—	—
		leány —	6:66	—	—
Mumus	fiú —	10	6:25	—	
	leány 10	6:66	28:56	—	
Pista meséje	fiú —	—	6:25	—	
	leány —	—	—	—	
Halál	fiú —	—	—	—	
	leány —	6:66	—	—	
Órdög	fiú —	—	6:25	—	
	leány —	—	—	—	
Boszorkány	fiú —	—	6:25	—	
	leány —	—	—	—	
Sárkány	fiú —	—	—	—	
	leány —	—	14:28	50	
Csúnya	fiú 16:6	—	—	—	
	leány —	—	—	—	
Félos	fiú —	10	—	—	
	leány 10	—	—	—	
Parázs	fiú —	10	6:25	—	
	leány —	6:66	—	—	

VIII. táblázat.

Melyik mesét nem szereti ^o		3	4	5	6	
Ezen meséket nem szereti	Gólya	fiú	14:28	10	12	—
		leány	11	7:68	18:75	—
	Róka	fiú	28:56	10	4	—
		leány	44	—	—	20
	Farkas	fiú	28:56	10	24	25
		leány	16:5	38:40	18:75	20
	Medve	fiú	—	—	12	—
		leány	—	—	—	—
	Cica	fiú	28:56	20	8	—
		leány	16:5	15:36	25	20
	Béka	fiú	—	20	—	—
		leány	—	7:68	—	—
	Búbos tyúk	fiú	—	—	—	25
		leány	—	—	—	10
	Sas	fiú	—	—	—	—
		leány	—	7:68	—	—
	Lekváros Pista	fiú	—	10	—	—
		leány	—	—	6:25	—
	Szegény ember	fiú	—	—	4	25
		leány	5:5	—	—	—
	Piroska	fiú	—	10	12	—
		leány	—	—	—	—
	Pista csizmája	fiú	—	—	4	—
		leány	—	—	—	—
	Hamupipőke	fiú	—	—	—	—
		leány	—	—	6:25	—
	Kutya és macska	fiú	—	—	—	25
		leány	—	—	—	—
Karácsony	fiú	—	—	—	—	
	leány	—	—	—	—	
Kis kanász	fiú	—	—	—	—	
	leány	—	—	—	10	
Ijesztő mesék	fiú	—	10	16	—	
	leány	—	23:08	18:75	20	
Hosszú	fiú	—	—	—	—	
	leány	—	—	6:25	—	
Csunya	fiú	—	—	—	—	
	leány	5:5	—	—	—	

XIX
X. táblázat.

Melyik mesét szereti a legjobban?		3	4	5	6
Gólya	fiú	6:66	6:66	18:9	30
	leány	13:47	16	—	—
Farkas	fiú	13:32	6:66	—	—
	leány	—	—	5	—
Róka	fiú	—	—	—	—
	leány	13:47	—	—	—
Cica	fiú	26:64	6:66	8:1	20
	leány	13:47	16	—	14:2
Egér	fiú	6:66	6:66	—	—
	leány	—	—	10	—
Bárány	fiú	—	—	2:7	—
	leány	8:78	4	—	—
Bühos tyúk	fiú	—	—	—	—
	leány	4:39	8	10	—
Pipike tngé	fiú	—	—	—	—
	leány	4:39	—	—	—
Szamár	fiú	—	—	—	—
	leány	—	—	5	—
Lepke	fiú	—	—	—	10
	leány	—	4	15	—
Ennivaló ¹⁾	fiú	26:64	19:98	8:1	10
	leány	17:56	28	15	14:2
Virág	fiú	—	13:47	—	10
	leány	—	4	—	—
Pista csizmája	fiú	—	6:66	10:8	—
	leány	8:78	—	—	—
Darázs	fiú	—	—	—	—
	leány	4:39	—	—	—
Róka és a gólya	fiú	—	19:98	10:8	—
	leány	—	—	—	14:2
Farkas és a bárány	fiú	—	—	8:1	—
	leány	4:39	—	—	—
Piroska	fiú	—	—	8:1	—
	leány	4:39	4	15	14:2
Hófehérke	fiú	—	—	2:7	—
	leány	4:39	4	—	—
Juliska	fiú	—	6:66	5:4	—
	leány	—	—	10	—
Kis malac	fiú	—	6:66	—	—
	leány	—	—	5:4	28:4
Szél és nap	fiú	—	—	2:7	—
	leány	—	4	—	—
Lekváros Pista	fiú	—	—	2:7	—
	leány	—	4	5:4	14:2
Szegény ember	fiú	13:32	—	—	10
	leány	—	—	10	—

¹⁾ Ez alá csoportosítottam a karácsony, angyal s Jézuska meséket, mert a megkérdezések szerint mindezeket a cukor, a dió, szóval az ennivaló miatt szeretik.

X. táblázat.

(Folytatás.)

Melyik mesét szereti a legjobban ?		3	4	5	6
Szép	{ fiú	6'66	—	—	—
	{ leány	—	—	—	—
Boszorkány	{ fiú	—	—	—	—
	{ leány	—	4	—	—
Arany szarvas	{ fiú	—	—	5'4	—
	{ leány	—	—	—	—
Kis kanász	{ fiú	—	—	2'7	10
	{ leány	—	—	10	—

XI. táblázat.

Miért szeretik legjobban a mondott mesét ?		3	4	5	6
Ennivaló van benne	{ fiú	29'97	21'42	14'8	33'2
	{ leány	22'20	42'84	15'78	33'2
Kedvére való történik benne ¹⁾ ...	{ fiú	39'96	28'56	25'9	33'2
	{ leány	38'85	14'28	—	—
Szereti	{ fiú	9'99	21'42	—	—
	{ leány	5'55	—	—	—
Érdekes	{ fiú	—	—	11'1	—
	{ leány	—	—	5'26	—
Mulatságos	{ fiú	—	—	7'4	—
	{ leány	—	—	—	—
Szép	{ fiú	29'97	21'42	22'2	16'6
	{ leány	27'75	21'42	63'12	66'4
Ügves	{ fiú	—	—	—	—
	{ leány	5'55	—	—	—
Erkölcsei okból ²⁾	{ fiú	—	7'14	18'5	16'6
	{ leány	—	21'42	15'78	—

¹⁾ Ez alá foglaltam a szafadtak, csengetyű volt a baránykán, repülni tud dorombolt, stb. megokolásokat.

²⁾ Ez alá az ilyen megokolásokat foglaltam: a torkos cica kikapott, rossz volt, a kártékony egeret mefogta a cica, stb.

XXI
XII. táblázat.

XXI

Melyik mesére emlékezik?		3	4	5	6
Gólya	fiú	5-88	4-54	19-39	6-25
	leány	23-52	9-99	—	—
Farkas	fiú	11-76	4-54	—	—
	leány	—	9-99	7-14	—
Bárány	fiú	11-76	—	—	—
	leány	—	9-99	—	—
Óz	fiú	—	—	2-77	—
	leány	—	—	—	—
Béka	fiú	—	—	2-77	—
	leány	—	—	—	—
Egér	fiú	—	9-08	2-77	—
	leány	5-88	—	7-14	—
Szamár	fiú	—	—	—	—
	leány	—	—	3-57	—
Kutya	fiú	—	—	5-54	—
	leány	—	—	—	—
Arany hal	fiú	—	—	—	6-25
	leány	—	3-33	—	—
Lepke	fiú	—	4-54	—	6-25
	leány	—	6-66	7-14	—
Nyúl	fiú	—	4-54	—	—
	leány	—	—	—	—
Cica	fiú	35-28	10-16	13-85	31-25
	leány	11-76	13-32	14-28	14-28
Bübos tyúk	fiú	—	—	5-54	12-5
	leány	11-76	9-99	10-71	14-28
Pipike	fiú	5-88	—	—	—
	leány	5-88	—	—	—
Virág	fiú	—	9-08	2-77	6-25
	leány	—	3-33	3-57	—
Karácsony	fiú	11-76	9-08	—	6-25
	leány	5-88	9-99	3-57	7-14
Angyalok	fiú	—	9-08	8-31	6-25
	leány	5-88	9-99	10-71	7-14
Tejfőtös fazék	fiú	—	4-54	—	—
	leány	—	—	—	—
Krampusz	fiú	5-88	—	2-77	—
	leány	—	—	—	—
Kis malac	fiú	—	—	—	—
	leány	—	—	3-57	14-28
Hólyagról mese	fiú	—	4-54	—	—
	leány	—	—	—	—
A parázs	fiú	5-88	—	—	—
	leány	—	—	—	—
A medve és a szegény ember	fiú	5-88	—	—	6-25
	leány	—	—	—	—
A farkas és a bárány	fiú	—	—	13-85	12-5
	leány	17-64	—	—	—
A róka és a gólya	fiú	13-62	—	—	—
	leány	—	—	—	14-28

XXII
XII. táblázat.

(Folytatás.)

Melyik mesére emlékezik ?	3	4	5	6
A medve és a méhe	—	—	2-77	—
Arany szarvas	fiú	—	—	—
	leány	—	2-77	—
Piroska	fiú	—	5-54	—
	leány	5-88	3-33	3-57
Hóféherke	fiú	—	2-77	—
	leány	5-88	3-57	—
Hamupipőke	fiú	—	—	—
	leány	—	—	7-14
Pista csizmája	fiú	—	4-54	—
	leány	—	—	—
Szegény ember	fiú	—	—	—
	leány	—	3-33	7-14
Gazdag ember	fiú	—	—	—
	leány	—	7-14	—
Az emberevő	fiú	—	2-77	—
	leány	—	—	—
Kis Jancsi	fiú	—	2-77	—
	leány	—	—	—
Juliska	fiú	—	—	—
	leány	—	10-71	—
Lekváros Pista	fiú	—	—	—
	leány	—	3-57	—
Boszorkánymese	fiú	—	2-77	—
	leány	—	—	—
Sárika	fiú	—	—	—
	leány	—	3-33	7-14
Rossz fiú	fiú	—	—	—
	leány	—	—	7-14

XVI. táblázat.

A legjobban szeretett mesék fő típusa)		7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
Lányok	Fűk	%	2-	30-38	17-24	21-3	24-6	29-4	16-9	24-8	14-28	14-68	25-9	23-8	18-75
		Tündér		Hamupipőke	Történeti	Albat	Tündér	Tündér	Tündér	Albat	Történeti	Történeti	Albat	Tündér	Népmese
		‰	56-8	37-44	30	21-21	25-45	22-45	27-16	34-68	19-18	5-	11-11	44-5	
		Tündér		Hóféherke			Hamupipőke	Tündér		Hóféherke	Tündér				

XXV
XV. táblázat.

Melyik mezei szeretik legjobban?	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Tünder fiúk	25	4:84	13:79	18	34:6	29:4	16:9	6:88	11:9	12:15	14:8	23:8	6:5
leányok	56:8	8:32	18:18	15:15	18:59	22:45	27:16	22:16	19:16	19:16	5:5	11:1	44:5
Nép-mező fiúk	—	—	3:44	—	3:3	—	3:38	6:88	7:14	7:29	14:8	4:76	18:75
leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	4:26	—	—	—	—
Bosznokány fiúk	—	4:34	—	—	5:9	5:8	6:7	—	—	—	—	—	9:56
leányok	—	—	—	—	—	—	12:56	—	—	5	—	—	—
Kémes fiúk	—	—	—	—	—	—	—	1:7	3:44	4:56	4:86	—	—
leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rabio fiúk	16:7	—	3:44	3:3	5:9	4:4	—	3:44	5:80	—	4:86	—	—
leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11:1	—
Csák ferdekes fiúk	—	—	—	—	—	—	—	—	2:04	2:13	—	—	—
fiókzatos fiúk	—	—	—	—	—	—	—	—	2:56	2:04	—	—	—
leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	2:56	—	—	—	—
Alat fiúk	8:3	—	10:3	21:3	17:3	20:5	11:8	24:8	9:52	9:72	25:9	14:36	12:50
leányok	—	—	3:03	4:19	1:59	0:12	—	4:08	8:48	10	11:1	22:2	—
Növény fiúk	—	—	6:06	9:06	—	6:07	2:04	—	—	—	—	—	—
leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Törtenctudomány fiúk	16:6	—	17:24	9:8	5	8:7	13:52	15:48	14:28	14:08	18:5	14:28	12:50
leányok	—	—	6:06	6:06	—	4:08	7:68	—	4:26	5	—	—	—
Karadós fiúk	—	—	3:44	—	1:8	1:4	6:6	8:5	11:9	12:15	3:7	4:76	—
leányok	—	—	—	—	—	—	2:56	—	—	—	—	—	—
Leírás fiúk	—	—	3:44	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Trefas fiúk	—	—	—	3:3	4:2	2:9	5:1	5:16	9:52	7:29	3:7	4:76	6:25
leányok	—	4:16	—	—	—	—	4:08	8:16	4:26	—	—	—	—
Szomoró fiúk	—	4:34	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
leányok	—	—	3:03	—	—	—	—	—	2:04	2:13	—	—	—
Igaz fiúk	—	—	3:44	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
leányok	—	4:16	—	—	—	—	—	1:7	1:72	2:38	2:43	—	—
Tanulmányos fiúk	—	—	—	—	—	5:6	6:6	5:16	14:28	14:56	14:8	4:76	18:75
leányok	—	—	3:03	3:03	1:59	4:08	12:8	4:08	14:51	5	5:56	11:1	—
Ezergyőző fiúk	8:3	4:34	3:44	4:8	—	—	—	5:16	4:56	4:86	3:7	4:76	6:25
leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hannu fiúk	16:7	21:7	16:3	—	8:45	4:08	10:24	2:04	—	15	3:56	—	—
pipóca leányok	14:2	8:32	24	15:15	25:45	20:41	5:12	2:08	4:26	—	5:56	—	—
Höfe fiúk	—	—	—	—	1:6	6:3	—	—	—	—	—	—	—
leányok	14:2	37:44	30	21:21	15:95	12:24	12:8	34:68	2:13	—	5:56	—	—
Hüvelykfi fiúk	—	—	15	3:44	—	3:3	—	—	—	—	—	—	—
Mátyi leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Balsam fiúk	8:3	—	—	—	4:5	—	—	1:7	—	—	—	—	—
leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pruska fiúk	—	—	—	1:6	1:8	—	—	—	1:72	2:18	2:43	—	—
leányok	—	4:16	3:03	3:03	3:38	2:04	2:56	—	—	—	—	—	—
Mackó fiúk	—	—	3:38	—	11:2	15:9	—	8:5	1:72	—	—	—	—
leányok	—	—	4:16	—	3:08	3:38	—	2:04	4:18	8:48	—	—	—
Darudó fiúk	—	—	—	—	—	—	—	13:2	1:7	—	—	—	—
leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
India fiúk	—	—	—	—	1:6	—	—	1:4	8:5	5:16	—	—	—
leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Robison fiúk	—	8:32	—	9:8	1:8	1:4	1:7	3:44	—	—	—	—	6:25
leányok	14:2	8:32	—	3:03	—	2:04	2:56	—	—	—	—	—	—
Ander-son fiúk	—	—	—	—	4:8	—	2:5	3:3	—	—	—	4:76	—
leányok	—	—	—	—	6:06	1:59	8:16	—	2:14	4:26	5	—	—
Verné fiúk	—	—	—	0:88	1:6	1:8	—	—	—	—	—	—	4:76
leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Csák leányok Jánosvite.	—	—	12:48	3:03	3:08	5:07	—	5:12	2:04	2:13	—	—	—
Gerővéva	—	—	—	—	—	—	—	—	2:04	2:13	—	—	—
Grinn	—	—	—	—	3:38	2:04	2:56	4:18	10:55	—	—	—	—
Hétlörp	—	—	—	—	3:38	4:08	—	2:04	—	—	—	—	—
Mesebeli király	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
bibliai tárgyú	—	8:32	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Csák leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	4:26	—	11:11	11:11	—

XXVI
XVII. táblázat. a)

Miért szereti a lez- jobban ?	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Szép fiú	44-40	40	22-2	20	18	20	15	6-28	14-63	3-23	8-69	18-2	--
leány	60	61-83	43-4	3-84	59-76	32-6	18-72	12-19	--	--	--	--	--
Tetszik fiú	11-11	4	11-1	--	1-64	--	--	4-26	4-88	6-45	17-9	7-3	--
leány	--	9-52	21-76	--	8-3	3-2	6-24	--	--	--	--	--	--
Szereti fiú	--	8	22-2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
leány	--	9-52	--	15-36	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Mulattató fiú	11-11	16	--	5-12	3-6	30	16-97	8-96	4-8	3-23	--	9	11-11
leány	20	--	--	5-12	2-32	4-8	3-12	4-56	8-82	--	--	--	--
Szomorú fiú	--	--	--	10	1-64	1-46	--	2-13	--	--	--	--	--
leány	--	--	--	17-92	--	1-6	9-86	--	--	--	--	--	--
Szomorú fiú	--	8	22-22	10	19-67	17	9-4	14-9	14-63	12-9	13	--	11-11
leány	--	9-52	17-36	5-12	21-58	12-8	21-34	7-24	20-68	--	--	--	--
Izgatós fiú	--	--	--	--	1-64	--	--	2-13	--	--	--	--	--
leány	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Tanulságos fiú	--	8	--	--	4-92	18-99	38-3	48-68	21-95	20	34-8	27-3	44-44
leány	--	--	4-34	7-68	6-64	12-8	15-60	9-76	20-34	14-28	18-56	40	--
Kalendes fiú	--	--	--	--	1-64	2-9	11-82	2-13	4-88	3-23	8-65	--	11-1
Utasról fiú	--	--	--	--	1-64	2-9	--	--	2-94	--	--	--	--
sófi leány	--	--	--	--	--	--	--	--	2-44	3-23	--	--	--
Féltelmes fiú	--	--	--	--	--	--	3-72	--	--	--	--	--	--
leány	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Igaz fiú	--	11	--	--	1-45	3-72	2-13	7-3	22-58	4-35	--	--	--
leány	--	9-52	4-34	2-96	3-32	2-12	--	--	--	--	--	--	--
Csodás fiú	--	--	--	--	1-45	--	--	2-44	--	4-35	--	--	--
leány	--	--	--	--	15-60	7-24	2-94	21-42	42-84	20	--	--	--
Képzeltető fiú	--	--	--	--	--	--	--	2-43	8-82	35-70	--	18-2	--
hívtető leány	--	--	--	--	--	--	--	2-44	--	--	--	--	--
Furfangos fiú	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
leány	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Tündérek fiú	11-1	4	11-1	10	1-64	1-45	1-89	4-28	--	--	--	--	11-1
szerelmes leány	20	--	--	--	--	4-8	4-80	5-88	7-14	4-28	40	--	--
Állatok fiú	--	--	--	--	--	7-34	1-99	2-13	2-44	--	--	--	--
szerelmes leány	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Jól vég- fiú	--	1-4	--	--	33	--	--	7-3	6-45	--	9	--	--
leány	--	--	--	--	--	--	--	2-48	11-76	14-38	--	--	--
Huzatlan fiú	--	--	--	--	--	1-45	1-99	--	--	--	--	--	--
őzecs leány	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Jó hatással fiú	--	--	--	--	--	--	--	--	8-23	4-35	9	--	--
vol- rá leány	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Özö mot- fiú	11-1	4	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
viuu leány	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Képek vol- fiú	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
tal benne leány	--	--	4-34	--	--	1-6	--	--	--	--	--	--	--
Sokszor fiú	11-1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
bal- lal leány	--	--	2-56	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Ezzel al- fiú	--	--	--	--	--	--	--	--	6-45	--	9	--	--
lak el leány	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Tanulmá- fiú	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	11-1	--
nyozza leány	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Vadász- fiú	--	--	--	--	--	--	--	--	2-44	--	--	--	--
szert, szem leány	--	--	2-56	1-66	--	3-12	7-24	--	--	--	--	--	--
Rézs- fiú	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	7-14	--	--
Tragikus- leány	--	--	2-56	1-66	--	3-12	4-86	5-88	--	--	14-28	--	--
meghat- fiú	--	--	--	--	6-50	1-45	5-66	2-18	7-3	--	4-35	--	--
lósság leány	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Van benne fiú	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Jól fittik leány	--	--	4-34	2-56	1-66	--	--	11-15	--	--	--	--	--

XXVII
XVIII. táblázat.) a)

XXVII

Melyik mesét szereti a legkevésbé?	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Rablásról fiúk	49-98	14-29	10	24-24	15-54	15-54	9-09	5	12-92	15-54	5	21-42	—
leányok	—	—	—	16-60	9-72	12-48	9-36	14-3	19-98	35-5	24-94	14-28	—
Hémes fiúk	—	—	—	6-06	6-66	13-34	9-09	15	19-38	8-88	25	28-56	24-99
leányok	—	—	—	4-35	19-44	15-5	34-32	11-4	19-28	14-28	8-33	14-28	—
Buzorány fiúk	—	—	5	3-03	22-22	8-88	25-21	15	6-41	—	15	7-14	16-66
leányok	—	—	—	8-88	14-68	3-12	24-96	34-2	6-66	7-14	16-66	14-28	—
Órdögkőről fiúk	—	—	—	3-03	—	—	6-66	3-03	—	—	—	—	—
leányok	—	—	4-54	8-68	9-72	3-12	3-12	—	—	—	—	—	—
Sárkányról fiúk	—	—	—	—	2-21	—	3-03	—	—	—	—	—	—
leányok	—	15-38	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Halásról fiúk	—	—	10	4-44	2-22	3-03	5	6-46	—	—	—	—	—
leányok	—	—	—	1-35	7-39	6-24	3-12	14-3	—	14-28	—	—	—
Szelemek-ről fiúk	—	—	—	6-06	2-22	—	—	—	—	4-44	—	—	—
leányok	—	—	8-8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tudósokról fiúk	16-66	—	25	9-09	8-88	13-33	9-09	27-5	12-92	35-52	35	21-42	8-33
leányok	—	15-38	9-03	13-02	9-72	9-36	6-24	2-86	19-9	—	—	28-56	—
Mostoháról fiúk	—	—	—	—	2-22	—	—	—	—	3-23	—	—	—
leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Népmese fiúk	—	14-28	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—
leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Allámese fiúk	—	14-28	5	27-27	6-66	4-44	9-09	7-5	12-92	—	5	14-28	16-66
leányok	—	23-07	9-08	8-68	12-15	3-12	3-12	2-86	13-32	7-14	33-33	14-28	—
Csány fiúk	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
leányok	—	—	—	4-35	2-22	—	—	5	—	—	—	—	—
Indián fiúk	—	—	—	4-35	—	—	—	—	—	—	—	—	—
leányok	—	—	5	3-08	—	6-66	9-09	7-5	9-69	4-44	—	7-14	—
Szomorú fiúk	—	15-38	—	4-35	—	4-24	3-12	2-86	—	—	—	—	—
leányok	—	—	—	—	2-22	—	3-03	—	—	—	—	—	—
Víg fiúk	20	—	9-08	—	—	—	—	—	—	7-14	—	—	—
leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Történeli fiúk	16-66	—	5	6-06	11-11	9-22	—	—	—	6-44	—	—	—
leányok	—	—	4-54	4-35	—	9-88	—	—	—	—	—	—	—
Csatláról fiúk	—	7-7	—	—	9-72	3-12	—	—	3-23	—	7-14	8-33	—
leányok	—	—	5	3-03	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hampipőke fiúk	20	—	9-08	4-35	—	—	—	—	—	—	—	—	—
leányok	—	—	—	—	2-22	—	—	—	—	—	—	—	—
Hófehérke fiúk	—	—	13-62	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
leányok	—	—	—	5	3-08	—	—	—	—	—	—	—	—
Grimm fiúk	7-7	—	—	4-35	2-44	3-12	—	—	—	—	—	—	—
leányok	—	—	—	—	3-03	—	—	—	—	—	—	—	—
Piroska és a farkas fiúk	60	—	—	—	—	—	—	5-8	—	—	—	—	—
leányok	—	—	—	—	—	6-06	—	—	—	—	—	—	—
Jancsi és Juliska fiúk	—	7-7	—	—	2-44	6-24	—	1-86	—	—	—	—	—
leányok	—	—	5	—	—	—	—	—	3-23	3-33	—	—	—
Anderson fiúk	—	—	—	—	—	3-12	—	—	—	—	—	—	—
leányok	14-28	—	—	8-08	—	—	—	2-5	—	—	—	—	—
Mackó fiúk	—	—	4-54	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Robinson fiúk	—	—	—	—	—	—	8-63	2-5	—	—	—	—	—
leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nem igaz fiúk	—	7-7	—	—	2-44	4-44	8-03	—	—	4-44	5	—	24-99
leányok	—	—	—	—	—	6-24	6-84	—	9-33	7-14	—	14-28	—
Tanulásgo fiúk	—	—	—	—	—	—	8-88	—	—	—	—	—	—
leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8-33	—	—
Kalandos fiúk	—	—	—	—	—	—	—	8-03	—	—	—	—	—
leányok	—	—	—	—	—	—	—	6-24	—	3-33	—	—	—
Fabrizum, Jankó, Evid, Unalmas Erkölcstörténet fiúk	—	43-85	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
leányok	—	—	—	—	—	2-22	6-06	2-5	—	—	—	—	—
Ezerégyjé fiúk	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
leányok	—	—	—	4-54	8-68	6-24	—	5-8	3-33	—	—	—	—
Nem tanulósgo fiúk	—	—	—	—	—	—	2-22	—	—	—	—	—	—
leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

7) A számlázások szerint csak a nem szerett mesék egymás közötti viszonyát tintették fel.

XVIII. táblázat. b)

A legkevésbé szerzett mese-típusok		7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Bemondás szerint különválasztva a mesetípusok	Fiúk	49-98	43-85	25	27-27	22-22	15-54	25-21	27-5	19-38	35-52	35	28-56	24-99
	Leányok	60	23-07	13-62	16-60	19-44	15-5	34-32	34-2	19-98	35-5	33-33	28-56	-
Az ijesztőmotívumú mese típusokat egybevéve	Fiúk	49-98	43-85	25	85-39	51-08	46-63	52-48	40	45-2	28-86	45	57-12	41-65
	Leányok	60	23-07	18-84 13-62	42-66	60-85	40-46	74-88	74-2	46-62	71-20	53-98	42-84	-
		I j e s z t ő												
		I j e s z t ő												
		I j e s z t ő												

XX. táblázat. a), b)

Félt-e valamelyik mesétől? a)		7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Félt	fiúk	11 76	18 75	11 32	43 59	23 53	30 63	28 31	29 18	34 88	47	30 2	40 42	52 17
	leányok	49 92	36 32	41 28	43 84	42 39	53 76	60 75	53 28	71 40	59 14	10	—	—
Rabbi	fiú	—	—	—	52 67	29 40	23 22	7 14	5 28	—	10 00	7 69	—	—
	leány	16 6	15 38	10	35 28	17 64	—	42 84	31 25	41 65	15 38	—	—	—
Ijesztő	fiú	—	16 67	15 87	35 29	42 4	35 70	37 09	50 89	30 00	38 45	45 45	42 85	—
	leány	49 8	23 07	40	41 10	3 28	9 16	42 84	18 75	8 33	46 04	—	—	—
Habl.	fiú	—	16 67	15 28	5 88	4 54	25 56	25 75	19 02	35 00	7 69	8 33	11 11	—
	leány	16 66	7 69	5	13 64	23 52	5 88	—	12 50	24 99	7 69	15 38	—	—
Boszor.	fiú	—	—	5 25	11 76	19 18	—	13 77	12 75	—	15 38	9 09	42 85	—
	leány	—	30 79	15	5 88	11 76	—	14 28	—	8 35	—	—	—	—
Ördög	fiú	—	16 67	10 58	5 88	—	14 28	5 27	—	15 0	7 69	—	—	—
	leány	16 6	7 69	10	—	—	—	—	6 25	—	—	—	—	—
Sár-	fiú	—	—	—	—	5 88	5 88	—	—	—	10 00	—	9 09	—
	leány	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vele is	fiú	—	16 66	—	5 88	9 59	—	5 29	12 75	—	7 69	—	—	—
megtor-	leány	—	—	—	—	—	29 40	—	18 75	—	15 38	—	—	—
tenhet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tündér	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6 37	—	—	—	—
Cigány	—	—	16 66	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Indián	—	—	—	—	—	5 88	—	—	—	—	—	—	—	—
Kalad	—	—	—	—	—	—	4 54	—	—	—	—	—	—	—
hazánk	—	—	—	—	—	—	—	7 14	5 29	—	—	7 69	27 27	—
hitre	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rossz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6 25	8 33	—	—	—
mostoha	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Törpe	—	—	—	—	—	—	5 88	—	—	—	—	—	—	—
Ijeszt-	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6 25	—	—	—	—
gettők	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Állat	fiú	—	16 66	—	—	—	—	—	—	—	—	7 69	—	—
	leány	—	15 38	10	—	—	—	—	—	8 33	—	—	—	—
Piroska	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Grinna	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Grinna	leány	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Félt-e valamelyik mesétől? b)														
Nem	fiúk	88 20	26	47	22	65	43	48	45	28	27	37	25	11
rélt	leányok	100	49 92	63 35	58 48	56 16	57 70	46 08	38 88	46 62	28 56	40 86	90	—
Nem	fiúk	—	70	50	87 52	22 22	22 22	66 67	100	42 88	55 55	100	50	—
igaz	leányok	100	100	100	66 66	75	100	100	100	100*	50	100*	—	—
Nem hitt	fiúk	—	—	—	—	—	22 22	—	—	—	—	—	—	—
leány	leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nem bánt-	fiúk	—	25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
hat	leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hábor	fiúk	—	75	30	50	12 5	—	66 67	22 22	—	—	11 11	—	50
	leányok	—	—	—	—	33 33	25	—	—	—	—	50	—	—
Tiszta a lei-	fiúk	—	—	—	—	—	33 33	—	—	—	—	—	—	—
küsmerege	leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Szeferi	fiúk	—	—	—	—	—	—	11 11	11 11	—	—	—	—	—
reumet	leányok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

* Kétszeren ökolnak.

XXXI
XXI. táblázat a), b).

Játszott-e & mono hatáskor alatt (a)		7	8	9	10	11	12	13	14	15.	16	17	18	19	
Nem játszott	fiú	100	100	81-63	67-19	61-56	53-9	56-22	61-67	61-15	59-52	56-25	63-16	41-67	
	leány	82-21	46-88	55-84	67-68	74-2	70-88	69-30	48-45	52-95	38-85	45	50	—	
Játszott	fiú	—	—	18-37	32-81	38-24	40-8	44-78	38-33	38-83	40-48	43-75	38-84	58-33	
	leány	19-98	53-71	43-74	31-68	25-8	39-12	39-68	51-39	47-85	61-12	55	50	—	
Ez a játszottak	Rablósi	fiú	—	—	33-35	—	11-76	33-33	5-56	—	9-09	29-94	21-92	8-33	
	leány	—	—	7-14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	A maszt eljász.	fiú	—	—	—	—	—	5-76	—	—	5-88	14-28	—	—	
	leány	—	—	19-98	20	—	50-04	79-92	68-64	69-78	50-6	62-24	80	—	
	Moralis hat.	fiú	—	—	—	—	—	—	10-52	—	11-76	14-28	—	—	
	leány	—	—	—	—	10	4-37	29-77	81-21	22-2	22-2	37-76	—	—	
	Útazott	fiú	—	—	—	—	—	2-38	—	—	—	7-14	100	16-66	
	leány	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11-11	—	—	
	Társas bollosdi	fiú	—	—	50	—	—	12-38	—	—	9-09	—	—	—	—
	leány	—	—	—	—	9-99	—	—	—	—	—	—	—	—	
Rajzolni kezdett	leány	—	—	—	—	—	—	—	—	—	22-22	—	—	—	
Ezen mesék hatáskor alatt	Tünder	fiú	—	—	—	—	5-88	3-38	—	—	—	—	—	8-33	
	leány	—	10	14-28	19-98	—	4-17	—	—	—	—	—	—	—	
	Hampipőke	fiú	—	—	—	—	5-88	—	—	—	9-99	—	—	—	
	leány	—	—	21-42	—	—	8-34	—	—	—	—	—	—	—	
	Hőshérce	fiú	—	—	33-3	—	5-88	—	5-56	10-52	—	—	—	—	
	leány	100	30	42-84	40	—	29-36	—	—	9-99	—	—	—	—	
	Jancsi és Juliska	fiú	—	50	—	—	5-88	5-76	—	5-26	—	—	—	—	
	leány	—	50	14-28	19-98	10	—	—	—	—	—	7-14	—	—	
	Piroska és faras	fiú	—	—	—	—	—	—	—	5-26	—	—	—	—	
	leány	—	10	—	—	9-99	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Bálint mesé	fiú	—	—	—	—	—	9-38	—	—	—	—	—	—	
	leány	—	—	—	—	9-99	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Indian detektív	fiú	—	—	—	—	11-76	2-38	88-85	10-52	—	5-88	—	—	
	leány	—	—	—	—	5-88	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Robinson	fiú	—	—	—	—	29-4	2-38	5-56	—	—	—	—	8-33	
	Pál-utcai fűk	fiú	—	—	—	—	5-88	—	—	—	—	—	—	—	
	Mackó	fiú	—	—	—	12-5	5-88	2-38	5-56	—	—	—	—	—	
	Kolumbus	fiú	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Boszorkány kísérteties	fiú	—	—	—	—	—	8-14	—	—	—	—	—	—		
leány	—	—	—	—	—	—	—	—	5-26	9-09	5-88	—	—		
Állattárs	fiú	—	—	—	—	5-88	7-14	16-65	10-52	9-09	—	—	—		
3 törpe szedő ember m.	leány	—	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—		
Arva leány m.	leány	—	—	—	—	9-99	—	—	—	—	—	—	—		
A mono játékok hatáskorának főtípusai (b)	%	—	50	83-8	12-5	29-9	8-14	38-85	10-52	9-09	5-88	7-14	—	8-33	
Fiúk	%	—	—	Jancsi és Juliska	Hőshérce	Mackó utasak	Robinson	Boszorkány m.	Indian detekt.	Indian, állat, Hof.	Hősh. kísért., áll.m.	Indian kísérteties	Piroska és faras	Nem mond- tak be	Robinson Tünder m.
Leányok	%	100	Hőshérce	Jancsi és Juliska	Hőshérce	Hőshérce	Hőshérce	Hőshérce	Nem mond- tak be	Nem mond- tak be	Hőshérce	—	—	—	—

